

Väärin lakkoiltu?

Suhtautuminen Hyvinkään villatehtaan vuoden 1901 lakkoilijoihin

Pro gradu -tutkielma

Inka Tuominen

Suomen ja Pohjoismaiden historia

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Syyskuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Historian maisteri	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Suomen ja pohjoismaiden historia			
Tekijä – Författare – Author Inka Tuominen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Väärin lakkoiltu? Suhtautuminen Hyvinkään villatehtaan vuoden 1901 lakkoilijoihin			
Työn laji – Arbetets art – Level pro gradu	Aika – Datum – Month and year syyskuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 84	
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Hyvinkään villatehdas ilmoitti tammikuussa 1901 alentavansa työntekijöidensä palkkoja 10 prosenttia. Alennus koski urakkapalkalla töitä tehneitä eli käytännössä naispuolisia kehrääjiä ja kutojia. Syntyi lakko, johon osallistui niin merkittävä osa tehtaan työntekijöistä, että tehtaan oli väliaikaisesti lopetettava toimintansa. Pian tehtaalle alkoi saapua rikkureita korvaamaan lakkoilijoiden työpanoksen ja tehdas jatkoi toimintaansa. Lakko kesti noin puolitoista kuukautta ja sen jälkeen lakkoilijat muuttivat muualle etsimään töitä.</p> <p>Tarkastelen tutkielmassani Hyvinkään villatehtaan vuoden 1901 laksoon liittyvästä lehtikirjoittelusta sitä, miten laksoon, lakkolaisiin ja näiden toimintaan suhtauduttiin. Miksi naisten lakossa olo kirvoitti kymmeniä lehtikirjoituksia puolesta ja vastaan, eli mikä teki naisten työtaistelusta erikoista ja huomionarvoista? Millä tavalla se oli rajoja rikkovaa? Mihin laajempiin teemoihin keskustelu Hyvinkään lakosta kytkeytyi?</p> <p>Käytän lähteinä kotimaisia sanomalehtikirjoituksia, joita on 127 kappaletta 27 eri lehdestä. Lisäksi käytän niiden tukena laksoon liittyneen oikeudenkäynnin pöytäkirjoja, Työläisnaisliiton lakon jälkeen julkaisemaa lentolehtistä, laksoon osallistuneen työväenaktiivi Ida Ahlbergin muistelmia, muistitietoa sekä muuta aikalaismateriaalia. Analyysissani lehtijutuista jaan uutiset neljään pääteemaan: järjestäytymättömyyteen, palkkoihin, lakkolaisten käytökseen ja ulkonäköön</p> <p>Lakkolaisiin suhtauduttiin kriittisesti. Niin porvarilliset lehdet kuin työväenlehdistö piti lakon aikaa ja tapaa ongelmallisena ja keskittyi lakkolaisten naiseuteen. Työväenlehdistössä perään kuulutettiin kuitenkin myös solidaarisuutta, nähtiin lakkolaiset viattomina uhreina ja kerättiin heille rahaa.</p> <p>Hyvinkään lakko oli ensimmäisiä naisten lakkoja Suomessa. Esitän, että spontaanisti, ilman työväenliikkeen aloitetta laksoon menneet naiset rikkoiivat työläisnaisille rajatun roolin. He olivat näkyviä kaupunkikuvassa, käyttäytyivät väkivaltaisesti, eivät tyytyneet palkkaansa ja siten eivät vastanneet ajan naisten normeja. Tämä herätti keskustelua niin työväen- kuin porvarillisessa lehdistössä. Kirjoituksissa järjestäytymättömyydestä ja palkkatasosta keskustelu laajeni ajan laajempiin yhteiskunnallisiin keskusteluihin naisten työnteosta ja palkoista. Keskusteluissa lakkolaisten käytöksestä ja ulkonäöstä käsiteltiin vastaavasti normeja sekä sopivana pidettyä naiseuden ja luokan ilmaisua.</p> <p>Tutkielmassani tuon uutta tietoa lakosta, joka on varhaisimpia naisenemmistöisiä lakkoja Suomessa. Aihe on merkittävä niin paikallisesti kuin laajemmin liittyen niihin ristiriitaisiin vaatimuksiin, joita työväenluokkasiin, tehdastyötä tekeviin naisiin kohdistettiin.</p>			
<p>Avainsanat – Nyckelord – Keywords 1900-luku, Hyvinkää, lakot, työtaistelut, naistyöläiset, tekstiiliteollisuus, työväenliike, järjestäytymättömyys, mikrohistoria, sukupuolihistoria</p>			
<p>Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston pääkirjasto (E-thesis)</p>			
<p>Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information</p>			

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimuskysymys	3
1.2. Aiempi tutkimus ja keskeiset käsitteet	4
1.3. Tutkimuksen lähdeaineisto ja -rajaus	7
2. Naiset tehtaissa, lakoissa ja työväenliikkeessä	11
2.1. Tekstiiliteollisuudesta	11
2.2. Lakko poikkeustilanteena	12
2.3. Sukupuoli ja työväenliike	16
2.4. Järjestäytymättömyys	22
3. Villatehdas ja lakko	25
3.1. Radanvarren kylä	25
3.2. Työntekijät, palkat ja elintaso	27
3.3. Lakko	31
3.4. Lakon jälkeen	36
4. Melkein pelkällä leivällä ja kalalla?	39
4.1. Tehtaan asunto, ruokala ja lukutupa	40
4.2. Ei pidä tuskastua 10 % palkanalennuksesta	42
4.3. Sukupuolen mukaan määräytyvä palkka	43
4.4. Käsittämättömät yhteenliittymisen suuresta tärkeydestä	45
5. Lakkolaisten käyttäytyminen ja toiminta	53
5.1. Seksualisointi	53
5.2. Höyhenissä vai ryysyissä	58
5.3. Näkyvät naiset	61
5.4. Niin tytöt rupesivat sotaan	67
5.5. Sotilaat ja naisten kapineet	69
6. Johtopäätökset	74
7. Lähteet ja kirjallisuus	80

1. Johdanto

Tammikuun viimeisenä päivänä vuonna 1901 Hyvinkään kutomo- ja kehrutehtaan¹ tehtaaninsinööri Uno Orre ilmoitti, että työntekijöiden palkkoja alennetaan kahden viikon päästä kymmenestä viiteentoista prosenttia. Vähennystä perusteltiin alkavalla lamalla ja kiristyneellä kilpailulla. Koneet olivat tehostuneet ja Suomeen oli perustettu muutaman vuoden sisällä useita uusia tekstiilitehtaita.² Joitakin päiviä ennen ilmoitusta Suomen tekstiilitehtailijat olivat solmineet sopimuksen kartellista, jossa yritykset sitoutuivat yhteisiin sääntöihin myyntihinnoista. Tämän avulla jokaiselle tehtaalle pyrittiin takaamaan osuus markkinoista.³ Hyvinkäällä uuteen kilpailutilanteeseen sopeutuminen vaati palkkamenojen leikkaamista.⁴

Työntekijöiden keskuudessa herätti vastustusta huonompien palkkojen lisäksi tapa, jolla asia hoidettiin. Tehtaaninsinööri ilmoitti muutoksesta vain muutamille, korkealla työntekijöiden hierarkiassa olleille miehille, joiden tehtäväksi jäi kertoa muille.⁵ Työntekijät neuvottelivat tehtaan johdon kanssa, mutta sopua ei syntynyt ja 5. helmikuuta alkoi lakko. Kolmen päivän kuluttua niin merkittävä osuus työntekijöistä oli jäänyt pois töistä, että tehtaan oli väliaikaisesti keskeytettävä tuotantonsa. Lakkoon osallistui 280 henkeä, joista naisia oli kaksi kolmasosaa.

Lakkoilijat kutsuivat avukseen paikkakunnalla asuneen työväenpuolueen agitaattorin Eetu Salinin, josta tuli pian lakon johtohahmo ja äänitorvi. Salin pyysi avukseen paikalle helsinkiläisiä Työläisnaisten liittohallinnon toimijoita. Paikkakunnalle saapui myös kirjeenvaihtajia eri lehdistä. Lakon aikana Villatehdas hankki rikkureita⁶ työnteon lopettaneiden tilalle Donnerin Sörnäisten tehtaalta työntekijöistä sekä lehti-ilmoituksin.⁷ Pitkin talvea lakkolaiset häiriköivät rikkureita ja tähän liittyen tapahtui joitakin pahoinpitelyitä.

Työtaistelu kesti noin maaliskuun puoleenväliin. Sitä ei virallisesti lopetettu, vaan se haipui pois lakkolaisten lähtiessä muihin kaupunkeihin työnhakuun. Tehdas palasi normaaliin toimintaan tilalle tulleiden uusien

¹ Tehtaan virallinen nimi oli Hyvinge Yllespinneri och Väfveri Ab, mutta siitä käytettiin uutisoinneissa, Donnerin kirjoissa ja oikeuden pöytäkirjoissa lisäksi muotoja Hyvinkään villatehdas, Hyvinkään verkatehdas, Hyvinge klädersfabrik ja Hyvinkään kutomo- ja kehrutehdas. Käytän tässä työssä lyhyytensä takia muotoa Hyvinkään villatehdas.

² Haapala 1986, 109; Donner 1949, 47–48.

³ Protokoll Hyvinge Yllespinn Väfveri Aktiebolaget 1901–1902, HyKM; Väinämöinen 20.2.1901.

⁴ Lahtinen 2017, 114.

⁵ Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31, 75–85.

⁶ Termiä ”rikkuri” käytetään aikalaiskirjoittelussa riippumatta lehden kannasta lakkoon, joten sen olleen kohtalaisen neutraali ja ilman nykyisiä negatiivisia konnotaatioita. Myös termiä lakonrikkoja käytettiin.

⁷ esim. Hufvudstadsbladet 27.2.1901. Toisaalta Työmies 16.2.1901 oli kyse nimenomaan Sörnäisten tehtaalla töissä olleista, eikä erotetuista.

työntekijöiden voimin. Lakon jälkeen tehdas tuki työntekijöiden vapaa-ajan ohjelmatoimintaa ja talonrakennusprojekteja ehkäistäkseen jatkossa työntekijöiden mielenilmauksia.⁸

Hyvinkään villatehtaan lakko oli maan ensimmäisiä naisenemmistöisiä työtaisteluja. Lakkoilu oli perinteisesti ollut miesten alaa, sillä laajamittainen naisten työnteko kodin ulkopuolella teollisuuden palveluksessa oli tullut tavalliseksi vasta 1800-luvun loppupuolella.⁹ Hyvinkään lakkoilevat naiset saivat siksi paljon huomiota sanoma- ja aikakauslehdissä. Vuosisadan vaihteessa naisten työnteko ja yhteiskunnallinen osallistuminen olivat ylipäänsä paljon esillä ja siten Hyvinkään lakko limittyi osaksi tätä laajempaa keskustelua. Kirjoituksissa näkyvätkin monet ajan yhteiskunnan ilmiöt, naisasiakysymys, työväenliikkeen järjestäytyminen ja naisten työssäkäynti kodin ulkopuolella.

Lakkoilijat eivät osallistuneet lehdissä käytyyn keskusteluun, heitä ei lukuun ottamatta yhtä *Dagligt Allehandan* artikkelia¹⁰ haastateltu eikä heistä ole juurikaan jäänyt muistitietoa. Siten tapahtumien tutkiminen lakkoilijoiden omasta subjektiivisesta näkökulmasta on mahdotonta. Sen sijaan laaja lehtikirjoittelu sekä siihen osallistuneiden taustojen ja yhteiskunnallisten asemien vaihtelevuus antaa mahdollisuuden tarkastella sitä, miten julkisuudessa suhtauduttiin lakkoon ja lakkoilijoihin.

Lehtikeskustelut eivät rajoitu pelkkään Hyvinkään lakosta raportoitiin, vaan niissä liikutaan monesti yleisemmillä tasoilla liittyen siihen, mikä on lakkolaisten asemassa olleille naisille sopivaa ja mikä ei. Näin ollen ne teemat, jotka nousevat jatkuvasti esille, ovat luokka ja sukupuoli. Lehtiaineistossa voidaan tehdä karkea jako työväenliikkeen piiristä tulleeisiin ääniin *Kansan Lehdessä* ja *Työmiehessä* sekä porvarilliseen näkökulmaan, jonka tärkeimpiä edustajia aineistossani ovat *Uusi Suometar*, *Päivälehti* ja *Hufvudstadsbladet*. Käsittelen näiden lehtien taustaa ja eroavaisuuksia tarkemmin kappaleessa 1.3.

Tutkin tässä pro graduussa sitä, miten lakkoileviin työläisnaisiin Hyvinkään villatehtaan lakossa suhtauduttiin. Tässä ensimmäisessä luvussa käyn tarkemmin läpi sitä, mitä tutkin, esittelen aineistoni ja aiempaa tutkimusta. Sen jälkeen toisessa pääluvussa perehdyn keskeisiin taustatekijöihin, kuten siihen, miten naiseus ymmärrettiin vuosisadan vaihteessa. Selvitän, mikä oli tekstiiliteollisuuden tilanne Suomessa, miten lakot toimivat, ja millainen oli ajan työväenliike. Tämän jälkeen siirryn tutkimaan itse lakkoa ja sen tapahtumia sekä sitä, millainen oli sen tapahtumapaikka; Hyvinkää vuonna 1901. Neljännessä ja viidennessä luvussa analysoin lakkouutisointia. Olen jakanut esiin nousevat teemat kahteen lukuun, joista ensimmäisessä käsittelen uutisointia, joka liittyy ajan laajempiin yhteiskunnallisiin keskusteluihin eli palkkaukseen ja

⁸ *Päivälehti* 29.3.1901; Donner 1949, 79; Lahtinen 2017, 114.

⁹ Haapala 1986, 214–216. Naisten työnteko sinänsä ei ollut lainkaan uusi ilmiö. On myös otettava huomioon kodin ulkopuolisesta työstä puhuttaessa, että kotien seinien sisäpuolella tehtävä työ saattoi yhtä lailla olla palkkatyötä, oli sitten kyseessä kotonaan työskentelevä ompelija tai muiden taloudenpitoa hoitanut piika.

¹⁰ *Dagligt Allehanda* 17.2.1901. Haastattelu ei tyydyttänyt toimittajaa: *”Vårt samtal ledde öfverhuvudtaget till inga påtagliga resultat; en blandning af förbehållsamhet och bottenlös svada, ingen logisk tråd, förargelse öfver andra och sig själf--”*

järjestäytymättömien työläisten suhteeseen työväenliikkeeseen. Toinen käsittelyluku syvennyy siihen, miten lakkolaisnaisten käytökseen ja ulkonäköön suhtauduttiin.

1.1. Tutkimuskysymys

Haluan tässä työssä selvittää, miten Hyvinkään villatehtaan vuoden 1901 lakkolaisnaisiin suhtauduttiin lehtikeskustelussa. Miksi naisten lakossa olo kirvoitti kymmeniä lehtikirjoituksia puolesta ja vastaan, eli mikä teki naisten työtaistelusta erikoista ja huomionarvoista? Millä tavalla se oli rajoja rikkovaa? Mihin laajempiin teemoihin keskustelu Hyvinkään lakosta kytkeytyi?

Kyseistä vuoden 1901 Hyvinkään villatehtaan työtaistelua ei juurikaan ole tutkittu, joten selvitän lehtikirjoittelun, oikeudenkäyntipapereiden ja lakkoon liittyvien muistelujen pohjalta ensin yleisellä tasolla, miten lakkoon päädyttiin, ja miten lakon tapahtumat etenivät. Koska työtaistelun syynä olivat palkkakysymykset, keskittyy iso osa lähteenä käytetyistä lehtijutuista työntekijöiden palkkatason pohdintaan. Sen takia myös tarkastelen, paljonko he saivat palkkaa, ja miten se suhtautui elinkustannuksiin Hyvinkäällä. Tekstiiliteollisuus myös oli vuosisadan vaihteessa suurimpia naisten työllistäjiä Suomessa ja sikäli se on kiinnostava konteksti tutkia naisten työntekoa ja palkkausta vuosisadan vaihteessa. Lisäksi sen piirissä näkyi selkeästi ajalle tyypillinen palkkauksen sukupuolittuneisuus; määrällisenä vähemmistönä olleet miehet ansaitsivat huomattavasti naisia paremmin.¹¹

Tutkin tässä pro gradussa siis sitä, miten Hyvinkään villatehtaan lakkoon osallistuneista naispuolisista työntekijöistä kirjoitettiin lakon aikana ja välittömästi sen jälkeen suomalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä. Olen kiinnostunut erityisesti siitä, miten teksteissä kommentoidaan heidän sukupuoltaan ja siitä, miten sukupuoli yhdistyy muihin attribuutteihin kuten luokkaan ja ikään. Näin ollen työni pyrkii intersektionaaliseen tutkimusotteeseen, jossa keskeistä on hahmottaa sitä, miten useat erilaiset yhteiskunnallisen eronteon tavat vaikuttavat samanaikaisesti.¹²

Otan työssäni vaikutteita mikrohistoriallisesta metodista. Mikrohistoria on pelkistetyimmillään historiallisen kiinnostuksen rajaamista aiheeltaan pieniin kohteisiin, niin ajallisesti kuin alueellisesti. Tästä mikrotasosta voidaan lähteiden tarkalla lukemisella ja tulkinnalla löytää yhteyksiä myös laajempiin, makrohistoriallisiin kehityskulkuihin ja nähdä, kuinka rakenteet ovat näkyneet ja vaikuttaneet ihmisten arjessa. Samalla hyväksytään se, että lähteet eivät vastaa kaikkiin kysymyksiin, on tutkittava sitä, mitä lähteet antavat tutkia. Mikrohistorialle on tyypillistä olla kiinnostunut niistä, joiden tarinat eivät "perinteisessä" historiankirjoituksessa ole päässeet esiin, kuten naisista, lapsista, marginaaleista, joista myös suoria lähteitä on vähän.¹³

¹¹ Teräs 2001, 70; Suoranta 2009, 41.

¹² Intersektionaalisuudesta katso esim. Vanha-Similä 2017, 42–43.

¹³ Elomaa 2001, 61–62.

Järjestäytymättömien työläisnaisten elämistä ei ole juurikaan jäänyt jälkiä. Heidän arkensa ja ajatuksensa eivät tallennu työväenyhdistysten pöytäkirjoihin, eivät muistelmiin, eivät valtaa pitävien puheisiin. Lakot muodostavat poikkeaman normaalissa elämänmenossa, ja siten kurkistusikkunan näihin muuten historialle näkymättömäksi jääviin naisiin.¹⁴ Hyvinkään työtaistelun yhteydessä esiin nousevat näkemykset ja asenteet liittyen järjestäytymättömiin ovat siksi kiinnostavia, että ne nostavat esiin tämän suuren naistyöläisten ryhmän, joka ei juurikaan muuten näy ajan keskustelussa.

1.2. Aiempi tutkimus ja keskeiset käsitteet

Hyvinkään villatehtaan vuoden 1901 lakkoa on käsitelty lähinnä Hyvinkään paikallishistoriallisissa tutkimuksissa. Anu Lahtinen selvittää perusteellisesti lakon vaiheita vuonna 2017 ilmestyneessä teoksessaan *Hyvät, pahat ja hyvinkääläiset*. Myös aiemmissa Hyvinkään paikallishistorioissa, Olavi Junnilan *Hyvinkään seudun historia* (1988) ja Kustaa Hautalan 1951 ilmestyneessä *Hyvinkään seudun historia 1860–1950* -teoksessa käsitellään lakon tapahtumia lyhyesti. Näissä kaikissa kuitenkin fokus on lakon varsinaisissa tapahtumissa eikä lakosta uutisoinnissa, ja ymmärrettävästi paikallishistorioiden formaatin puitteissa aiheeseen ei voida mennä kovin syvälle. Siksi tutkielmani auttaa asettamaan lakon laajempaan kontekstiin. Matti Peltonen kirjoittaa artikkelissa *Voisiko paikallishistorian käsittää toisin* siitä, kuinka paikallinen taso voi antaa viitteitä myös laajemmista historiallisista kehityskuluista.¹⁵ Yhtenä ensimmäisistä naisten käymistä työtaisteluista, ja lähes tutkimattomana sellaisena, aiheeni on myös laajemmin kuin paikallishistoriallisella tasolla merkittävä.

Hyvinkään villatehdas sijaitsee keskellä Hyvinkään nykyistä keskustaa. Kuten monesti paikallishistoriallisilla aiheilla, myös tällä pro gradu -työllä on myös kirjoittajan henkilöhistoriasta juontavia motivaattoreita. Entinen tehdasalue on viime vuosikymmeninä saanut siipiensä suojaan niin harrastustoimintaa kuin toimistojakin. Näin olen lapsuudesta alkaen viettänyt aikaa milloin entisessä kutomosalissa, milloin topsimakasiinissa, ja pohtinut, millaista on ollut siellä kutoneiden ja kehränneiden elämä. Kirjoitin kandidaatintyöni¹⁶ liittyen samaan työtaisteluun. Siinä tutkin agitaattori Eetu Salinin toimintaa ja samalla sivusin kirjoittelua Salinista ”naisten lakkokenraalina”. Lähteeni tässä opinnäytteessä olivat samoin sanomalehtiä, ja tutustuessani niihin kiinnitin huomiota siihen, kuinka monitahoisesti ja värikkäästi lakkoilevista naisista uutisoitiin.

Käytän tässä opinnäytteessäni apuna kirjallisuutta liittyen suomalaiseen työväenliikkeeseen 1900-luvun vaihteessa ja naisten toimintaan niin sen puitteissa kuin laajemmin sukupuolesta ajan yhteiskunnassa.

¹⁴ Peltonen 1999, 26. Hyvinkään tapauksessa lakkoilijoiden elämistä on jäänyt erittäin vähän jälkiä, tehtaalta ei ole säilynyt esimerkiksi työntekijäluettelaita tai muita dokumentteja, joista selviäisi edes lakkoilijoiden henkilöllisyyksiä.

¹⁵ Peltonen 2010, 138.

¹⁶ Tuominen, Inka: Kiihottaja vai taustahahmo - Eetu Salinin toiminta Hyvinkään Villatehtaan lakossa 1901. Kandidaatintutkielma, Helsinki, Suomen ja Pohjoismaiden historia, Helsingin yliopisto 2013.

Taustoittaakseni Hyvinkään tehtaalaisten elämän fyysisiä puitteita kuten elintasoa, palkkaa ja asumista, käytän apunani Pertti Haapalan klassikkoteosta *Tehtaan valossa – Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Tampere teollisuuskaupunkina oli varsin erilainen ympäristö kuin maaseudun keskellä oleva Hyvinkää, joten sen rinnalla olen lukenut Sami Suodenjoen lisensiaatintyötä *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat: Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909*. Palkkakeskustelun ja sukupuolitetun palkkajärjestelmän ymmärtämisessä tukeudun Sakari Heikkisen artikkelia *Gendered wage systems and industrialisation in Finland in the late nineteenth and early twentieth century*. Samoin Anu Suoranta on tutkinut naisille maksetun alemman palkan ideologista perustaa tekstiiliteollisuudessa väitöskirjassaan *Halvennettu työ*.

Lakkoilun teoriassa nojaan Beverley Silverin tutkimukseen *Forces of Labour: Workers' Movements and Globalization since 1870* sekä Gerald Friedmanin artikkeliin *Theories of Strike*. Lisäksi taustoittaakseni järjestäytymisen roolia työtaisteluissa hyödynnän Jane Cederqvistin tutkimusta *Arbetare i strejk: Studier rörande arbetarnas politiska mobilisering under industrialismens genombrott, Stockholm 1850–1909*. The Ashgate Companion to the history of textile workers 1650–2000 -artikkelikokoelma antaa kansainvälistä perspektiiviä tekstiiliteollisuuden ja sen työntekijöiden historiaan. Käytän apunani etenkin artikkeleita *Gender and the global textile industry* (Janet Hunter & Helen McNaughtan) sekä Lars K. Christensenin kirjoittamaa *Denmark: The textile industry and the formation of modern industrial relations*.

Koska lakkoilijoiden naiseus näyttelee keskeistä roolia lähteissäni, on sukupuoli tutkimuksessani keskeinen käsite. Sukupuoli on ajassa muuttuva, sosiaalinen ilmiö, joka kantaa ajasta ja paikasta riippuen aina erilaisia merkityksiä.¹⁷ Tutkiessani työläisnaisia tulen samalla myös tarkastelleeksi sitä, millaiseksi naiseus, ja toisaalta miehuus, hahmotettiin 1900-luvun alussa ajalle tyypillisessä binäärisessä sukupuolikäsityksessä, jossa keskeistä on ajatus kahdesta, korostetun erilaisina nähdystä sukupuolesta.¹⁸ Koska sukupuoli on näytellyt tärkeää roolia yhteiskunnallisten ja sosiaalisten eronteiden välineenä, on se myös hyödyllinen käsite historiantutkimukselle. Suuntausta, jossa sukupuoli ja perinteisesti etenkin naiseus, on nostettu keskeiseksi historiallisen analyysin välineeksi ja kiintopisteeksi, on kutsuttu sukupuolihistoriaksi. Hahmottaakseni sukupuolta teoreettisena käsitteenä ja sen tutkimista historiassa olen käyttänyt Johanna Albertin teosta *Gender and the Historian*, Anne Ollilan artikkelia *Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä* sekä Sonya O. Rosen teosta *What is Gender History*. Lisäksi tukeudun Mila Engelbergin väitöskirjaan *Yleispätevä mies* sukupuolen näkymisessä suomen kielessä.

Lakon aikaisessa lehtikirjoittelussa toisena keskeisenä taustakäsitteenä on luokka. Se näyttäytyy aineistossani lähes aina kietoutuneena sukupuoleen: erilaisista yhteiskunnallisista positioista käsin kirjoittavat toimijat

¹⁷ Katainen 2013, 25; Ollila 2001, 77.

¹⁸ Rose 2010, 12–13.

pohdiskelevat työväenluokkaisten naisten toimintaa ja käytöstä kiinnittäen huomiota sekä näiden työväenluokkaisuuteen että naiseuteen. Käytän sosiologi Anu-Hanna Anttilan artikkelia *Vapauden taimia: työväenluokan tekeminen ja kokeminen 1900-luvun alun Suomessa* hahmottaakseni tätä kenttää. Liittyen naisten toimintaan julkisessa tilassa sekä työläisperheisiin liittyviä teemoja tarkastellessa käytän Pirjo Markkolan *Työläiskodin syntyä*, jossa selvitetään kodin ja perheen merkitystä julkisessa keskustelussa työläisperheistä Tampereella 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella.

Liittyen työväenluokkaisten naisten poliittiseen aktiivisuuteen olen käyttänyt seuraavia teoksia: Maria Lähteenmäen *Vuosisadan naisliike* tutkii sosialidemokraattisten naisten historiaa. Viittaa myös Irma Sulkusen klassikkoartikkeli *Naisten järjestäytyminen ja kaksoiskansalaisuus* eri yhteiskunnallisissa asemissa olevien naisien suhtautumisesta toistensa poliittiseen aktiivisuuteen. Ymmärtääkseni sitä, miten työväenliikkeen sisällä suhtauduttiin naisiin yhteiskunnallisesti aktiivisina toimijoina, olen käyttänyt Taina Uusitalon väitöskirjaa *Elämä työläisnaisten hyväksi: Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930*, jossa hän käsittelee työväenliikkeen sukupuolisidonnaisia käytäntöjä.

Työväenhistorian tutkiminen on painottunut järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen, mutta samalla on toki sivuttu järjestäytymättömyyttä ilmiönä. Kari Teräs on tarkastellut työelämän suhteita ja suhtautumista järjestäytymiseen teoksessa *Arjessa ja liikkeessä: Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Lähtökohtana on järjestäytyneiden historia, mutta samalla hän hahmottaa sitä, millaisia merkityksiä työväen- tai ammattiyhdistyksiin kuulumiselle annettiin ja miten järjestäytynyt työväenliike suhtautui järjestäytymättömiin.

Uutisissa siitä, miten lakkolaiset käyttäytyivät ja miten he viettivät aikaansa julkisessa tilassa, nousee esiin joukko ilmiöitä. Selvittääkseni pukeutumiseen liittyvää tematiikkaa olen käyttänyt esimerkiksi Deirde Clementin artikkelia *Dressed for Defiance: The Clothing of Female Strikers 1910–1935* sekä Riitta Oittisen artikkelia *Säädystä pukeutumista: muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa*. Huumorin merkityksestä uutisoinnissa lakkolaisista sovellan kahden suomalaisen työväenluokkaisen huumorin ja muistitiedon tutkijan tutkimuksia – Eerika Koskinen-Koiviston *A greasy-skinned worker: gender, class and work in the 20th-century life story of a female labourer* sekä Niina Naarmisen väitöstä *Naurun voima: Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikkakosken tehtaan paikallisyhteisössä*. Naarminen on myös soveltanut historiaan alun perin kirjallisuudentutkija Mihail Bahtinin ajatusta karnevaalista, joka on katkos normaalissa, jossa toisintekeminen on mahdollista. Sami Suodenjoki on hyödyntänyt samaa käsitettä aiemmin mainitussa teoksessaan *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat* ja esitellyt vuoden 1905 suurlakosta karnevaalina.

1.3 Tutkimuksen lähdeaineisto ja -rajaus

Käytän tässä opinnäytetyössäni ensisijaisena lähteenä kotimaisia sanoma- ja aikakauslehtikirjoituksia. Aineistossani on yhteensä 107 artikkelia 27 eri julkaisussa. Tässä luvussa ovat mukana vain lehtikirjoitukset, jotka sisältävät tutkimukseni kannalta merkityksellistä yksilöllistä informaatiota. Lisäksi julkaistiin paljon lyhyitä, toisinaan myös sellaisenaan muilta lehdistä lainattuja, muutaman rivin tiedonantoja lakon tapahtumista. Esimerkiksi työväenlehdet kirjoittivat lakosta lähes jokaisessa numerossaan, mutta uutisissa on paljon toistoa. Yhteensä voidaan siis todeta, että yhteensä Hyvinkään lakosta julkaistiin yli kaksisataa lehtikirjoitusta. Hyvinkäällä tai sen lähiseuduilla ei lakon aikaan ollut vielä omia paikallislehtiä, jotka olisivat voineet kertoa lakosta läheltä tapahtumia ja mahdollisesti mielipidekirjoitusten muodossa moniäänisestäkin. Sen sijaan lakosta ja sitä seuranneista oikeudenkäynneistä uutisoitiin kaikissa tärkeimmissä ajan sanoma- ja aikakauslehdissä.

Vuosisadan vaihteen suomalaiset sanoma- ja aikakauslehdet löytyvät digitoituna Kansallisarkiston digitaalisesta sanoma- ja aikakauslehtiarkistosta. Hain lähteeksi sopivia tekstejä välillä 1.1.1900–31.12.1903 orientoivasti hakusanoilla Hyvinkää; lakko; työtaistelu; häätö; Salin; Donner sekä näiden yhdistelmillä. Käytin samoja hakusanoja myös ruotsiksi. Lisäksi muutamia lakkouutisoinnin kannalta keskeisimpiä lehtiä (Työmies, Kansan Lehti, Suomen Kansa, Päivälehti) kävin läpi lakon ajalta päivä päivältä.

Lähteistäni suurin osa on julkaistu lakon aikana eli helmi-maaliskuussa 1901. Olen sisällyttänyt mukaan myös kirjoituksia lakosta seuranneen oikeudenkäynnin ajalta eli huhtikuusta 1901 huhtikuuhun 1903 sekä lakkoa edeltäneen vuoden ajalta. Lakkouutisoinneissa viitataan keväällä 1900 tehtaalla tapahtuneeseen lakkoon, mutta lakko ei ole tapahtuessaan yltänyt lehtien sivuille. Lisäksi lakkoa edeltävänä vuonna kerrotaan agitaattori Eetu Salinin muutosta Hyvinkäälle, mikä on lakon tapahtumien kannalta keskeinen taustatekijä.

Käyttämässäni aineistossa on erilaisia tekstilajeja. Suurin osa teksteistä on uutisia, ne pyrkivät kuvaamaan lukijalle lakkoa uutistapahtumana. Lisäksi on pääkirjoituksia, mielipidekirjoituksia, ilmoituksia ja kepeitä humoristisia pakinoita. Sävyn vaihdellessa on tutkijan oltava erityisen tarkkana tavoittaakseen tekstin alkuperäisen tarkoituksen: On pohdittava, kenelle teksti on suunnattu sekä onko sillä, ja millä keinoin, pyritty vaikuttamaan lukijan mielipiteisiin. Samalla on otettava huomioon se, että 1900-luvun vaihteen sanomalehtikenttä oli erittäin politisoitunut: lehdet eivät pyrkineet objektiiviseen tiedonvälitykseen, vaan kertoivat lakosta omasta näkökulmastaan.

Julkaistujen artikkelien määränä mitaten eniten lakko kiinnosti työväenlehtiä, ja ne painottuvat siksi myös lähteissäni. Kaikkein aktiivisin kirjoittaja oli helsinkiläinen Työmies, jonka toimituskuntaan Eetu Salin oli itse kuulunut aiemmin. Hyvinkäällä oli kotimaisten työväenlehtien kirjeenvaihtajien lisäksi myös nimeämättömän

ranskalaisen sosialistilehden kirjeenvaihtaja.¹⁹ Työväenlehdet näkivät lakon osana yhteistä taistelua parempien palkkojen ja olojen puolesta, ja sitä pidettiin rohkaisevana esimerkkinä työväenlaatuun voimasta ja leviämisestä. Kirjoittajat muistuttivat lukijoita siitä, että lakko oli kaikkien parhaaksi ja siten ei sopinut hakeutua tehtaalte töihin.²⁰ Kansan Lehti julkaisi jopa luettelon Tampereelta Hyvinkäälle töihin lähteneistä rikkureista moittien näitä kevytmielisyydestä, turhamaisuudesta ja työväen yhteisen edun vastaisesta toiminnasta.²¹ Vastaavasti porvarilliset lehdet kertoivat tehtaalan tarjoavan töitä ja kehuivat tehtaalan työoloja ja sen asuntoja ja ruokalaa.²²

Sanomalehdet olivat 1900-luvun alussa maan tärkein tiedonvälityskanava. Ne olivat mielipidevaikuttajia ja yhteiskunnallisen keskustelun areenoita. Parantuneet liikenneyhteydet ja lennätinlaitoksen kehittyminen hyödyttivät lehtiä. Sanomalehdet olivat taajaan luettuja, niiden lukijapooli käsitti eliitin ja keskiluokan lisäksi myös työtä tekeviä ja maalaisväestöä. Sanomalehtiä oli myös tapana lukea ääneen, jolloin niiden sisältö välittyi varsinaisia tilaajia suuremmalle joukolle ja osin myös lukutaidottomalle väestölle. Lehdistön sensuuri oli 1890-luvun kuluessa tiukentunut Venäjän kiristäessä otettaan suuriruhtinaskunnasta. Sensuuri rajoitti erityisesti Venäjän arvostelua, mutta kotimaan asioista sai kirjoittaa vapaammin. Työväenlehtiin sensuuri ei juurikaan koskenut, sillä sosialismin levittämiseen ja työväenliikkeestä kirjoittamiseen ei puututtu.²³

Suomen sanomalehtikenttä heijasteli vuosisadan taitteessa maan poliittista tilannetta. Vanhasuomalaisia eli suomettarelaisia lehtiä olivat esimerkiksi tamperelainen Aamulehti, Hämeen Sanomat, Aura ja Uusi Suometar. Suomettarelaiset lehdet heijastelivat puolueensa arvoja, kristillisyyttä ja perinteisyyttä. Suomettarelaiset suhtautuivat penseästi esimerkiksi naisten tasa-arvoon liittyviin kysymyksiin. Suomalaisen puolueen vapaamielisemmän siiven, nuorsuomalaisen, lehdistä tärkein oli Helsingissä vuodesta 1889 ilmestynyt Päivälehti.²⁴

Ensimmäisen kerran ”työväenseikka” oli alkanut saada huomiota lehdissä 1870-luvulla, kun sivistyneistön kannattama wrightiläinen työväenliike oli suosiossa. Uusi Suometar ja eräät ruotsinkieliset lehdet myös julkaisivat erillistä työväenliitettä. Helsingin Työväenyhdistyksen piiristä syntyi vuonna 1895 maltillisen sosiaalireformistisena aloittanut Työmies, joka vuosisadan vaihteeseen mennessä oli jo muuttunut radikaalimman sosialidemokratian edustajaksi.²⁵ Lehdessä puututtiin erilaisiin yhteiskunnallisiin epäkohtiin ja selitettiin niitä luokkataistelun näkökulmasta, mihin kuului erillään pysyminen muista eturyhmistä ja

¹⁹ Työmies 13.2.1901. Lisäksi lakkoa käsiteltiin lyhyesti ruotsalaisissa työväenlehdissä Socialdemokrat ja Arbetet.

²⁰ Työmies 5.2.1901: ”Ei pidä mennä nyt Hyvinkäälle estämään työläisten lakon onnistumista, vaikka kuinka nälkä wetäisi kireälle, sillä siitä lisääntyy waan kaikille nälkää.”

²¹ Kansan Lehti 23.3.1901.

²² esim. Åbo Underrättelser 9.2.1901; Hufvudstadsbladet 9.2.1901.

²³ Soikkanen 1961, 161; Leino-Kaukiainen 1988, 440–442; Tommila & Salokangas 1998, 27.

²⁴ Tommila & Salokangas 1998, 66–70.

²⁵ Soikkanen 1961, 164–165.

yhteistyöstä kieltäytyminen. Lakkokirjoittelussa aatteellisuus näkyy kärkeväenä muiden lehtien uutisoinnin kritisointina.

Turkuun ja Tampereelle, eli kahteen muuhun isoon teollisuuskaupunkiin, syntyivät omat työväenlehtensä, Länsi-Suomen työmiehen ja Kansan Lehti, molemmat työväenyhdistyksen aloitteesta. Kansan Lehden linja erosi Työmiehestä siinä, että Kansan Lehti Yrjö Mäkelinin johdolla piti maan autonomian puolustamista tärkeänä työväenliikkeen tehtävänä. Tommila ja Salokangas kuvailevat työväenlehtien olleen pikemminkin aatteen välittäjiä kuin uutislehtiä. Varsinaisen kukoistuskautensa työväenlehdistö eli kuitenkin vasta suurlakon jälkeen.²⁶

Lisäksi ilmestyi työväestölle suunnattuja ei-sosialistia lehtiä. Yksi tärkeimpiä oli Suomen Kansa, jonka linja oli maltillisen suomenmielinen. Sanomalehtien lisäksi julkaistiin paljon myös aikakauslehtiä, joista monet olivat kristillisiä. Myös monet järjestöt, kuten Suomen naisyhdistys julkaisivat omia lehtiään. Eräs kiinnostava aikakauslehtien ryhmä olivat poliittiset pilalehdet, kuten Velikulta ja Kurikka. Huumori perustui monesti liioitteluun, minkä seurauksena muissa julkaisuissa keveinä nyansseina näkyvät asenteet ovat niissä helpommin tutkijan havaittavissa.

Vaikka lehdistö oli poliittisesti jakautunutta, tyyppillistä oli, että artikkeleita lainattiin muista lehdistä. Johtuen lehdistön polarisoituneisuudesta ne myös ottivat vahvasti kantaa toistensa kirjoituksiin. Siksi on yllättävää, että toisinaan lakkouutisointeja saatettiin lainata toista mieltä olevasta lehdestä.²⁷ Lainaamisesta huolimatta lehdet myös syyttivät toisiaan lakkouutisoinnin vääristelemisestä omien tarkoituksensa hyväksi ja varoittivat lukijoitaan suhtautumaan muiden lehtien uutisointiin kriittisesti.²⁸

Rikas sanoma- ja aikakauslehtikenttä mahdollistaa sen, että lehtien kirjoitusten varassa on mahdollista saada moniulotteinen kuva niin lakon tapahtumista kuin siitä, miten lakkolaisiin suhtauduttiin. Kun monet erityyppiset ja -taustaiset julkaisut kirjoittivat samoista teemoista osin jopa toisiaan kommentoiden, on mahdollista hahmottaa lähteiden eroja ja verrata niitä toisiinsa. Kun käytetään lehdistöä lähteenä tutkittaessa suhtautumista lakkoileviin naisiin, on hyvä huomata sukupuolijakauma sanomalehtikirjoittajissa. Lukuun ottamatta naisille toimitettuja lehtiä (esimerkiksi Palvelijatar, Koti ja yhteiskunta), niin sanottujen yleislehtien toimittajat olivat miehiä.

Sanomalehtilähteiden lisäksi olen käyttänyt hyväkseni myös muuta aikalaismateriaalia taustoittaakseni aihetta. Työläisnaisliitto painatti lakkolaisten taloudellista tukemista varten lyhyen lentolehtisen *”Tehtaalaisnaiset!”*²⁹, jota myytiin lakkolaisten hyväksi. Nuorsuomalaisen poliitikko Heikki Renvallin pamfletit

²⁶ Soikkanen 1961, 164–165; Leino-Kaukiainen 1988, 536–544; Tommila & Salokangas 1998, 70–72.

²⁷ Esimerkiksi Suomen Kansa 25.2.1901 lainaa Työmiestä 23.2.1901.

²⁸ Työmies 11.2.1901; Väinämöinen 20.2.1901; Suomen Kansa 4.3.1901.

²⁹ Tehtaalaisnaiset!: Hetkenne on tullut liittyä Suomen työväenjärjestöön. Suomen työläisnaisten liittohallinto, Helsinki 1901.

Tulonjaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa ja Välipuheen vapaus ja Elinkeinolaki-komitean työlakko-pykälä kontekstoivat Hyvinkään tilannetta muun Suomen elinkustannuksiin sekä yleiseen lakkokeskusteluun. Lakkoa edeltävänä vuonna ilmestynyt Työväenkalenteri 1901 kertoo työväenliikkeen käytännöistä ja näkemyksistä naisiin.

Lisäksi käytän lakkoa seuranneiden oikeudenkäyntien pöytäkirjoja.³⁰ Oikeusprosessi keskittyi pitkälti agitaattori Eetu Salinin toimien selvittämiseen, mutta joitakin mainintoja on myös naislakkolaisista. Nämä pöytäkirjat antavat myös hyvän kuvan itse lakon tapahtumista. Työnantajan näkökulmaa lakkoon valottavat Ossian Donnerin kirjoissaan *Min tid* (1949) ja *Hyvinge klädesfabrik* (1917) kuvaamat lyhyet kappaleet lakosta sekä tehtaan vuoden 1901 toimintakertomus. Ainoa lakosta tallennettu muistitieto ovat yksittäiset maininnat Kustaa Hautalan 1940-luvulla tallentamissa paikkakuntalaisten haastatteluissa.

³⁰ Hausjärven kihlakunnankäräjät 1901–1902. (HMA)

2. Naiset tehtaissa, lakoissa ja työväenliikkeessä

2.1. Tekstiiliteollisuudesta

Vuosisadan taitteen Suomessa töiden tekemistä hahmotettiin sukupuolen kautta – oli töitä, joiden ajateltiin kuuluvan naisille ja niitä, jotka kuuluivat miehille. Anu-Hanna Anttila kirjoittaa työnjaon varsinaisesti sukupuolittuneen vasta teollistumisen myötä. Vaikka töitä maataloudessa oli jaettu aiemminkin sukupuolen mukaan; naiset hoitivat karjan ja ruuanlaiton, miehet tekivät metsä- ja maatyöt, yhteenkuuluvuutta koettiin ensisijaisesti talon sisällä eikä sukupuolen perusteella. Miesten ja naisten elämänpiirien eriytyessä kaupungeissa nousi sukupuoli uudeksi samaistumiskohteeksi.³¹

Tekstiiliteollisuus oli 1900-luvun vaihteessa suurin naisten teollinen työllistäjä sekä Suomessa että ympäri teollistunutta maailmaa. Tekstiiliteollisuus hyödynsi halpaa työvoimaa, joka monesti tarkoitti naisia³² (ja toisinaan myös lapsia). Koneiden käyttö oli helppo oppia nopeasti, joten työhön ei tarvittu etukäteen hankittua ammattitaitoa. Tekstiiliteollisuutta pidettiin naisille hyvin sopivana teollisuudenalana; langan kehrääminen ja vaatteiden valmistus oli perinteisesti agraarisessa kulttuurissa ollut naisten töitä.³³

Tehtaiden tekstiiliteollisuuden ja naisten vaatteiden valmistuksen kotioiloissa yhdistävä linkki oli teollistumista edeltäneen ajan kotiteollisuus, jossa lankaa tai vaatteita valmistettiin kotona ja myytiin ulkopuoliselle yrittäjälle. Suomen ensimmäinen varsinainen tekstiilialan tehdas oli Finlaysonin puuvillatehdas, joka perustettiin 1828. Suuremmassa mittakaavassa tekstiiliteollisuutta alkoi syntyä vasta vuosisadan loppupuolella. Tehtaita syntyi ensin Suomen harvoin kaupunkeihin, Helsinkiin, Turkuun ja Tampereelle, mutta vähitellen laitoksia alettiin perustaa myös maalle esimerkiksi hyvien kulkuyhteyksien tai energian saatavuuden takia. Näiden tehtaiden ympärille alkoi syntyä pieniä teollisuusyhdyskuntia, kuten Hyvinkää ja Forssa, joista kasvoi vähitellen kaupunkeja.³⁴

Työtehtävät tehtaissa oli jaettu pääosin sukupuolen mukaan. Naisten tehtävänä tekstiiliteollisuudessa oli yleensä koneiden käyttäminen: he kutoivat, ompelivat tai tuottivat lankaa niillä. Työtehtävät olivat yksinkertaisia ja niiden tekemiseen tarvittiin paljon työntekijöitä. Miehet työskentelivät niissä prosessin vaiheissa, joissa tarvittiin enemmän ammattitaitoa, esimerkiksi värjäyksen parissa. He myös hoitivat tehtaan käynnissä pitävää taustatyötä, koneiden huoltamista ja korjaamista.³⁵

Tekstiiliteollisuus oli erityisesti nuorten naisten alaa. Valtaosa heistä oli kotoisin maaseudulta ja he muuttivat maalta kaupunkiin tehtaisiin töihin. Heitä veti kaupunkeihin tehdastyön, tehtaan asuntojen ja rahapalkan

³¹ Anttila 2009, 82.

³² Palaan naisille maksetun miehiä alemman palkan perusteluihin alaluvussa 4.3.

³³ Cederqvist 1980, 121; Hunter & Mcnaughtan 2010, 704.

³⁴ Näreikkö & Takalo 1986, 10–14.

³⁵ Suoranta 2009, 35.

tuoma mahdollisuus maatalousyhteisöä tai kaupungissa piikomista itsenäisempään elämään. Maatalouden muutokset olivat myös vähentäneet työvoiman tarvetta maaseudulla.³⁶ Naimisiin mentyään monet naiset jatkoivat tehdastyötä ainakin kausittain sen, minkä lasten saamiselta ja hoidolta pystyivät, sillä naisten tuomat lisätulot olivat monesti perheiden toimeentulolle tärkeitä. Raskaudet ja lapset nähtiin naisten yksityisinä asioina, joihin yhteiskunta tai työnantajat eivät luoneet helpottavia käytänteitä. Tämä oli erityisen näkyvää tekstiiliteollisuuden yhteydessä, sillä suurin osa sen työntekijöistä oli nuoria hedelmällisessä iässä olevia naisia.³⁷

2.2. Lakko poikkeustilanteena

Lakot ovat poikkeustilanteita, jotka kestävät monesti vain päivistä kuukausiin. Hyvinkään tapauksessa lakko kesti noin puolitoista kuukautta, jonka jälkeen se vähitellen hiipui pois. Gerald Friedmanin mukaan lakot kehittyivät 1800-luvun aikana tärkeimmäksi työntekoon liittyvien protestien muodoksi teollistuneissa yhteiskunnissa, ja niihin on osallistunut enemmän työntekijöitä kuin mihinkään toiseen mielenilmauksen muotoon.

Lakot ovat luonteeltaan kaksijakoisia. Ne ovat osa työnantajien ja -tekijöiden välistä jatkuvaa neuvottelua, ja toisaalta työntekijäpuoli haastaa ja kyseenalaistaa niissä koko osapuolien välisen suhteen. Niissä näkyvät työntekijöiden ja -antajien väliset taloudelliset konfliktit. Toisaalta voidaan painottaa lakkojen ideologista puolta, niiden roolia työväenkulttuurissa, sekä halua muuttaa pelkän yksittäisen työpaikan lisäksi koko yhteiskunnallista tilannetta tai tapaa, jolla palkkatyö on järjestetty. Friedman korostaakin lakkojen roolia työläisidentiteetin synnyttäjänä. Lakko kollektiivisena voimanponnistuksena ja omien oikeuksien puolustamisena voi olla elämää muuttava kokemus, joka saa osallistujansa sitoutumaan työväenliikkeeseen ja sen päämääriin.³⁸

Verrattuna nykyisen jälkiteollisen ajan tiukasti säädeltyyn ja järjestäytymiseen pohjautuvaan työtaistelukulttuuriin, vuosisadan alussa lakot olivat arvaamattomia. Työtaistelut keskeyttivät jokapäiväisen aherruksen – yhtäkkiä tiukasti työhön sidotuilla ihmisillä oli runsaasti vapaa-aikaa. Arjen murtuminen yhdistettynä lakkoilevien joukkojen uhmakkaaseen ja emotionaaliseen mielialaan saattoi johtaa vaikeasti ennakoitaviin seurauksiin. Lakkojen koettiin rikkovan yleistä järjestystä, sekä konkreettisella että yhteiskuntajärjestelmän tasolla.³⁹ Niihin liittyi toisinaan myös väkivaltaisuuksia, joista oltiin huolissaan myös Hyvinkään lakon kohdalla.

³⁶ Markkola 1994, 110.

³⁷ Haapala 1986, 218.

³⁸ Friedman 2009, 16–19.

³⁹ *ibid.*

Lakkoja esiintyi, ja esiintyy yhä, enemmän miesvaltaisilla aloilla. Miesenemmistöisillä aloilla on pidemmät järjestäytymisperinteet ja kääntäen naisiin on liitetty poliittisina toimijoina passiivisempi rooli. Yhtenä tärkeimmistä selittävästä tekijöistä sukupuolten välisistä eroista lakkotilastoissa voi pitää naisten yhteiskunnallista asemaa; heillä oli vähemmän oikeuksia ja valtaa, joten heillä oli oletettavasti suurempi kynnys ja vähemmän tottumusta lähteä puolustamaan työssä oikeuksiaan. Naisten laajamittainen palkkatyö maatalouden ulkopuolella oli myös verrattain uusi ilmiö.

Suomessa ensimmäinen naisenemmistöinen lakko oli Juseliuksen paitatehtaalla Turussa vuonna 1899. Maailman ensimmäiset tekstiiliteollisuuden lakot, joissa mukana oli myös naisia, olivat tapahtuneet Yhdysvalloissa 1820-luvulla ja Isossa-Britanniassa 1850-luvulla. Ruotsissa, joka oli teollistunut hieman Suomea aiemmin, ensimmäiset lakot, joihin osallistui naisia, olivat 1870-luvulla, mutta valtaosa naisten lakoista tapahtui kuitenkin vasta lähempänä vuosisadan vaihdetta. Naisten järjestämiä työtaisteluita oli myös siellä huomattavasti vähemmän kuin miesten; välillä 1850–1909 oli kaikkien teollisuuden alojen lakoissa vain vajaassa kolmessa prosentissa naisia merkittäviä määriä.⁴⁰

1800-luvulla naiset lakkoilivat lähinnä tekstiiliteollisuudessa, olihan se suurin naisten kodin ulkopuoliseen työhön työllistäjä. Myös näissä lakoissa naisten roolina oli yleensä toimia taka-alalla, he hoitivat muonitusta ja hoivasivat, mikä sopi vallitseviin sukupuolirooleihin, kun varsinaisen organisoinnin, esilläolon ja neuvottelun hoitivat miehet. Osallistuminen työtaisteluihin kuitenkin Hunterin ja Mcnaughtanin mukaan osaltaan horjutti stereotypiaa passiivisista ja alati tottelevaisista naisista.⁴¹

Verrattuna miesvaltaisten alojen lakkoihin naisenemmistöiset työtaistelut olivat useammin järjestäytymättömiä eli ammattiyhdistykset eivät olleet niiden takana. Ero järjestäytymisessä näkyi työtaistelujen tuloksissa ja kestossa: järjestäytymättömät lakot olivat huomommin suunniteltuja, siksi ne kestivät lyhyemmän aikaa ja niissä saatiin harvemmin vaatimuksia läpi.⁴² Käytännössä lakon kattavuuteen ja kestämiseen tarvittiin varoja niiltä ammattitovereilta, jotka eivät olleet mukana lakossa, jotta lakkolaiset eivät joutuneet palaamaan töihinsä tai lähtemään muualle työnhakuun taloudellisista syistä. Ammattiliittojen ja muiden yhteenliittymien oli helpompi organisoida rahaa ja muuta apua lakkolaisille. Spontaanisti alkaneissa järjestäytymättömissä lakoissa osallistujilla oli myöskään harvemmin lakon onnistuneeseen toteuttamiseen tarvittavaa tietotaitoa ja osaamista.

Tekstiiliteollisuudessa lakot ovat yleensä liittyneet palkkakysymyksiin. Palkat ovat olleet matalia ja tekstiiliteollisuudella on ollut tendenssinä huonoina aikoina säästää työvoimakustannuksista alentamalla työntekijöiden palkkaa.⁴³ Joko lakossa on siis oltu riittämättömän toimeentulon tai palkanalentamisen takia.

⁴⁰ Cederqvist 1980, 117–118; Silver 2003, 81–84; Hunter & Mcnaughtan 2010, 720.

⁴¹ Hunter & Mcnaughtan 2010, 719–21.

⁴² Cederqvist 1980, 118.

⁴³ Näreikkö & Takalo 1986, 63–64; Cederqvist 1980, 118; Hunter & Mcnaughtan 2010, 721, 776–777.

Friedmanin jaottelulla kahdenlaisiin lakkomotivaattoreihin, taloudellisiin ja poliittisiin, tekstiiliteollisuuden työtaistelujen voidaan todeta olevan yleensä taloudellisesta syistä johtuvia. Toki muitakin syitä on ollut, esimerkiksi Espanjassa vuosisadan vaihteessa kamppailtiin lyhyempien työpäivien puolesta ja Suomessa Voikkaalla vuonna 1904 vaadittiin epäasiallisesti käyttäytyneen työnjohtajan erottamista.⁴⁴

Beverley Silver argumentoi tutkimuksessaan *Forces of Labour: Workers' Movements and Globalization since 1870*, että tyypillisesti tekstiiliteollisuudessa esiintyy lakkoja siinä vaiheessa, kun tehdas on vakiinnuttanut asemansa uudella maantieteellisellä alueella.⁴⁵ Silverin teoriassa teollisuuden ala siirtyy tällöin muotoaan hakevasta alkuvaiheesta (innovation phase) ”kypsän” teollisuuden (mature phase) vaiheeseen. Usein siirtymä on seurausta teknologian kehittymisestä johtuvasta työn tehostumisesta, kuten uusista koneista, mikä heijastuu paineena pienentää työvoimakustannuksia. Koska tekstiiliteollisuus oli – ja on yhä – riippuvainen halvasta työvoimasta, sillä on taipumus siirtyä aina uusiin, vähemmän kehittyneisiin, alemman hintatason maihin (peripheralisation) palkkakustannusten kohotessa. Tätä edesauttavat suhteellisen matalat alkukustannukset tehdasta perustaessa sekä valmiiden tuotteiden eli kankaiden, lankojen ja vaatteiden, helppo kuljetettavuus. Tämän halvemman hintatason perässä ympäri maailmaa levittäytyminen näkyy siinä, että lakkoja esiintyi tekstiiliteollisuuden syntyseuduilla Isossa-Britanniassa jo 1850-luvun tienoilla ja muualla vasta myöhemmin. Myös varhain teollistuneessa Yhdysvalloissa lakkoja oli pitkin 1800-lukua. Monissa Euroopan maissa työtaistelut alkoivat ennen vuosisadan vaihdetta, mutta eniten niitä oli 1920–30-luvulla.⁴⁶

Suomen ensimmäinen tekstiilitehtaan lakko oli 1869 Finlaysonin tehtaalla Tampereella, mutta Arto Seppälä kirjoittaa Tekstiili- ja vaateteollisuus ry:n julkaisussa *Lanka läpi vuosisatojen*, että aikalaistekstien mukaan ”se sovittiin heti hyvällä”.⁴⁷ Ennen Hyvinkään lakkoa 1901 ainoa merkittävä tekstiiliteollisuuden lakko oli ollut Turussa Juseliuksen paitatehtaalla kahta vuotta aiemmin, jolloin 80 ompelijaa meni laksoon palkanalennukset takia. Lakko päättyi työntekijöiden voittoon ja palkkojen pysymiseen ennallaan.⁴⁸ Vilkkaita työtaistelukausia Suomessa oli vuosisadan vaihteessa ja myöhemmin 1920-luvulla.⁴⁹ Suomi oli 1900-luvulle tultaessa juuri edellä mainitun Silverin teorian kaltainen halvan työvoiman maa, joka houkutteli niin kotimaisia kuin ulkomaisia yrittäjiä perustamaan tehtaita.

⁴⁴ Soikkanen 1961, 79; Friedman 2009, 18; Hunter & Mcnaughtan 2010, 721.

⁴⁵ Tekstiiliteollisuuden organisointi ja taloudellinen logiikka ovat säilyneet 1800-luvun loppupuolelta tähän päivään niin samanlaisina, että myös lakot ja niiden syyt ovat yhä jokseenkin samantyyppisiä kuin sata vuotta sitten.

⁴⁶ Silver 2003, 76–77, 81–84.

⁴⁷ Seppälä 2005, 23.

⁴⁸ ”Ei siinä mitään mainitsemista olisi suuruutensa vuoksi, mutta merkityksensä sillä on sentähden, että siihen osaaottajat olivat yksinomaan naisia; naisten työläkkona se oli tietääkseni ensimmäinen maassamme ja todistus siitä, että naisetkin vähitellen alkavat ottaa tuntuvammin osaa köyhälistön yhteistyöhön asemansa parantamiseksi.”, Työväen kalenteri 1901, 30; Näreikkö & Takalo 1986, 63 – 64.

⁴⁹ SVT 1989, 32.

Tekstiiliteollisuuden koneistuminen ja uudet teknologiset keksinnöt heikensivät työntekijöiden asemaa. Tuotannon tehostuessa oli monesti irtisanottu väkeä, joten työtaistelujen aikana oli helposti saatavilla korvaavaa työvoimaa, jolla oli kokemusta jopa samasta tehtaasta. Lisäksi koneistuminen pienensi ammattitaidon roolia tuotannossa. Silver vertailee tekstiilitehtaita varhaiseen autoteollisuuteen, jossa autot koottiin konepajoilla, eikä liukuhihnoilla yksinkertaisiin työvaiheisiin pilkottuna, kuten myöhemmin. Konepajoissa laitteita kasatessa pitkälle erikoistuneita työvaiheita oli monia. Työntekijät olivat johonkin vaiheeseen erikoistuneita ammattimiehiä ja valmis tuote oli saumattoman ja taidokkaan yhteistyön tulos. Kutomoissa työvaiheita oli vähemmän ja koneet olivat pikemminkin rinnakkain kuin peräkkäisinä. Lakon sattuessa osa kutomakoneista voitiin sammuttaa ja näin tuotantoa jatkaa pienemmällä volyymilla siinä, missä koko konepaja pysähtyi, jos yksi työvaiheista uupumaan tekijöiden puuttuessa. Tekstiiliteollisuudessa tuotanto oli siis paremmin skaalattavissa kulloisiinkin olosuhteisiin. Näin ollen lakolla ei ollut tekstiiliteollisuudessa yhtä totaalista vaikutusta tuotantoon. Siksi lakkoja esiintyi tekstiiliteollisuudessa harvemmin kuin tuotantolaitoksissa, joissa yksittäisen työntekijän asema oli suhteessa vahvempi, ja joissa sen vuoksi saavutettiin lakkoilulla tehokkaammin tavoiteltuja lopputuloksia.⁵⁰

Työläisten neuvotteluasema suhteessa työnantajaan oli tekstiiliteollisuudessa heikko matalien palkkojen ja työvoiman helpon korvattavuuden. Näin ollen alalla lakoilla on ollut taipumus päättyä lakkoilijoiden tappioon. Suuria parannuksia työntekijöiden oloihin ja palkkaan on lakkoilemalla saatu vain 1840-luvulla Isossa-Britanniassa sekä eräissä kolmannen maailman maissa osana suurempaa lakkoliikettä. Näissä lakoissa keskeinen rooli on ollut korkealla järjestäytymisasteella.⁵¹

Lakkoilevien naisten motiiveja kritisoitiin monesti ja niitä selitettiin sukupuolen ominaisuuksilla. Christensen kuvaa artikkelissa *Denmark: The textile industry and the formation of modern industrial relations* reaktioita naisten lakkoihin. Tanskan Vejlessä naisten lakkoillessa kutomossa 1906 maan tekstiiliteollisuuden ammattiyhdistyksen puheenjohtaja totesi lakon johtuvan *”kuumaverisistä nuorista naisista, jotka on helppo kiihottaa* [lakkomielialaan]”. Samankaltaisia näkemyksiä naisten temperamentista oli esiintynyt myös aiempien lakkojen yhteydessä. Lancashiressa Yhdysvalloissa lakkoilevia naisia mielipiteineen ivattiin jokelteleviksi amatsoneiksi (*babbling Amazons*). Näiden vaatimukset nähtiin mielettöminä, kuin pikkulapsen puheena. Miestyöläisiä kehoitettiin harkitsemaan tarkoin lakkoon yhtymistä, sillä *”sentimentaalisten Eevojen”* ei pidä antaa sokaista järkeä. Naisten lakkoilun kirjoitettiin olevan vulgaaria ja tuhoavan lakkoinstituution.⁵² Naisten ajateltiin lakkoilevan vääristä syistä tunteidensa johdattamina ja siten tekevän

⁵⁰ Cederqvist 1980, 138; Silver 2003, 92. Vaikka Beverley Silver käsittelee esimerkissään vain kankaan kutomista, sama pätee myös kehräämöihin.

⁵¹ Silver 2003, 76–77, 81–83.

⁵² Christensen 2010, 167–168.

hallaa koko työtaistelujen kentälle. Tässä näkyy se, kuinka lakot julkisina tapahtumina koettiin miesten toiminnan alueeksi.

Mikrohistorian tutkimusperinteessä ajatellaan, että poikkeustilanteet antavat mahdollisuuden tutkia normaalia. Poikkeukselliset ajat ja kriisit nostavat esiin arjessa näkymättömiä normeja ja piilotettuja konflikteja, jotka tulevat esiin vasta, kun totutusta käytöksestä luovutaan hetkellisesti.⁵³ Lakot muodostavat poikkeaman normaalissa elämänmenossa, ja siten tirkistysaukon tavalliseen elämään ja sen asenteisiin. Niistä uutisoidessa verrattiin tapahtumia siihen, miten asiat yleensä ovat ja mikä siis on poikkeavaa. Hyvinkään kohdalla tämä ilmiö luo kurkistusikkunan muuten historialle näkymättömäksi jääviin naisiin, joiden elämistä ei muuten juurikaan jäänyt kirjoitettuja merkkejä.

2.3. Sukupuoli ja työväenliike

Vuosisadan vaihteen Suomen yhteiskuntaa leimasivat erilaiset uudet kansalaisliikkeet, joiden jakolinjoina olivat niin poliittinen näkemys, kieli kuin sukupuoli. Totuttuja tapoja järjestää yhteiskuntaa kyseenalaistettiin. Keskusteluun nousivat myös naisten oikeudet sekä mahdollisuudet ansaita oma elantonsa ja osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Irma Sulkusen mukaan kyse oli syvästä murroksesta: vanhan agraarisen yhtenäiskulttuurin murtuminen alkoi muokata myös sukupuolten välisiä suhteita ja sitä myöten koko sukupuolen ajatusta uudennaisiksi. Kehitys huipentui 1906 naisten äänioikeuteen.⁵⁴ Tiivistäen voidaan todeta, että sukupuoli oli muuttumassa aiempaa tärkeämmäksi yksilön määrittäjäksi.

Yhtä lailla yksilön elämää määrittä tämän sosiaaliluokka. Taina Uusitalo on tutkinut väitöskirjassaan työväenliikkeessä toiminutta Fiina Pietikäistä ja kirjoittaa siitä, kuinka naiset eivät olleet yhtenäinen poliittinen ryhmä: eri tasoilla yhteiskunnan hierarkiassa olevilla naisilla oli erilaisia intressejä ja mahdollisuuksia vaikuttaa – niin yhteiskunnassa kuin toisiinsa.⁵⁵ Työläisnaiset olivat vuosisadan alussa kiinnostavassa asemassa, sillä sekä naisasialiikkeellä kuin työväenliikkeellä oli vahva intressi voittaa työläisnaiset puolelleen. Työläisnaiset olivat monesti pikemmin keskustelun passiivisena kohteena ja harvemmin itse keskustelijoina, tai edes aktiivisina toimijoina muiden puheissa. Näin ollen niin porvarillinen naisasialiike ja kuin miesvaltainen työväenliike suuntasivat valistusta työläisnaisille ja varoittelivat toistensa kanssa liittoutumisesta.

Suomalaisen työväenliikkeen synnyn taustalla on sekä yleinen 1800-luvun jälkipuoliskon järjestäytymiskehitys että kansainvälisen sosialistisen työväenliikkeen järjestäytyminen. Ensimmäiset työväenyhdistykset oli perustettu maahan 1880-luvulla. Tässä niin sanotussa wrightiläisessä työväenliikkeessä oli mukana paljon työnantajien edustajia ja Sami Suodenjoen mukaan se oli osa

⁵³ Peltonen 1999, 26; Peltonen 2010, 138–139; Suodenjoki 2010, 20–21.

⁵⁴ Sulkunen 1987, 170–171.

⁵⁵ Uusitalo 2014, 32–33.

paternalistista järjestelmää, jossa työnantajat pyrkivät ylhäältä käsin parantamaan työntekijöidensä asemaa ja valistamaan näitä, mutta pitäen vallan itsellään. Monet työväenhistoriantutkijat ovat korostaneet sitä, että sosialistisen työväenliikkeen henkisenä edeltäjänä on pidettävä pikemminkin raittiusliikettä kuin wrightilaista työväenliikettä.⁵⁶

Työväenliike alkoi muuttua sosialistiseksi 1890-luvulla, ja 1899 perustettiin Suomen työväenpuolue. Poliittinen työväenliike ja ammattiyhdistysliike olivat niin toisiinsa kietoutuneet, että käytännössä voidaan puhua yhdestä yhtenäisestä liikkeestä.⁵⁷ Suomalaiselle työväenliikkeelle ominaislaatuista oli, että suuri osa sen kannatuksesta tuli maaseudulta ja pieniltä paikkakunnilta jo senkin takia, että varsinaisia teollisuuskaupunkeja oli vain muutama.

Työväenliikkeen voimistumiseen vuosisadan lopulla ei liittynyt olojen huononemista, vaan päinvastoin materiaalisesti työläisten olot olivat parantuneet huomattavasti viimeisten vuosikymmenien aikana.⁵⁸ Kyse oli uudesta työläisidentiteetistä: Syntyi käsitys samankaltaisissa tilanteissa ja samojen ongelmien kanssa kamppailevasta työläisten joukosta. Työväenluokka siis syntyi paradoksaalisesti vasta sitten, kun olot olivat parantuneet tarpeeksi. Suodenjoen mukaan tällöin yhteiskuntaluokkien välinen epätasa-arvo muuttui luonnollisesta ja hyväksytystä epäoikeudenmukaisena pidetyksi.⁵⁹

Vuosisadan taitteen työväenliike ei ollut tiukka, ylhäältä alas johdettu organisaatio, vaan löyhempi, vasta muotoaan hakeva yhteisö. Vain pieni osa työväestöstä kuului jäsenenä työväenyhdistyksiin, puolueeseen tai ammattiosastoihin. Kuitenkin kollektiivisena identiteettinä se oli laajempi. Haapalan mukaan Suomessa työväenluokka identifioitumisen perustana oli peruja jo sääty-yhteiskunnasta, jolloin säätyjen ja rahvaan välillä oli vahva eronteko. 1800-luvun loppupuolella teollistumisen myötä entiset maatalon isännät vain vaihtuivat tehtaiden isänniksi, työväestön aseman säilyessä samankaltaisena. Työväestö ei kuitenkaan ollut yhtenäinen ryhmä, jolla olisi ollut jaettu yhteiskunnallisia näkemyksiä tai taloudellistakaan asemaa, vaan sen sisällä oli erilaisia pienempiä ryhmiä, joita yhdisti identifioituminen työväkeen.⁶⁰

Miten uutta aatetta levitettiin? Keskeinen toiminnan muoto olivat ympäri Suomea tehdyt agitointimatkat. Työväenpuolue koulutti aktiivejaan agitaattoreiksi, jotka kiersivät puhumassa esimerkiksi paikallisten työväenyhdistysten tai ammattiosastojen kokouksissa. Samalla oli muutakin ohjelmaa, kuten runonlausuntaa, teatteria tai yhteislaulua. Tämä viihteellisempi osuus houkutteli paikalle myös ihmisiä, jotka

⁵⁶ Sulkunen 1987, 157; Lähteenmäki 1997, 64; Suodenjoki & Peltola 2007, 47; Suodenjoki 2010, 61–62.

⁵⁷ Työväen kalenteri 1901, 29.

⁵⁸ Haapala 1986, 206–208, 256; Suodenjoki 2010, 39.

⁵⁹ Alapuro 1994, 64–65, Suodenjoki 2010, 90–91.

⁶⁰ Haapala 1986, 100; Teräs 2001, 198–200; Uusitalo 2014, 14–15.

eivät valmiiksi olleet kiinnostuneita agitaattorien puheista, ja tarjosi näin puhujalle paremman mahdollisuuden levittää sanomaansa jo yhdistykseen kuuluvien lisäksi paikkakunnan järjestäytymättömille.⁶¹

Työtaistelut olivat luonnollisesti hyviä paikkoja agitoida ja Hyvinkäällekin matkusti Työläisnaisliiton toimijoita puhumaan ja neuvomaan lakkolaisia.⁶² Sukupuolen ollessa ihmisen tärkeimpiä attribuutteja naisten puheen ajateltiin tavoittavan paremmin naiskuulijat ja siten Työläisnaisliiton oli järkevää agitoida naislakkolaisia. Näin ajattelivat etenkin työväenliikkeen naispuoliset aktiivit, jotka Taina Uusitalon mukaan kokivat elämiensä ja ongelmiansa olevan niin erilaisia kuin miestovereillaan, että näiden olisi ollut vaikea ymmärtää naiskuulijoidensa tilannetta.⁶³

Työväenpuolueen perustavan kokouksen ohjelmaan 1899 oli kirjattu vaatimus *”naisten täydellisestä tasa-arvoisuudesta miesten kanssa”*.⁶⁴ Työväenliikkeen piirissä ajateltiin pääpiirteittäin, että sukupuolten väliset tasa-arvo-ongelmat johtuivat kapitalismista, ja sosialistisen teorian mukaan hahmotettiin, että kapitalismin tuhoutuessa katoavat esimerkiksi palkkaerot muiden sortavien rakenteiden mukana.⁶⁵ Naisten oikeuksien ja etenkin äänioikeuden kannattaminen oli taktisesti kannattavaa Työväenpuolueelle. Äänioikeuden piiristä puuttui naisten lisäksi paljon työväenluokkaisia miehiä, joten yleisen äänioikeuden kannattaminen oli loogista puolueelle, jolla oli paljon potentiaalisia äänestäjiä niiden joukossa, jotka eivät pystyneet itseään ilmaisemaan äänestämällä.⁶⁶

Naisten aktiivisuuteen työelämässä ja politiikassa ei kuitenkaan suhtauduttu täysin varauksetta. Eräät kansainvälisen työväenliikkeen suuret nimet olivat suhtautuneet epäillen naisten työntekoon. Esimerkiksi Friedrich Engels näki teollistumisen rappioittavan vaikutuksen siinä, että sukupuolten luonnollinen työnjako häiriintyi naisten jättäessä kodin piirin.⁶⁷ Toisinaan työväenliikkeen piirissä myös ajateltiin, että miesten on autettava naisia tulemaan poliittisiksi subjekteiksi. Työväen kalenteri vuodelta 1901 esitteli Työläisnaisliiton keskushenkilöitä, Hyvinkäälläkin auttaneita Ahlstedtin sisaruksia näin:

Kun työväen naiset lopultakin alkoivat herätä toimintaan olojensa parantamiseksi, kokivat eräät varsinaiset naisasian ajajat saada heidät omiin riveihinsä, lisäämään heidän joukkojaan, vaan muutamain työväen miesten valppaus esti tämän homman. -- Saatuaan selvää työväenliikkeen

⁶¹ Suodenjoki 2010, 11.

⁶² Aalle-Teljo 1929, 101–102.

⁶³ Lähteenmäki 1995, 114; Uusitalo 2014, 11.

⁶⁴ Uusitalo 2015, 10.

⁶⁵ Näreikkö & Takalo 1986, 64; Uusitalo 2014, 149–152.

⁶⁶ Sulkunen 1997, 18.

⁶⁷ Haapala 1986, 164; Katainen 2013, 84.

tarkoitukselta, avautui heidän henkisten silmänsä eteen uusi maailma, eikä yläluokan naisten laihalla ohjelmalla ollut enää heihin mitään vaikutusta.⁶⁸

Lainaus heijastaa hyvin sitä, kuinka työläisnaisiin suhtauduttiin ylhäältä päin ja toimien passiivisina kohteina, vaikka samaan aikaan naiset nähtiin teorian tasolla yhdenvertaisina tovereina. Toisaalta oli myös naisasiasta kiinnostuneita miestoimijoita ja Elina Katainen jopa puhuu vanhan työväenliikkeen feministisestä painotuksesta.⁶⁹

Työväenliikkeen alkuvaiheessa järjestäytyminen tapahtui Suomessa yleisiin, sukupuolittamattomiin organisaatioihin. Vuosisadan vaihteessa työväenliikkeen sisällä oli alkanut järjestäytyminen erillisjärjestöihin sukupuolen mukaan. Työväenyhdistyksiin ja ammattiyhdistyksiin alettiin perustaa naisosastoja ja vuonna 1900 Työläisnaisliitto perustettiin hallinnoimaan niitä.⁷⁰ Sulkusen mukaan tässä erillisyyshäilyksessä toistettiin muussakin yhteiskunnassa tapahtunutta järjestäytymistä uuteen keskiluokkaisuuteen, järjestykseen, jossa sukupuolet toimivat erikseen.⁷¹ Kun puhutaan sukupuolten mukaan eriyttämisestä, on pidettävä mielessä, että yleensä tämä tarkoittaa lähinnä nais erityisten rakenteiden luomista. Miehen ollessa ”normaali”, nainen näyttäytyy erikoisena toisena, jonka kohdalla sukupuoli on otettava huomioon. Usein puhuttaessa sukupuolesta tarkoitettiin lopulta vain naisia.⁷² Näin työväenliikkeenkin kohdalla; luotiin nais erityisiä organisaatioita ja miehet jatkoivat toimimista ”yleisissä” organisaatioissa.

Tutkimuskirjallisuus antaa kiinnostavasti ristiriitaisia selitysmalleja sille, kenen aloitteesta naisten toiminta työväenliikkeessä eriytyi omiin organisaatioihinsa: Lähteenmäen mukaan etenkin miehet ajoivat erillisen naisorganisaation perustamista. Kyse ei kuitenkaan Lähteenmäen mukaan ollut niinkään ideologisesta valinnasta, vaan käytännön poliittisesta taktikoinnista uuden puolueen painoarvon kasvattamiseksi. Toisaalta taas Taina Uusitalo argumentoi artikkelissaan *Naisten kansalaistoiminnan sukupuolittuneisuus 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa*, että naisten eriytyminen omiin järjestöihinsä olisi ollut nimenomaan naistoimijoista itsestään lähtenyt valinta.⁷³

Naisten osallistumiselle työväenliikkeeseen oli luonteenomaista, että syyt olivat pikemminkin ammatillisia kuin poliittisia. Naisten elinolosuhteet vaativat konkreettista parantamista ja työelämään liittyi paljon epäkohtia. Työläisnaisliikkeeseen sopii työväenliikkeen kohdalla esittelemäni huomio siitä, että toiminnan synnyttämiseksi tarvitaan jo tapahtunutta elinolojen paranemista ja käsitys siitä, että parempi elämä on mahdollinen. Työläisnaisliikkeen ensimmäiset toimijat olivat monet ompelijoita tai palvelijoita. Lähteenmäki

⁶⁸ Työväen kalenteri 1901, 33.

⁶⁹ Katainen 2013, 134–135.

⁷⁰ Katainen 2013, 134. Esiintyy toisinaan myös muodossa Työläisnaisten liittohallinto.

⁷¹ Sulkunen 1987, 162, 169.

⁷² Alberti 2014, 35.

⁷³ Lähteenmäki 2000, 29; Uusitalo 2015, 11.

argumentoi molempien ryhmien olleen tiiviisti kosketuksissa porvarillisten naisten elämäntapaan: ompelijat asiakkaidensa ja palvelijat isäntäväkensä kautta. Nämä ryhmät olivat siis töidensä kautta nähneet, millaista elämä on vähemmän niukoissa oloissa.⁷⁴

Liikkeen sukupuolittuminen näkyi yhtä lailla yksittäisten työväenyhdistysten sisällä. Paikkakunnilla, joissa oli vakiintunut yhdistys, kuten Helsingissä ja Tampereella, naisjaostojen toiminta alkaa vuoden 1901 Työväen kalenterin vuosikertomusten perusteella muistuttaa ”klassista” naisten avustavaa toimintaa – on ompeluseuroja, kahvinkeittoa ja varojenkeruuta, perinteisiä naisten töitä siis.⁷⁵ Tämä tukee Elina Kataisen havaintoa siitä, että sukupuolenmukainen eriytyminen oli etenkin kaupunkien ilmiö, maalla järjestäydyttiin useammin yhteen, yhteiseen yhdistykseen.⁷⁶

Työläisnaisliikkeen lisäksi toinen keskeinen naisten organisoitumisen muoto oli porvarillisesta taustasta syntynyt naisasialiike, jonka keskeisin toimija oli 1880-luvulla perustettu Suomen naisyhdistys. Vaikka liikkeen Koti ja yhteiskunta -lehdessä ei käsitelty Hyvinkään lakkoa, liikkeellä oli iso ideologinen vaikutus ajan työläisnaiskeskustelussa. 1890-luvulla työläisnaisliikkeen suhde porvarillisiin naisjärjestöihin oli ollut myönteinen; naisasianaisia kävi jopa opettamassa kokousten ja tapahtumien järjestämistä työläisnaisille. Työläisnaisliikkeen lähentyessä Työväenpuoluetta yhteistyö naisjärjestöjen välillä katkesi. Lähteenmäen mukaan porvarillinen naisliike säilyi tämänkin jälkeen tärkeänä työläisnaisliikkeelle, koska eron avulla voitiin rakentaa omaa identiteettiä.⁷⁷ Tätä suhdetta on kuvailtu hierarkkiseksi sisaruudeksi – samaan aikaan tunnettiin yhteyttä ja solidaarisuutta, mutta läsnä oli koko ajan hierarkkinen asetelma, jota määritteli luokka. Yhteiskunnallisen statuksen lisäksi toinen erottava tekijä tehtaalaisnaisten ja naisliikkeen keskeisten toimijoiden välillä oli ikä; tehtaissa oli työssä pääosin nuoria, naimattomia naisia, kun taas naisasialiikkeen toimijat olivat pääosin keski-ikäisiä, asemansa vakiinnuttaneita rouvia.⁷⁸

Naisasialiikkeen vaikutus yhteiskuntaan ja sitä kautta Hyvinkään laksoon liittyy sen esiin nostamaan naiskuvaan ja näkemyksiin siitä, millainen rooli työläisnaisille yhteiskunnassa oli varattu. Säätyläisnaisten tuloa työmarkkinoille heille sopivina pidettyihin ammatteihin pyrittiin edistämään. Sen sijaan työläisnaisten työssäkäyntiin suhtauduttiin epäilyksellä, vaikka toimijat itse työläisnaisten työn hedelmistä – piikomisesta, pyykkämisestä, tehdastekoisista kankaista – nauttivatkin arjessaan. Keskiluokkainen naisihanne oli entistä itsenäisempi nainen, jolle yhteiskunta tarjosi kasvavia mahdollisuuksia toteuttaa itseään myös työn kautta.

⁷⁴ Lähteenmäki 2000, 24–25, 28.

⁷⁵ Työväen kalenteri 1901.

⁷⁶ Katainen 2013, 85.

⁷⁷ Lähteenmäki 2000, 33–35.

⁷⁸ Lähteenmäki 2000, 19; Uusitalo 2014, 33.

Irma Sulkusen mukaan naisasialiike sekä keskiluokkaistunut raittiusliike⁷⁹, halusivat samaan aikaan sitoa työväenluokkaiset naiset kodin piiriin.⁸⁰

Ideaali vanhempien ja lasten muodostamasta ydinperheestä oli alkanut elää ensin ylempien sosiaaliluokkien parissa ja vähitellen myös työväestön keskuudessa. Pirjo Markkolan mukaan perheen muodostuessa arkielämää ja yhteiskuntaa jäsentäväksi yksiköksi alkoi työläisnaisten rooli perheenäiteinä korostua.⁸¹ Kun työväestön perhesuhteita katsottiin sivistyneistön esimerkin ja ihanteiden läpi, syntyi julkisuudessa huoli työläisäitien työssä käymisen vaikutuksista perheeseen. Naisten miellettiin kuuluvan yksityiseen elämänpiiriin miesten toimiessa julkisen sfäärin piirissä. Tehtaiden työväki oli kuitenkin pääosin nuorta ja naimatonta.

Kotona olevan naisen ihanne kuitenkin heijastui myös kaikkeen keskusteluun tehdastyöstä ja lakkolaisista. Voidaankin ajatella, että sen takia naisasialiike ei kokenut tärkeäksi ottaa kantaa Hyvinkään lakon kaltaiseen työläisnaisten työssäkäyntiin liittyvään kysymykseen, vaikka Naisyhdistyksen Koti ja yhteiskunta oli muuten aktiivinen yhteiskunnallinen keskustelija.

Sulkunen kuvaa porvarillista naiskuvaa yhteiskunnallisen äitiyden käsitteellä. Samalla tavoin kuin naisten odotettiin olevan kodin ja privaatin piirissä moraalisia, siveellisiä ja aikaansaavia, sanalla sanoen äidillisiä, saman roolin odotettiin laajenevan yhteiskunnalliseen toimintaan. Asenne näkyy lakon aikana julkaistussa Koti ja yhteiskunta -lehden kirjoituksessa hyväntekeväisyydestä:

On olemassa tietämättömiä, huonopalkkaisia, harhaan joutuneita, pintapuolisia, velvollisuutensa unhottaneita, petettyjä ja sorrettuja naisia, jotka tarvitsevat meidän apuamme. Niiden, jotka itse elävät valoisissa oloissa, ja joilla on varaa uhrata aikaa ja rahaa, tulisi tehdä työtä niiden hyväksi ja ajatella niiden parasta, joilla ei ole varoja, voimia eikä ymmärrystä parantaa omaa asemaansa.⁸²

Elina Katainen toteaa, että tässä yhteiskunnallisessa äitiydessä keskeistä oli heikompien (naisten ja etenkin työläisnaisten, lasten, perheiden) suojelu modernisoituvan yhteiskunnan vaaroilta. Yhteiskunnallisesti aktiivisen rooli varattiin vain siihen luokka-asemaltaan yltäville naisille siinä, missä työläisnaisten odotettiin keskittyvän oman kodin piirissä toimimiseen, ja tämän rajan Hyvinkään lakkolaiset ylittivät. Vaikka naisasialiike ei ottanut suoraan kantaa Hyvinkään lakkoon, sen näkemyksillä voimakkaana ja näkyvänä liikkeenä oli vaikutuksia siihen, miten työväenluokkaisten naisten työntekoon ja naiseuteen suhtauduttiin.

⁷⁹ Sulkunen 1997, 19. Raittiusliikkeessä oli mukana myös työläisnaisia, mutta vähemmän kuin työväenliikkeessä.

⁸⁰ Jallinoja 1983, 32–37, 52; Sulkunen 1987, 167; Lähteenmäki 2000, 32.

⁸¹ Markkola 1994, 226–227; Sulkunen 1987, 167; Katainen 2013, 16, 31–32.

⁸² Koti ja yhteiskunta 15.3.1901.

2.4. Järjestäytymättömyys

Vaikka työväenliikkeen toimijat olivat keskeisessä asemassa Hyvinkään lakossa, itse lakkolaiset olivat järjestäytymättömiä työntekijöitä eli he eivät kuuluneet ammattiosastoihin. Työväenlehdissä järjestäytymättömyyttä kritisoitiin. Järjestäytymättömyys ei kuitenkaan ollut mitenkään poikkeuksellista, sillä suurin osa Suomen naistyöntekijöistä oli näitä. Kari Teräksen mukaan tässä paheksunnasta voidaan lukea se, kuinka työväenliike oli jo vuosisadan vaihteessa muuttunut yhä järjestäytyneemmäksi ja jäsenyys työväenyhdistykseen tai ammattiosastoon oli noussut tärkeäksi symboliksi osallistumisesta. Teräs muistuttaa, että järjestäytymättömiä ei voida pitää yhtenäisenä joukkona, vaan syyt kuulumattomuuteen olivat kirjavat.⁸³

Tekstiiliteollisuuden työntekijät järjestäytyivät Suomessa verrattain myöhään. Kutomotyöväen liitto muodostettiin alan kattojärjestöksi vuonna 1906. Joissakin paikallisyhdistyksiä oli jäsenenä paljon naisia, ja Tampereella oli jo 1899 perustettu Kutojain ammattiosasto ja Turussa Kutojattarien ja Ompeljattarien ammattiosasto. Tutkimuskirjallisuudessa tekstiiliteollisuuden järjestäytymisen suhteellista myöhäisyyttä on selitetty alan naisvaltaisuudella, naisilla ei ollut traditioita järjestäytymiseen. Teräs myös toteaa, että osa naisista karsasti työväenliikkeen uskonnonvastaisuutta.⁸⁴

Työvoiman liikkuvuus sekä työsuhteiden lyhyys ja repaleisuus esimerkiksi lasten saannin tuomien keskeytysten takia vaikuttivat myös naisten järjestäytymisen harvinaisuuteen. Niin Cederqvist kuin Teräs toteavat tämän katkonaisuuden heijastuneen naisilla ammatti-identiteetin puutteena.⁸⁵ Lisäksi perhe ja muut velvollisuudet veivät sen ajan, jonka olisi voinut käyttää yhdistystoimintaan. Suodenjoki muotoilee tämän kauniisti kirjoittaessaan laajemminkin työväenyhdistysten kokouksiin osallistumisesta: *“Yhdistysten osanotto- ja läsnäolo-ongelmia selitti usein se, että jäsenten perheeseen, ystävyysuhteisiin tai asuinympäristöön liittyvät ristikkäiset lojaliteetit veivät voiton liikkeeseen kohdistuvasta lojaalisuudesta.”*⁸⁶

Toinen järjestäytymisintoa vähentänyt tekijä oli käsitys tehdastyöstä itsessään jo sosiaalisena nousuna. Työolot tehtaissa ja elinolot kaupungeissa olivat paremmat kuin piialla maalla. Tehtaassa työssä ollut oli siis jo saavuttanut jo hivenen paremman elämän, joka luultavasti vähensi kokemusta tarpeesta parantaa oloja.⁸⁷

Lisäksi monissa tehtaissa vallitsi vahva patriarkaalinen kontrolli, jonka vuoksi työntekijöillä ei ollut mahdollisuuksia järjestäytymiseen tai työntekijät itse kokivat paternalistisen suhteen tehtaanomistajaan toimivaksi ja luottivat tämän hyväntahtoisuuteen. Tämän kaltaisissa tehdasyhteisöissä oman tehtaan väki

⁸³ Ala-Kapee & Valkonen 1982; 129; Teräs 2001, 198, 215; Uusitalo 2014, 17.

⁸⁴ Työväen kalenteri 1901, 56; Näreikkö & Takalo 1986, 64–65, 94; Teräs 2001, 198.

⁸⁵ Teräs 2001, 186; Cederqvist 116–122. Cederqvistin mukaan Tukholmassa miespuoliset ammattiaktiivit valittelivat naisten alhaista osaamistasoa ja kiinnostuksen puutetta. Heidän nähdäkseen naiset olivat kiinnostuneempia naimisiin menemisestä kuin työolojen kehittamisestä.

⁸⁶ Suodenjoki 2010, 46.

⁸⁷ Alapuro 1994, 45.

saatettiin nähdä riittäväksi vastapuoleksi isännille ja ulkopuolisen ammattiyhdistysliikkeen sotkemista tehtaan asioihin karsastettiin.⁸⁸ Paternalismissa tehtaassa oli hierarkkinen asetelma, jossa työnantaja toisaalta piti valtaa ja toisaalta valta-asemansa takia oli velvollinen suojelemaan ja auttamaan työläisiään. Matias Kaihovirta toteaa artikkelissaan *Käsitykset työläisten mieheydestä sisällissodan jälkeen*, että tehdaspatalismin juuret olivat sääty-yhteiskunnan asenteissa ja heijastelivat eliitin laajempia käsityksiä yhteiskunnallisista suhteista.⁸⁹

Suomi ei ollut poikkeus siinä, että naisista suuri osa oli liittojen ulkopuolella. Tukholman alueen työväestöstä vuonna 1905 naisista ammattijärjestöihin kuului vain 15 %, kun miehistä joka toinen kuului ammattiliikkeeseen. Isossa-Britanniassa vielä harvempi nainen kuului ammattiyhdistysliikkeeseen; 1896 sen jäsenistä vain 8 prosenttia oli naisia. Osassa Euroopasta järjestäytyminen oli jopa lain puitteissa varattu vain miehille.⁹⁰ Tässä näkyy naisten yhteiskunnallisen aseman heikkous, poliittista osallistumista ei pidetty naisille kuuluvaksi elämän piiriksi.

Kun pohditaan järjestäytymättömyyttä, on muistettava, että vain noin neljännes työikäisestä väestöstä oli vuosisadan vaihteessa luku- ja kirjoitustaitoista.⁹¹ Näin ollen yhdistyksen pyörittämiseen tarvittavaa tietotaitoa oli harvalla. Kouluttamattomuus ja kokemattomuus yhteisten asioiden hoidossa selittänevät sitä, miksi lakkojen johtoon haettiin Salinin ja Juseliuksen lakkoa johtaneen af Ursinin kaltaisia miehiä työväenliikkeen piiristä. Vastaavanlainen tendenssi miesjohtajiin naisenemmistöisissä lakoissa on ollut myös muualla teollistuneessa maailmassa.⁹²

Järjestäytymättömien ja ammattiyhdistysten välillä vallitsi jännitteinen suhde, Teräksen mukaan sitä leimasivat yhteys ja etäisyys. Nimellinen järjestäytymättömyys ei välttämättä aina ollut tosiasiallista. Kaikki eivät ottaneet yhdistyksen jäsenkirjaa esimerkiksi työpaikan menettämisen pelossa, vaikka ehkä kuitenkin kävivät työväentalolla ja osallistuivat työväenyhdistyksen toimintaan. He saattoivat silti olla mukana työtaisteluissa ”sitoutumattomina” osallistujina.⁹³ Työläisnaisliitossa järjestäytymistä pidettiin erittäin tärkeänä. Koettiin, että kukaan muu kuin työläisnaiset itse eivät osanneet ja pystyneet ajamaan heidän asiaansa ja tuntemaan heidän ongelmiaan. Työläisnaisliitto lähetti toimijoitaan Hyvinkäälle agitoimaan lakkolaisia.⁹⁴

⁸⁸ Teräs 2001, 199, 259–260.

⁸⁹ Kaihovirta 2014, 177. Vertaa paternalismia, jossa tehtaanjohtaja isähahmo (lat. pater) hierarkkisen sisaruuden ja yhteiskunnallisen äitiyden käsitteisiin.

⁹⁰ Christensen 2010, 155.

⁹¹ Alapuro 1994, 58.

⁹² Hunter & Mcnaughtan 2010, 720.

⁹³ Teräs 2001, 198.

⁹⁴ Kiinnostavasti Työläisnaisliiton aktiivit saapuivat paikalle nimenomaan Eetu Salinin pyynnöstä. Tässä nähdään käytännössä työväenliikkeen sukupuolittuneet rakenteet – naisten lakkoa pyydettiin avustamaan nimenomaan naisaktiivit.

Järjestäytymättömien työntekijöiden historiaa on tutkittu Suomessa huomattavasti vähemmän kuin liitoissa aktiivisia ja kuva järjestäytymättömistä on Teräksen mukaan pitkälti negatiivisesti väritynyt.⁹⁵ Mielestäni kuvaavaa sille, kuinka näkymättömiin työväenhistoriassa järjestäytymättömät naiset ovat jääneet, on se, että Tekstiili- ja vaatetustyöväen Liiton Heikki Näreikön ja Tenho Takalon kirjoittama historiikki *Säikeistä yhteen* (1986) jättää Hyvinkään lakon mainitsematta kokonaan. Kun fokus on ammattiyhdistysliikkeessä ja järjestäytymisessä, on merkittävä järjestäytymättömien lakko jäänyt kokonaan pimentoon.⁹⁶

⁹⁵ *ibid.*

⁹⁶ Näreikkö & Takalo mainitsevat kylläkin Juseliuksen lakon (1899), mutta siinä näkökulma on lakkolaisten puoluehallinnolta saamassa tuessa sekä lakon aikana perustettu ammattiyhdistyksessä eli askeleissa kohti järjestäytymistä.

3. Villatehdas ja lakko

3.1. Radanvarren kylä

Jotta uutisointi Villatehtaan lakosta asettuu kontekstiin, on tarkasteltava ensin itse lakkoa, tehdasta ja oloja Hyvinkäällä. Tämä antaa pohjaa tutkia lehdistössä käytyä keskustelua hyvinkääläisten työläisten arjesta ja elintasosta. Tässä luvussa taustoitetaan elämää tehtaalla, kuten siellä saatuja palkkoja ja käyn läpi lakon tapahtumat. Näiden pohjalta siirryn seuraavassa pääluvussa analysoimaan uutisointia lakosta.

Hyvinkää eli vuosisadan vaihteessa suurta kasvun ja muutoksen aikaa. Pienestä radan varren asutuskeskittymästä maaseudulla oli kasvamassa vireä kylä. Vuonna 1900 Hyvinkään asemanseudulla asui 1800 henkeä, asukkaita oli muutamassa vuosikymmenessä yli kaksinkertaistunut.⁹⁷ Hallinnollisesti Hyvinkäältä tuli oma kuntansa vasta 1917 ja lakon aikaan Hausjärven ja Nurmijärven kunnan raja halkoi paikkakunnan keskustaa. Villatehdas sijaitsi Hausjärven alueella rautatieaseman ollessa Nurmijärven puolella.⁹⁸

Hyvinkää oli syntynyt Uudenmaan ja Hämeen rajan maaseudulle pääradan rakentamisen myötä. Rata Helsingistä Hämeenlinnaan valmistui 1862 ja junat pysähtyivät alusta alkaen Hyvinkäällä, jossa siitä myös ristesi rata Hankoon. Näin ollen Hyvinkää oli tärkeä liikennesolmu, mikä toi paikkakunnalle eloa ja väkeä. Villatehtaan ja radan lisäksi elämää Hyvinkäällä väritti siellä sijainnut 1896 perustettu Hyvinkään parantola eli sanatorio, joka tarjosi lepoa ja hoitoa varakkaille vierailleen. Hyvinkää houkutteli myös paljon kesävieraita.⁹⁹ Kaiken kaikkiaan siis Hyvinkään elämänmeno leimasi keskeinen sijainti ja saavutettavuus sekä Helsingistä, Hangosta että Tampereelta.

Villatehdas oli radan lisäksi toinen merkittävä tekijä paikkakunnan kasvussa. Hyvä sijainti houkutteli nuoren insinööri Ossian Donnerin perustamaan villatehtaansa 1892 Hyvinkään Pipolaan. Donner kuului läheisen Ahdenkallion kartanon omistaneeseen sukuun ja tehdaskin kohosi kartanon omistamille maille. Uuden vuosisadan alkaessa tehdas oli juuri muuttanut uusiin laajennettuihin tiloihin noin kilometrin päähän asemalta ja oli paikkakunnan suurin työllistäjä. Sijainti radan varrella helpotti tehtaan logistiikkaa sekä mahdollisti työvoiman saamisen, sillä huomattava osa tehtaan työväestä oli tullut muualta paikkakunnalle töihin.

Tietoja tehtaan työntekijämääristä vuosisadan vaihteessa ei ole säilynyt. Arviot vaihtelevat suuresti lähteestä riippuen. Muistitiedossa puhutaan noin 400 hengestä, toisaalta Uuden Suomettaren mukaan työläisiä oli

⁹⁷ Junnila 1988, 42, 60–61.

⁹⁸ Kuntaraja on merkittävä tekijä lähteissä. Lakosta käytiin oikeutta Hämeeseen kuuluneen Hausjärven oikeusrakenteissa eli Janakkalan käräjillä. Toisaalta rikkurien ilkivaltaa käsiteltiin Uudenmaan puolella Nurmijärvellä.

⁹⁹ Junnila 1988, 61–62; Lahtinen 2017, 82–85, 100–102.

töissä 800 henkeä eli kaksinkertainen määrä.¹⁰⁰ Suurin osa lehtikirjoituksista kertoo vain lakkoon osallistuneiden määrän, joka sekin vaihtelee lehden mukaan. Kokonaismäärän puuttuessa on vaikea arvioida, kuinka laaja lakko lopulta oli ja kuinka suuri osa tehtaan väestä siihen osallistui. Anu Lahtisen mukaan Hyvinkään asemanseudun asukkaista noin 1100 oli torppareita tai itsellisiä, ja tähän lukuun sisältyvät tehtaalaiset. Kymmenen vuotta aiemmin luku oli 418 henkeä. Villatehtaan lisäksi Hyvinkäällä ei juuri ollut muuta teollisuutta suhteellisen pienimuotoista kivenlouhintaa ja -jalostusta lukuun ottamatta.¹⁰¹ On siis pääteltävissä, että 1100 hengen torppareiden ja itsellisten määrästä suuri osuus on tehtaan väkeä, jonka puolesta puhuu myös tehtaan laajeneminen uusiin, aiempaa huomattavasti tilavampiin tuotantotiloihin vuosisadan vaihteessa. Kuitenkin vuonna 1909 tehtaalla oli työntekijöitä vain nelisen sataa.¹⁰² Lakon aikana elettiin lamaa, joka jatkui lähes koko alkavan vuosikymmenen, joten on ymmärrettävää, että vuonna 1909 työntekijöiden määrä oli pysytellyt noin 400 hengessä eikä kasvua tapahtunut enää samalla vauhdilla kuin aluksi.

Koska tehtaan alue oli aidattu ja kielletty ulkopuolisilta. Työtaistelut ovat luonteeltaan nimenomaan keskipisteenä olevan yrityksen fyysisistä tiloista poissaoloa, joten lakit näkyvät julkisissa tiloissa. Hyvinkäällä tämä tarkoitti etenkin aseman seutua. Hyvät liikenneyhteydet junalla olivat edellytys rikkureiden saapumiselle Helsingistä. Monet heistä tulivat Donnerin Sörnäisten tehtaalta. Vastaavasti lakkolaisia siirtyi muille paikkakunnille töihin. Paikalle myös junaili kirjeenvaihtajia useista lehdistä. Lakkolaiset häiriköivät asemalle tulleita uusia työnhakijoita sekä herättivät alueella muutenkin pahennusta esimerkiksi esiintymällä juopuneena.¹⁰³ Näin ollen aseman seutu nousi keskeiseksi lakon tapahtumien näyttämöksi.

Hyvinkään villatehtaalla oli luultavasti lakkoiltu lyhyesti jo vuonna 1900 kaksi kertaa liittyen palkan alentamiseen. Eetu Salin mainitsee vuoden 1901 lakon tapahtumia käsitelleen oikeudenkäynnin yhteydessä antamassaan kirjallisessa vastineessa, että Villatehdas oli edellisissä lakoissa taipunut työläisten vaatimuksiin palkan säilyttämisestä samalla tasolla ja hänen tulkintansa mukaan tehdas oli siis nyt itse syyllinen käsiteltyyn lakkoon työntekijöiden opittua, että lakolla voitiin vaikuttaa.¹⁰⁴ Hyvinkään seudun historiassa Junnila kirjoittaa, että edellisenäkin vuonna olisi lakon aiheuttanut palkkojen alentaminen, mutta pelkkä lakolla uhkailu olisi riittänyt taivuttamaan tehtaan johdon pitämään palkat entisellään.¹⁰⁵ Vaikka vuonna 1900 ei ole lehdissä uutisoitu lakoista, on oletettavaa, että jonkinlainen työtaistelu tai sen yritys tehtaalla on silloin ollut.

¹⁰⁰ Uusi Suometar 15.2.1901; Frans Nybergin haastattelu 28.12.1944; Junnila 1988, 64–65.

¹⁰¹ Lahtinen 2017, 87. Tehtaan lisäksi rautatiet työllistivät paikkakuntalaisia. Rautatieläiset eivät sisälly tähän lukuun.

¹⁰² Lahtinen 2017, 87, 112. Varhaisimmat säilyneet tiedot tehtaan työntekijöiden määrästä ovat vuodelta 1909.

¹⁰³ mm. Kansan Lehti 23.2.1901, Työmies 11.3.1901.

¹⁰⁴ Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31, 79.

¹⁰⁵ Junnila 1988, 63.

3.2. Työntekijät, palkat ja elintaso

Palkat olivat tärkeä ja keskeinen aihe sekä lakon uutisoinnissa että laajemmassa yhteiskunnallisessa keskustelussa työväestön oloista ja naisten työnteosta. Tässä alaluvussa käsittelen sitä, miten tehtaalaisten palkat muodostuivat ja paljonko heille maksettiin. Yhtä lailla tärkeää lakkolaisista käydyn keskustelun ymmärtämiseksi on selvittää taustatietoja tehtaan työntekijöistä. Koska tehtaan työntekijämatrikkelit eivät yllä vuosisadan alkuun, joudun pohtimaan yleisemmällä tasolla sitä, millaisista taustoista olevat ihmiset olivat vuosisadan vaihteessa tekstiilitehtailla töissä Suomessa.

Tehtaan työntekijät olivat keskimäärin nuoria naimattomia naisia, joista nuorimmat Päivälehden mukaan olivat 14–15-vuotiaita.¹⁰⁶ Nuoresta iästä kertoo myös, että heihin viitattiin monesti tyttöinä ja heidän avioitumismahdollisuuksiaan pohdiskeltiin.¹⁰⁷ Suomen Kansa kertoi työväen olleen työväenasioihin perehtymättömiä ja maaseudulta Hyvinkäälle kerääntyneitä. Kansan Lehden mukaan paikallisia tuli heidän tilalleen rikkureiksi vanhempien painostettua heitä siihen¹⁰⁸, joka samalla paljastaa työntekijöiden olleen nuoria, jotka yhä olivat osa lapsuudenperhettään.

Villatehtaan työntekijämatrikkelista 1897–1912 käy ilmi, että 1910-luvulla tehtaan työntekijät keskimäärin olivat kotoisin lähiseuduilta, pääosin Nurmijärven ja Hausjärven pitäjien alueelta¹⁰⁹, ja oletan, että näin oli myös lakon aikana. Matrikkelin kaikki merkinnät työsuhteen päättävistä työntekijöistä ovat vuodelta 1909 tai sitä uudempia, joten voidaan päätellä, että se on koottu vasta silloin. Näin ollen lakon yhteydessä eronneista matrikkelissa ei ole merkintöjä, mutta dokumentti antaa hyvän yleiskuvan tehtaan työntekijöistä.

Pääosin lakkolaiset olivat kutomakoneiden käyttäjiä. Hyvinkään villatehtaalla tuotettiin villasta lankaa ja siitä kankaita. Pitkä prosessi vaati monia eri työtehtäviä ja niille jokaiselle omat hoitajansa, mutta suurin osa työntekijöistä työskenteli kutomakoneiden äärellä ja toisinaan lakkolaisiin viitattiinkin nimenomaan kutojina.¹¹⁰

Työsuhteet tehtailla eivät kestäneet kovin pitkään. Työmarkkinoita leimasi etenkin aputyövoiman liikkuvuus ja heidän työsuhteidensa katkonaisuus, ammattitaitoisten työmiesten työsuhteiden ollessa tyypillisesti pitkiä. Turkulaista ammattiyhdistyshistoriaa tutkineen Kari Teräksen mukaan vuonna 1900 Turussa kutomoalalla työsuhteista 23 % kesti alle vuoden ja 71 % jatkui alle viisi vuotta.¹¹¹ Tehtaista oli siis koko ajan lähtijöitä ja siksi paikkoja tasaisin väliajoin auki. Tulijoitakin oli. Avoimet työpaikat täytettiin ilman ulkopuolista työnvälitystä, mutta toisinaan työntekijöiden tarpeesta ilmoitettiin lehti-ilmoituksin. Oli

¹⁰⁶ Päivälehti 9.2.1901.

¹⁰⁷ Työmies 16.2.1901; Velikulta 21.2.1901; Työmies 22.2.1901; Kansan Lehti 23.2.1901

¹⁰⁸ Kansan Lehti 19.2.1901; Suomen Kansa 6.3.1901.

¹⁰⁹ Matrikkelikirja 1897–1912, HyKM.

¹¹⁰ Suomen Kansa 8.2.1901; Päivälehti 9.2.1901.

¹¹¹ Teräs 2001, 407.

tavallista, että jo tehtaalla töissä ollut suositteli sukulaistaan tai tuttavaansa töihin, mikä vahvisti toisaalta työntekijöiden keskinäistä lojaalisuutta sekä työnantajan näkökulmasta suosittelijat takasivat sen, että uudet työntekijät tunnettiin kunnollisina ihmisinä.¹¹²

Työn perässä liikuttiin paikkakunnalta toiselle. Tämä näkyy Hyvinkään lakon yhteydessä siinä, miten paikkakunnalle saapui uusia työntekijöitä niin Helsingistä kuin Tampereeltakin, ja kuinka lakon hiipuesssa suurin osa lakkolaisista oli vaihtanut paikkakuntaa työn perässä. Yksi iso osatekijä mahdollistamassa liikkuvuutta oli toki se, että työntekijöistä monet olivat nuoria ja perheettömiä, yksin oli helppo lähteä sinne, missä töitä kulloinkin oli. Monet tehtaalaisista olivat kotoisin maaseudulta¹¹³, jolloin kynnys vaihtaa jo valmiiksi vieraasta kaupungista toiseen ei ollut suuri.

Tehtaat tarvitsivat eri aikoina eri verran työvoimaan riippuen suhdanteista ja tilausten määrästä. Liikkuvuus loi luontaista kiertoa, lähteneiden sijalle palkattiin tarpeen mukaan. Lisäksi Teräksen mukaan tehtailla oli monesti käytössään ”luonnollinen reservi” kausityöläisiä esimerkiksi työmiesten vaimoissa ja lapsissa, jotka tekivät lyhyitä työrupeamia hankkiakseen lisäelantoa perheelle. Monet ammattimiesten vaimoista saattoivat itsekin olla entisiä tehtaan työntekijöitä, jotka olivat jääneet naimisiin mentyään kotiin ja siten heillä oli jo työhön tarvittavaa ammattitaitoa.

Hyvinkään villatehtaalta ei ole jäänyt esimerkiksi palkkatilastoja, joten vertailua yleiseen palkkatasoon on tehtävä toisen käden tietojen, kuten lehtikirjoitusten, varassa. On myös huomattava, että työpäivien pituudet elivät työn määrän mukaan, ja siten työntekijöiden ansiot vaihtelivat. Päivälehdessä täysi työpäivä Donnerin tehtaassa oli kymmenen tuntia, joka oli ajan tekstiiliteollisuudelle tyypillinen. Työviikossa oli kuusi päivää. Kiinnostavana yksityiskohtana huomattakoon, että lakkoa edeltäneissä neuvotteluissa Kansan Lehden mukaan työntekijöiden edustajat ehdottivat Donnerille viisipäiväistä työviikkoa vaihtoehtona palkanalennuksille, mutta Donner ei tähän suostunut.¹¹⁴

Eri lehdissä annettiin erilaisia arvioita siitä, paljonko työntekijät saivat palkkaa. Kansan Lehden mukaan keskimääräinen palkka viikon työstä Hyvinkään villatehtaalla oli 14 markkaa.¹¹⁵ Suomen Kansan laskelmien mukaan harjaantuneet kutojat saivat Hyvinkäällä viikossa 17–18 markkaa, mutta etevimmät saivat enemmänkin. Aloittelijat, jotka monesti olivat nuoria tyttöjä, saivat huomattavasti vähemmän. Näiden palkkatasosta kertoo se, että Donner lupasi olla alentamatta palkkoja niiltä, joiden päiväpalkka jäi alle 1,5 markan eli korkeintaan yhdeksään markkaan viikossa kuuden päivän työviikolla.¹¹⁶ Voidaan siis todeta, että palkkahaitari oli leveä, heikoimpiin palkkoihin nähden kokeneet työntekijät saivat kaksinkertaiset tulot.

¹¹² Teräs 2001, 166–169.

¹¹³ Haapala 1986, 119–127.

¹¹⁴ Kansan Lehti 7.2.1901; Päivälehti 7.2.1901; Haapala 1986, 182.

¹¹⁵ Kansan Lehti 19.2.1901.

¹¹⁶ Suomen Kansa 8.2.1901.

Vertailukohtana toimikoon turkulainen Juseliuksen tehdas, jossa naisompelijat saivat palkkaa vuonna 1899 13–40 markkaa kuukaudessa keskipalkan ollessa 20 markkaa kuussa eli vain viisi markkaa viikossa. Ansiotasoa pidettiin niin matalana, että paikallinen Uusi Aura kirjoitti, että kerjäläinäkään ei kadehdi sitä.¹¹⁷ Tähän nähden Hyvinkäällä saatiin siis varsin kohtuullista palkkaa. Pirjo Markkolan mukaan 1902 tamperelaisten tekstiiliteollisuustyöntekijöiden joukossa naisista joka toinen sai palkkaa alle kaksitoista markkaa viikossa ja 45% ansaitsi 12–17,99 markkaa. Miehistä miltei puolet sai yli 18 markkaa.¹¹⁸ Näissä molemmissa esimerkeissä näkyy yhtä lailla laaja vaihtelu palkassa sekä Tampereen tilastossa se, kuinka miehille maksettiin keskimäärin suurempaa palkkaa.

Nuorsuomalainen poliitikko Heikki Renvall määritteli vuonna 1900 ilmestyneessä pamfletissaan *Tulonjaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa* työläisperheen toimeentulominimiksi kaupungeissa 800 markkaa vuodessa eli 15–16 markkaa viikossa.¹¹⁹ Kun tätä verrataan hyvinkääläisten tuloihin, huomataan, kuinka mataliksi ne jäivät. Renvallin arvion mukaan palkalla olisi juuri ja juuri tullut toimeen. Samalla on muistettava, että Renvall käsitteli perheitä ja monesti tehtaalaisnaiset elättivät kuitenkin vain itsensä ollessaan naimattomia (tosin he saattoivat lähettää rahaa kotiin tai elättää perheenjäseniään) tai perheellistyessään perheessä oli monesti ainakin hetkittäin kahdet tulot.

Mihin tehtaalta saatu palkka riitti? Hyvinkäällä hintataso oli maaseudun pieneksi asutuskeskukseksi korkea, sillä nopeasti kasvaneessa yhdyskunnassa kysyntä oli ylittänyt kauppojen tarjonnan. Kustaa Hautalan mukaan juuri vuonna 1901 hinnat olivat nousseet ja esimerkiksi kahvi maksoi entisen 1,4 markan sijaan 1,8 markkaa kilolta ja riisikilosta pyydettiin 45 penniä.¹²⁰ Suomen Kansassa mainitaan, että ruoka lukuun ottamatta perunoita on yhtä kallista kuin Helsingissä.¹²¹ Lakkoa seuranneena syksynä hyvinkääläiset työläiset alkoivat tilata Tampereelta Työväen osuuskaupasta kohtuuhintaisia elintarvikkeita ja seuraavana vuonna paikkakunnalle perustettiin oma osuuskauppa¹²², joka osaltaan kertoo sitä edeltäneestä korkeasta hintatasosta.

Elinkustannusten ollessa kalliit tehtaan tuottamat halvemmat palvelut työntekijöilleen olivat näille tärkeitä. Aterian Hyvinkään villatehtaan ruokalassa sai 15 pennillä. Huoneen vuokra oli Hyvinkäällä tehtaan asunnoissa 6 markkaa, vapailla markkinoilla huoneesta pyydettiin 10 markkaa kuussa. Helsingissä huone taas olisi maksanut parikinkymmentä markkaa. Heikkisen tutkimissa suomalaisissa tehdaskaupungeissa vuokra vei työläisten tuloista paikkakunnasta riippuen noin 15 prosenttia.¹²³ Jos käytetään esimerkkinä Suomen Kansan

¹¹⁷ Uusi Aura 30.11.1899.

¹¹⁸ Markkola 1994, 93–94.

¹¹⁹ Renvall 1900, 20–21.

¹²⁰ Hautala 1951, 154.

¹²¹ Suomen Kansa 8.2.1901.

¹²² Lahtinen 2017, 130.

¹²³ Suomen Kansa 8.2.1901; Heikkinen 1997, 119.

mainitsemaa aloittelijan 9 markan viikkopalkkaa, jolloin kuukaudessa saatiin 36 markka, tehtaan asunnon vuokra vei kuudenneksen vuokrasta ja muualta vuokrattu jopa yli neljäsosan. Monesti tehtaalaistytöjä asui useita samassa huoneessa ja jakoi vuokran. Villatehtaan asunnoissa asui myös kokonaisia perheitä.¹²⁴ Vuokran lisäksi asumisen hintaan on lisättävä polttopuut, joita yleisesti kaupungeissa jouduttiin ostamaan.

Lakon aloittaneet palkanalennukset olivat 10–15 % entisestä palkasta. Suomen Kansan mukaan viikossa ansaittiin keskimäärin 14 markkaa. Alennuksen jälkeen viikon tienesti olisi ollut 11,9–13,6 markkaa. Jos Renvallin pamfletissa toimeentulominimiksi arvioitiin kaupungeissa noin 15 markkaa, voidaan todeta, että ennestään pienestä palkasta kymmenyksenkin vähennys oli tuntuva. Toisaalta vertaamalla muihin ajan esimerkkeihin tekstiiliteollisuuden palkoista voidaan todeta, että tulot noudattelivat yleistä tasoa ja koko alalla maksettiin matalia palkkoja. On kuitenkin muistettava, että monet työläisistä asuivat vielä joko paikkakuntalaiset lapsuudenperheessään tai yhdessä työtovereidensa kanssa, jolloin joko perheellä oli monesti useammat tulot tai vähintään asumismenot pystyttiin jakamaan muiden kanssa.

Tekstiiliteollisuudessa oli käytössä kahdenlaisia palkkajärjestelmiä. Maksettava ansio saattoi perustua joko työhön käytettyyn aikaan ollen joko tunti-, päivä- tai kuukausipalkka. Toinen tapa oli maksaa valmiiksi saadun työn mukaan. Sakari Heikkisen mukaan urakkaperusteinen palkka oli Suomessa yleinen naisvaltaisilla teollisuuden aloilla. Tekstiiliteollisuudessa 57,1 % sai palkkaa kappalemääräisesti ja 42,3 % palkka määräytyi käytetyn ajan mukaan vuonna 1902.¹²⁵ Suorittavassa tehdastyössä valmiita tuotoksia oli helpompi mitata kuin enemmän taitoa vaatineessa käsityössä tai vaikkapa tehtaan koneiden huoltajilta. Hyvinkäällä suurimmalla osalla työntekijöistä palkkaus perustui tuotettujen kudosten määrään¹²⁶ ja siten ansiot vaihtelivat työntekijöittäin. Tällöin kokemuksen ja sen tuoman nopeuden rooli korostui.

Lakossa oli kyse nimenomaan urakkapalkkaisten työntekijöiden palkkojen alennuksesta. Päivälehti kertoo tapauksesta, jossa leikkaajista oli tehtaalla pulaa, sillä uusista työntekijöistä ei kokemattomina siihen ollut. Eräällä lakossa olevalla leikkaajalla, joka oli muuttanut jo Helsinkiin etsimään uusia töitä, oli tehtaalla töissä ”sulhasmatti”. Sulhasen mainitaan olleen kiinteällä kuukausipalkalla ja siksi lakon ulkopuolella. Miestä uhattiin irtisanomisella, jos hän ei saisi morsiantaan houkuteltua takaisin töihin.¹²⁷

Niin kiinteään tuntipalkkaan kuin urakkaan perustuvissa palkkajärjestelmissä kokemus vaikutti siihen, miten palkka määräytyi. Urakassa korkeammat ansiot syntyivät taidon karttuessa. Aikaperustaisessa palkkauksessa pidempään olleille maksettiin korkeampaa palkkaa. Monesti kokemus korreloi palkkatilastoissa iän kanssa. Korkeimmat ansiot saatiin Sakari Heikkisen mukaan molemmissa sukupuolissa ikävuosina 30–44. Onkin otettava huomioon, että tekstiiliteollisuudessa työskennelleet naiset olivat usein miehiä nuorempia, jolloin

¹²⁴ Työmies 18.2.1901.

¹²⁵ Heikkinen 2003, 191.

¹²⁶ Wasabladet 12.2.1901; Hufvudstadsbladet 13.2.1901; Päivälehti 14.2.1901.

¹²⁷ Päivälehti 22.2.1901; Työmies 23.2.1901.

heidän palkkansa olivat matalampia. Heikkisen laskelman mukaan vuonna 1902 tekstiiliteollisuudessa naiset ansaitsivat keskimäärin 62,8 % miesten saamasta palkasta.¹²⁸

On huomattava, että työtä tehtaassa pidettiin pitkistä päivistä ja heikosta työturvallisuudesta huolimatta parempana kuin piian tai rengin paikkaa, jossa työehdot olivat vielä heikommat. Tehdastyön etuihin kuului säännöllinen rahapalkka sekä se, että vaikka tehdastyöläiset monesti asuivatkin tehtaassa asunnoissa, oli työnantajan koko elämään harjoittama kontrolli vähäisempää kuin maatyöläisillä. Paremman palkan ja kaupunkien vapauden vuoksi tulijoita tehtaisiin riitti. Myös maataloustyössä sukupuolten välillä oli eroja palkassa, joten ilmiö ei ollut uusi – piikojen palkka oli keskimäärin 65% renkien palkasta.¹²⁹

Miehet ja naiset aloittivat samantasoisilla palkoilla, mutta miesten palkat nousivat vauhdilla ja heidän urakehityksensä oli nopeampaa. Sukupuolet työskentelivät eri työtehtävissä, ja monista miesten tekemistä työnkuvista maksettiin suurempaa palkkaa. Miesten suurempia tuloja perusteltiin velvollisuudella elättää koko perhe. Kääntäen taas naisten pienempiä palkkoja ja vähäisiä ylenemismahdollisuuksia selitettiin näiden fyysisellä heikkoudella, sopimattomuudella vastuunottamiseen ja sillä, että heillä oli raskauksien ja lasten myötä enemmän poissaoloja töistä. Vaikka monet naiset jatkoivatkin työntekoa avioitumisen jälkeen, naisten työnteko nähtiin usein väliaikaisena.¹³⁰ Niin sanotulle perhepalkkamallille, jossa miehen korkeammilla tuloilla elätettäisiin koko perhe, oli kannattajia pitkin poliittista kenttää. Tämä heijasteli ajan näkemystä perheestä yhteiskunnan keskeisenä taloudellisena ja koko elämän yksikkönä, ja siten liittyi ydinperhekehitykseen.¹³¹

3.3. Lakko

Viimeinen päivä tammikuuta 1901 tehtaalaisille ilmoitettiin palkan alennuksista ja 4. ja 5. helmikuuta kävivät työmiehet insinööri Orren luona pyytämässä, että palkat pidettäisiin entisellään. Orre ei suostunut ja sen jälkeen työntekijöiden lähetystö kävi tehtaanomistaja Donnerin luona Helsingissä. Donner käski työntekijöitä ryhtymään heti töihin ja lupasi, että alle 1,5 markan päiväpalkkoja ei alenneta.¹³² Salinin mukaan työntekijät ehdottivat palkanalennuksen sijaan siirtymistä viisipäiväiseen työviikkoon.¹³³ Donnerin kehotusta palata töihin ei noudatettu ja Hämäläinen-lehden mukaan silloin kaikki työstä pois jättäytyneet työntekijät sanottiin irti. Samalla kuitenkin luvattiin, että heidät otettaisiin takaisin työhön, jos he itse niin pyytävät.

Salinin mukaan työmiehistä koostunut lähetystö ei kuitenkaan ollut suunnitellut lakkoon menemistä tuloksettomista neuvotteluista huolimatta, vaan lakkoidea syntyi vasta naistyöntekijöiden ivailtua heidän aikaansaamattomuuttaan. Salin esittää lakkoajatuksen syntyneen nais- ja miestyöntekijöiden nokittelun

¹²⁸ Heikkinen 2003, 185–189.

¹²⁹ Alapuro 1994, 45; Heikkinen 1997, 84; Rahikainen 2001, 27; Hunter & Mcnaughtan 2010, 717.

¹³⁰ Haapala 1986, 229–231; Christensen 2010, 755.

¹³¹ Markkola 1994, 21–23; Kinnunen 2001, 17.

¹³² Hämäläinen 16.2.1901; Uusi Suometar 16.2.1901.

¹³³ Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31, 75–85.

seurauksena. Naiset muodostivat oman lähetystönsä ja lähtivät tapaamaan tehtaaninsinööri Orrea, joka suuttui vaatimuksista. Useammassa todistajanlausunnossa lainataan Orren vastausta: *"joka ei tahdo tyytyä, se menköön helvettiin ja heti!"*¹³⁴ Tämä ymmärrettiin poistumiskehotuksena niille, jotka vastustivat uusia palkkoja. Salin kuvaa, kuinka Orren vastaus levisi tehtaassa ja työntekijät lopettivat työnsä. Joitakin työntekijöitä, jotka olivat jatkaneet työtään, Orre oli Salinin mukaan tarttunut kauluksista ja käsenyt lähteä.¹³⁵

Toisaalta vuonna 1944 talletetussa tehtaan värjärin Frans Nybergin haastattelussa kerrotaan lakon alusta, että Donner oli saanut työntekijöiden lähetystön kanssa aikaan sovun palkoista, mutta sillä aikaa Salin olisi kiihottanut Hyvinkäälle jääneet työläiset jatkamaan lakkoa.¹³⁶ Samana päivänä, kun neuvottelut olivat kariutuneet, pidettiin tehtaan ruokasalissa lakkokokous, jossa Eetu Salin kertasi puheessaan syitä lakolle ja kehotti työntekijöitä pysymään lakkorintamassa ja lupasi apua järjestäytyneeltä työväenliikkeeltä. Tehtaanjohto naulasi alueen porttiin 11.2. uudet palkkatariffit, jolla työstä lakannut väki palkattaisiin uudelleen.

Tehtaan sijainti lääninrajalla toi omat mutkansa. Nurmijärven puolella sijainneissa tehtaan asunnoissa asuneet jättivät Uudenmaan läänin kuvernöörille valituskirjelmän, jossa ilmoitettiin, että tehtaaninsinööri Orre oli uhannut heidät häätää *"ilman laillista muuttoaikaa"* tehtaan omistamista ja työläisille kuukausivuokralla vuokratuista asunnoista. Erityisen huolissaan työläiset olivat häätöjen tapahtumisesta keskellä kylmää talvea, etenkin kun Hyvinkäällä asuntoja oli huonosti saatavilla. Koska näyttöä siitä, että tehdas tai viranomaiset olisivat ryhtyneet häätötoimenpiteisiin *"joka olisi voinut loukata heidän luultua oikeuttansa asua hallussaan nykyään olevissa tehtaan huoneissa"*, ei kuvernöörinvirasto voinut ryhtyä mihinkään toimenpiteisiin.¹³⁷

Eetu Salin jätti 13.2.1901 puolestaan Hämeen läänin kuvernöörinvirastoon kirjelmän, jossa pyydetään, että nimismies Helenin toimeenpanema häätökäskey kumottaisiin. Hämeen viranomaiset näkivät, että valittajat eivät olleet oikeutettuja asumaan asunnoissaan ja siten anomusta ei huomioitu. Hämäläisen mukaan lakkoon ryhtymisen laajuuteen vaikutti se, että osa työntekijöistä ei uskaltanut palata töihin *"Eetu Salinin ja muutaman muun hulluttelijan"* takia. Lehden mukaan uusia työmiehiä haukuttiin ja lyötiin, naisia kannettiin väkivalloin pois ja teljettiin lukkojen taakse. Helmikuun puolessavälissä tehtaalla työskenteli kehruu- ja kutomo-osastoilla 75 henkeä, joista uusia työntekijöitä oli 25. Lakkolaisia oli samaan aikaan noin 300. Lakkoon

¹³⁴ Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31, 65.

¹³⁵ Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31, 75–85.

¹³⁶ Frans Nybergin haastattelu 28.12.1944, Kustaa Hautalan haastattelut, HyKi.

¹³⁷ Hufvudstadsbladet 6.2.1901.

eivät ottaneet osaa kiinteällä palkalla töissä olleet ryhmät kuten työnjohtajat, lämmittäjät ja halonvetäjät.¹³⁸ Tällöin tehtaalaisten kokonaismääräksi voisi arvioida reiluksi viideksisadaksi hengeksi.

Helmikuun puolessavälissä saapui Hämeen pataljoonasta aliupseeri ja 14 sotilasta nimismiehen kutsumana Hämeen läänin kuvernöörinviraston välityksellä. Sotilaat suorittivat tehtaan johdon pyytämänä häädöt, joissa lakkolaisten tavarat kannettiin tehtaan omistamista asunnoista ulos. Päivälehden mukaan häädöissä tyhjennettiin 12 huonetta, joissa asui noin 25 henkeä. Lähteestä riippuen asuinhuoneita oli 44 tai 69 eli häädetyksi tuli vain osa. Uuden Suomettaren tietojen mukaan perheellisiä miehiä ei oltu häätämässä.¹³⁹ Tässä muotoilussa tulee esiin miesten rooli perheenpäänä.

Lakkolaiset ja Donner olivat yhä tiiviissä yhteydessä. Lakkokomitea ja Donner tapasivat 16.2., mutta neuvottelut lakon päättämiseksi kariutuivat.¹⁴⁰ Päivälehden mukaan 18.2. pidettiin lakkolaisten kokous, jonka Ossian Donner oli kutsunut kokoon. Hän pahoitteli, että häätöjä ei oltu tehty *“tarpeellista huomiota käyttäen”* ja syytti siitä insinööri Orrea. Donner kertoi, että erehdyksessä oli häädetty perheellinen nainen lapsineen, ja että tämän häätö oli peruttu, mutta nainen ei ollut enää palannut takaisin. Donnerin mukaan häädöt olivat kuitenkin välttämättömiä, jotta uusille työntekijöille saatiin asuntoja. Hän myös kertoi pyytäneensä Orrea hankkimaan kodittomiksi jääneille asuntoja paikkakunnalta.¹⁴¹ Maaliskuun vaihteessa kaikkien jäljellä olevien lakkolaisten käskettiin muuttaa tehtaan asunnoista, mutta uusia häätöjä ei järjestetty.

Maaliskuun lopussa lakko oli päättynyt. Tehdas toimi täydellä teholla ja uutta työvoimaa oli saapunut niin paljon, että tässä vaiheessa uusia tulijoita ei enää otettu töihin. Väkeä oli vähemmän kuin ennen lakkoa, Päivälehden mukaan vain noin 170. Lakko oli siis työnantajan näkökulmasta antanut toivotun mahdollisuuden työntekijöiden vähentämiseen laman keskellä.

Päivälehden mukaan tunnelma tehtaalla oli lakon jälkeen muuttunut. Tehdas oli alkanut lainoittaa työntekijöiden talonrakennusprojekteja. Uusi työväki järjesti huvitoimintaa ja suunnitteli sivistysseuran perustamista ja näille hankkeille johto oli myötämielinen.¹⁴² Tehdas oli edellisenä syksynä kieltänyt huvitilaisuuksien järjestämisen niillä esiintyneen huonon käytöksen nojalla. Nyt työnantajalla oli uusi intressi luoda itsestään hyvä kuva uusien työntekijöiden silmissä ja kiinnittää heidät osaksi tehdasyhteisöä.

¹³⁸ Suomen Kansa 11.2.1901.

¹³⁹ Hämäläinen 16.2.1901; Päivälehti 16.2.1901; Uusi Suometar 16.2.1901.

¹⁴⁰ Päivälehti 17.2.1901.

¹⁴¹ Päivälehti 19.2.1901.

¹⁴² Päivälehti 29.3.1901; Suomen Kansa 29.3.1901; Donner 1949, 52.

Lakon eniten esillä ollut hahmo oli Eetu Salin, joka oli työväenpuolueen näkyvimpiä toimijoita. Hän oli muuttanut vuonna 1900 Hyvinkäälle pitämään kansankeittiötä eli hän ei itse ollut töissä tehtaalla. Hän osallistui lakon organisointiin ja työnantajaosapuolen mukaan oli koko lakon takana.

Eetu (Edvard) Salin (1866 – 1919) oli suutari, josta tuli 1900-luvun alun työväenliikkeen johtohahmoja. Hän syntyi Asikkalassa, mutta lähti jo nuorena Helsinkiin opiskelemaan suutariksi. Kaksissakymmenissä hän aktivoitui työväenyhdistyksessä ja alkoi toimia wrightiläistä ei-sosialistista työväenliikettä vastaan. Vuonna 1896 hän johti lakkoa Helsingissä, joka loi hänelle uran työväenliikkeessä Helsingin työväenyhdistyksen puheenjohtajana, Työmiehen toimittajana ja matkapuhujana. Lisäksi hän oli profiloitunut erityisesti ammatillisen järjestäytymisen kannattajana.

Hänet tunnettiin erittäin taitavana esiintyjänä, joka pystyi vakuuttamaan ja innostamaan kuulijoitansa. Salinia pidettiin omaleimaisena ja mielipiteitä työväenliikkeen piirissä jakaneena hahmona. Kesällä 1900 hän muutti vaimonsa Ida Salinin kanssa Hyvinkäälle pitämään kansankeittiötä eli ravintolaa, joka pyrki tarjoamaan ruokaa mahdollisimman halvalla työläisille ja muille vähävaraisille. Salin kertoo oikeudessa muuttaneensa Hyvinkäälle tavoitellakseen rauhallista elämää lääkärin kehotuksesta ja jätti samalla paikkansa Työmiehen toimituksessa, sillä ”räyhääminen” eli poliittinen toiminta oli alkanut käydä terveydelle. Hän kuitenkin toimi Hyvinkäältä käsin Työväenpuolueen agitaattorina eli ei jättänyt toimintaa työväenliikkeessä.¹⁴³

Salin muutti vuosi lakon jälkeen Poriin ja jatkoi siellä sekä myöhemmin myös Ylöjärvellä kansankeittiötoimintaansa. Myöhemmin hänestä tuli Sosialidemokraattisen puolueen kansanedustaja. Suodenjoen mukaan Salin kuitenkin syrjäytettiin puolueen ytimeä, kun puolue pyrki yhtenäistämään linjaansa. Salin toimi sisällissodassa aktiivisesti punaisten puolella. Sodan loppupuolella hänet vangittiin ja tuomittiin kuolemaan, mutta tuomio muutettiin kymmeneksi vuodeksi kuritushuoneella. Hän kuoli vankilassa 1919.¹⁴⁴

Hyvinkään villatehtaan omistaja, varakkaaseen Donnerien sukuun kuulunut Ossian Donner (1866–1957) sivuaa lyhyesti lakkoa sekä 1917 julkaistussa yrityshistoriikissa *Hyvinge klädesfabrik* että vuonna 1949 ilmestyneessä muistelmateoksessaan *Min tid*. Teosten kuvaus lakosta on täysin yhteneväinen¹⁴⁵: Hän kirjoittaa tehdasta kohdanneen vuosisadan vaihteessa epäonni ja mainitsee lakon taloudellisten ongelmien ja tulipalon lisäksi. Aika olikin Donnerin liiketoimille hankalaa. Samaan aikaan, kun Hyvinkäällä lakkoiltiin palkanalennusten vuoksi, hänen Sörnäisten tehtaaltaan irtisanottiin 90 työntekijää.¹⁴⁶

¹⁴³ Päivälehti 30.6.1900; Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31, 76.

¹⁴⁴ Kalemaa 1975; Sainio 2001; Suodenjoki 2010, 9; Ala-Kapee & Valkonen 1982; 119–121.

¹⁴⁵ Donnerin kertomusten samankaltaisuus on hyvä esimerkki siitä, kuinka muisteluilla on taipumus löytää muotonsa kertomuksena, jota toistetaan uudestaan ja lopulta narratiivi on syrjäyttänyt alkuperäisen muiston.

¹⁴⁶ Päivälehti 9.2.1901.

Lakon taustoista Donner kertoo Eetu Salinia nimeltä mainitsematta, että paikkakunnalle muutti agitaattori kuusi kuukautta ennen lakkoa, ja tämä agitaattori oli uhonnut saavansa koko tehtaan lakkoon puolessa vuodessa. Donner vierittikin syyn lakkoilusta kokonaan Salinille. Hän mainitsee välien työläisiin olleen Hyvinkäällä hyvät sitä ennen. Hän ei mainitse palkkojen alentamista, tehtailijoiden kartellisopimusta tai muitakaan motiiveja työtaistelulle. Hän kertoo lakon vähitellen kuihtuneen sitä mukaa, kun lakkoilijoiden tilalle tuli uutta työvoimaa. Myös Villatehtaan toimintakertomuksessa vuodesta 1901 lakko mainitaan lyhyesti ja sen syyksi ilmoitetaan paikkakunnalla asunut agitaattori.¹⁴⁷ Vuoden 1900 lakkoja Donner ei mainitse lainkaan.

Donner oli myöhemmin keskeisessä osassa kutomoteollisuuden työnantajien järjestäytymisessä Kutomoteollisuuden Työnantajaliitoksi (myöhemmin Tekstiili- ja vaateteollisuus ry) pian Hyvinkään lakon jälkeen. Tekstiili- ja vaateteollisuus ry:n historiateoksessa *Lanka läpi vuosisatojen* Arto Seppälä näkee Hyvinkään lakon keskeisenä kimmokkeena Donnerin järjestäytymishalulle: ”Donner sai kyllikseen työväestön poliittisesta kiihkoilusta, joka johti tehtaissa lakkoihin”.¹⁴⁸ Hyvinkään lakon syitä hän avaa seuraavasti:

Hyvinkään Verkatehtaassa puhkesi kutomotyöläisten lakko, joka juontui palkkojen alentamisesta. Urakatyötä tehtiin aluksi tottumattomalla työväellä, mutta kun taito karttui, palkat kohosivat työnantajan mielestä kohtuuttoman korkealle.¹⁴⁹

On kiinnostavaa, kuinka teksti heijastelee lakon aikalaisnäkemysten rajalinjoja, ymmärrystä palkkojen alennukseen ja lakon näkemistä poliittisena kiihkoiluna sekä Eetu Salinin roolin korostaminen.

Donnerin mukaan varsinaiset lakkotapahtumat alkoivat sillä, että Eetu Salin soitti höyrypillillä etukäteen sovitun merkin, jonka kuultuaan työntekijät poistuivat työpisteiltään ja kerääntyivät lukusaliin kokoustamaan.¹⁵⁰ Tämä ei vastaa lehtien antamaa kuvaa lakon alusta. Sotilaista hän toteaa, että hänen oli pyydettävä apua Hämeenlinnan sotilaspataljoonalta sen jälkeen, kun lakkolaiset olivat uhanneet polttaa tehtaan. Tätä uhkausta ei mainita missään muualla lähteistössäni. Nähdäkseni siis Donner kirjoitti muistelmissaan itselleen myötämielisen tulkinnan lakon ajan tapahtumista. Lehdistössä kritisoidusta sotilaiden kutumisesta hän syytti tehtaaninsinööri Uno Orrea, joka erotettiin tehtaan palveluksesta huhtikuussa 1901 eli heti lakon päätyttyä. Orren kovaotteisuutta lakkolaisia kohtaan selittää osin hänen suomen kielen taitamattomuutensa.¹⁵¹ Kustaa Hautalan keräämässä muistitiedossa hänen kerrotaan

¹⁴⁷ Protokoll Hyvinge Yllespinn Väfveri Aktiebolaget 1901–1902, HyKM; Donner 1917, 14–15; Donner 1949, 51–52.

¹⁴⁸ Seppälä 2005, 51, 59–61.

¹⁴⁹ Seppälä 2005, 53.

¹⁵⁰ ”Vid middagstiden gavs en dag med ånsvisslan ett speciellt signal, vars betydelse på förhand i hemlighet meddelats, varpå hela fabrikspersonalen strömmade ut och ledd av agitatorn som väntade utanför begav sig till ett för arbetarnas trevnad av bolaget byggt samlings- och sällskapshus.” Donner 1949, 51.

¹⁵¹ Kansan Lehti 14.2.1901; Lahtinen 2017, 115.

soveltaneen tehtaalla siirtolaisena omaksumaansa "Ameriikan meininkiä", joka selittänee suomalaisittain voimakasta reaktiota laksoon.¹⁵²

Lehdet uutisoivat touko-kesäkuun vaihteessa 1900 Eetu Salinin muutosta Helsingistä Hyvinkäälle.¹⁵³ Salin jätti samalla paikkansa Työmiehen toimituksessa. Viitteitä siitä, että Salin olisi ilmaissut aikovansa saada tehtaan laksoon, ei lehtiin ole tallentunut. On toki mahdollista, että Salin on näin Donnerille ilmoittanut yksityisesti. Donnerin maininta siitä, että paikkakunnalle muuttaa lakkoa suunnitteleva agitaattori, voi liittyä siihen, että kuukautta myöhemmin Työväenpuolueen puoluekokouksessa Salin nimitetään puolueen agitaattoriksi vastuualueenaan Uusimaa ja Keski-Suomi, jolloin Hyvinkääkin kuului hänen työalueeseensa.¹⁵⁴ Voitaneen kuitenkin olettaa, että Hyvinkää on valikoitunut Salinin asuinpaikaksi osin agitaattorin liikkuvaan toimeen sopivien hyvien liikenneyhteyksien vuoksi. Hyvinkään kalliit elinkustannukset ja kasvava tehdas tekivät kylästä otollisen kansankeittiön pitämiseen.

3.4. Lakon jälkeen

Villatehtaan lakko jatkui maaliskuuhun 1901. Työtaistelua ei osapuolten välillä virallisesti sovittu, vaan tehdas palasi normaaliin aherrukseen sitä mukaa, kun töistä pois jääneiden lakkolaisten tilalle tuli muualta uusia työntekijöitä. Lakkolaiset lähtivät muille paikkakunnille etsimään uusia töitä ja vähitellen elämä tehtaalla palasi vanhoihin uomiinsa.

Samana keväänä Hausjärven kihlakunnan talvikäräjillä alkoivat oikeudenkäynnit Eetu Salinia sekä kolmea lakkolaista vastaan. Välipuheen rikkomisesta syytetyt lakkolaiset, Mandi Grönroos-Mäkinen, Amanda Mäkinen ja Arvid Stenman, eivät saapuneet viranomaisten yrityksistä huolimatta paikalle istuntoihin, he olivat luultavasti poistuneet paikkakunnalta töidenhakuun. Tästä käräjöinnistä ei lopputulosta lukuun ottamatta uutisoitu lehdissä. Välipuheella tarkoitetaan työsopimusta ja sen rikkomisessa oli kyse siitä, että tehdas tulkitsi lakon takia pois töistä jäännin irtisanoutumiseksi rikkoen siihen kuulunutta kahden viikon irtisanomisaikaa. Lainmukainen rangaistus välipuheen rikkomisesta olisi ollut 10–500 markkaa sakkoa ja lisäksi vahingonkorvaukset.¹⁵⁵ Asiaa käsiteltiin Janakkalassa samoilla käräjillä kuin Salinin oikeusjuttua, mutta kun vastaajia ei koskaan saatu paikalle, juttu "*siksensä merkittiin*" talvikäräjillä 1903.¹⁵⁶ Lehtien mukaan aluksi

¹⁵² Sofia Saartolan haastattelu 29.12.1945, Kustaa Hautalan haastattelut, HyKi.

¹⁵³ Työmies 31.5.1900; Päivälehti 1.6.1900.

¹⁵⁴ Päivälehti 30.6.1900; Työmies 29.6.1900. Myös lakkolaisten avuksi saapunut Mandi Ahlstedt valittiin tällöin agitaattoriksi, jonka vastuualue oli "*eri paikkakunnat yli maan, missä kipeimmin kaivataan herätystä työläisnaisten keskuudessa*". Oli siis luontevaa, että hänkin saapui lakon alettu Hyvinkäälle.

¹⁵⁵ Keisarillinen asetus elinkeinoista 1879, 44§; Näreikkö & Takalo 1986, 22.

¹⁵⁶ Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, syyskäräjät 29.10.1901 Ca2:30; talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31; syyskäräjät 21.10.1902 Ca2:32; talvikäräjät 12.4.1903 Ca2:33; talvikäräjät 12.4.1903 Ca2:33,64.

kaikki lakkoon osallistuneet haastettiin oikeuteen välipuheen rikkomisesta,¹⁵⁷ mutta viitteitä siitä, että tehdas todella olisi tehnyt ei ole.

Työlakosta, sen syntymisestä ja Eetu Salinin osallisuudesta käytiin oikeutta tapahtumien jälkeisestä keväästä lähtien vuoteen 1902 asti.¹⁵⁸ Agitaattori Eetu Salinia syytettiin kotirauhan rikkomisesta ja työlakon matkaansaattamisesta.¹⁵⁹ Kotirauhan rikkomisella tarkoitetaan tässä yhteydessä tehtaan alueelle luvatta tunkeutumista, sillä vuoden 1899 rikoslain mukaan kotirauhan piiriin kuuluivat kaikki yksityisessä omistuksessa olleet rakennukset.¹⁶⁰ Lopulta Eetu Salin vapautettiin syytteestä kotirauhan rikkomisesta todisteiden puutteen takia. Hänen todettiin olleen aktiivisesti mukana lakon järjestämisessä¹⁶¹, mutta koska laista ei löytynyt kohtaa, josta tuomita, häntä ei rangaistu.¹⁶²

Eetu Salinin oikeudenkäyntejä seurattiin lehdissä. Työmies raportoi jokaisesta oikeuden istunnosta¹⁶³ ja monissa muissa lehdissä kirjoitettiin oikeudenkäynneistä lyhyesti. Näissä uutisissa keskityttiin Eetu Salinin rooliin lakossa ja tehtaan hänestä esittämiin syytöksiin kotirauhan rikkomisesta. Kävin läpi lakkoa koskevan kirjoittelun vuoden 1903 loppuun asti. Huhtikuusta 1901 eli lakon loppumisesta 1903 joulukuun loppuun lakosta kirjoitettiin 37 kertaa. Uutisoinnin keskittyminen Eetu Saliniin ja lakkolaisten oikeudenkäynnin sivuuttaminen johtui tietysti siitä, että ensin mainitusta oli ylipäänsä kerrottavaa, istunnoissa tapahtui ja Eetu Salin taitavana ja värikkäänä puhujana tuotti lehdille raportoitavaa. Lakkolaiset eivät ilmestyneet oikeuden eteen, joten oikeudenkäynnit jäivät lyhyiksi. Tämä kuitenkin mielestäni myös symboloi lakon ilmapiiriä, itse lakkolaiset jäivät tapahtumista ja uutisoinnista sivuun.

Lakot olivat vuosisadan vaihteen julkisessa keskustelussa pinnalla. Elinkeinolakikomitea oli 1899 ehdottanut työlakkojen kieltämistä lailla.¹⁶⁴ Nuorsuomalainen poliitikko Heikki Renvall, joka oli keskeisessä asemassa elinkeinokomitean ehdotuksen torppaamisessa, julkaisi 1901 pamfletin *Työvälipuheen vapaus ja Elinkeinolaki-komitean työlakko-pykälä*, jossa hän vaatii yleisiä työsopimuksia paikallisesti sovittujen tilalle ja puolustaa työläisten oikeutta lakkoiluun.¹⁶⁵ Hän myös kehottaa näitä liittymään yhteen. Renvall ei mainitse suorasanaisesti Hyvinkään lakkoa, mutta hän viittaa aiheen ajankohtaisuuteen ja kirjoittaa viime aikojen

¹⁵⁷ Tampereen Uutiset 13.2.1901, Kansan Lehti 14.2.1901.

¹⁵⁸ 17.7.1901, 28.10.1901 sekä 12.3.1902 ja 21.10.1902

¹⁵⁹ Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31, 83.

¹⁶⁰ Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokoelma 1899. Rikoslaki 1899, 24. luku 1§.

¹⁶¹ ”Vastaaja on neuvolla, toimella ja kehoituksella on edistännyt mainitulla tehtaalla helmikuussa 1901 tapahtunutta työlakkoa.” Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, syyskäräjät 21.10.1902 Ca2:32, 53.

¹⁶² Elinkeinolakikomitea oli 1899 ehdottanut vuoden vankeusrangaistusta ”lakoon vietellen houkuttelusta”, mutta ehdotus hylättiin. Turunen 1989, 196.

¹⁶³ Työmies 17.7.1901; 21.10.1902; 13.3.1902; 12.4.1903.

¹⁶⁴ Turunen 1989, 196.

¹⁶⁵ Liberaalien lakko- ja palkkateorioista laajemmin ks. Turunen 1989 199–203.

järjestäytymättömistä lakoista. Koska pamfletin esipuhe on päivätty maaliskuun 26. päivälle 1901, Renvall on varmasti ollut perillä Hyvinkään lakosta ja osin ehkä viitannut tässä siihen.¹⁶⁶

Hyvinkään lakkoa käytettiin silloin tällöin esimerkkinä isoista kotimaisista työtaisteluista. Lakkolaisista käytettiin termiä työmiehet tai yleisemmin työväki: *”Tämä kevytmielisesti alettu ja päättömästi ohjattu työlakko oli suureksi onnettomuudeksi lukuisille työmiehille, jotka keskellä talvea menettivät ansionsa, työpaikkansa ja asuntonsa.”*¹⁶⁷ Tendenssistä poikkesi ainoastaan Työmieheen 18.4.1901 kirjoittanut nimimerkki Sirkka, joka halusi muistuttaa lukijoita naisten roolista työväenliikkeessä ja arveli, että Hyvinkään lakon esimerkiksi raittiusliikkeen Kylväjä-lehdessä saama huomio johtui siitä, että siihen osallistui poikkeuksellisesti naisia.

Mikä juuri tämän lakon on pannut silmätikuksenne? Kaiketi se, että lakon tehneet etupäässä olivat naisia. Koska kymmenittäin ja suurempia miesten tekemiä lakkoja on ollut ennen tätä, eivätkä ne ole Teille niin huoleksi käyneet. Äärettömän hauskaa, että naiset ovat Teidän armollisessa holhouksessa!¹⁶⁸

Osin tätä muiden lehtiartikkeleiden tekemää työmiehinä Hyvinkään naisenemmistöisiin lakkolaisiin viittaamista selittää se, että artikkelit eivät keskittyneet Hyvinkään lakkoon, vaan niissä kirjoitettiin työtaisteluista yleisemmällä tasolla käyttäen Hyvinkäätä esimerkkinä. Naisten osallistuminen oli Suomessa harvinaista ja näin keskimääräinen lakkoilija oli mies. Samalla tämä on hyvä esimerkki siitä, kuinka huolimatta lakon aikana saamastaan huomiosta naiset jäivät lakkoasiassa ja työväenliikkeessä miesten varjoon. Käsittelen työmiehet-termiä ja kielen sukupuolittuneisuutta tarkemmin alaluvussa 5.3.

Lakon jälkeen seuraava Hyvinkään villatehtaan otsikoihin nostanut kohu tuli elokuussa 1903, jolloin tehdas vuorostaan uhkasi työntekijöitä työsululla.¹⁶⁹ Kyseessä oli kiista epäoikeudenmukaiseksi koetusta irtisanomisesta. Tämä tapaus ei enää liittynyt muutaman vuoden takaiseen lakkoon.

¹⁶⁶ Renvall 1901, 23.

¹⁶⁷ Wiipuri 16.6.1901. Suurin osa lakkolaisista ja tehtaan asunnoista hädetyistä oli naisia.

¹⁶⁸ Työmies 18.4.1901

¹⁶⁹ Sanomia Turusta 27.8.1903.

4. Melkein pelkällä leivällä ja kalalla?

Lehdissä käydyssä keskustelussa lakosta ja lakkolaisista esiintyy muutama kattoteema: järjestäytymättömyys, palkat ja niiden alentaminen, tehtaan asunnoista häätäminen sekä lakkolaisten käytös. Tässä luvussa käsittelen lehdistön näkemyksiä lakkolaisten saamasta palkasta ja sen riittävydestä sekä työnantajan ilmoittamista palkanalennuksista. Palkat ovat kiinnostava aihepiiri aiheeni kannalta myös siksi, että palkat määräytyivät sukupuolen mukaan, ja tätä eroa sivutaan monessa kirjoituksessa. Lisäksi selvitän, miten eri tahot kommentoivat lakkolaisten järjestäytymättömyyttä. Nämä kaksi teemaa, palkat ja järjestäytymättömyys muodostavat lakkokirjoittelun yhteiskunnallisen puolen, jossa hyvinkääläisen työväestön tilannetta verrattiin valtakunnallisiin kehityskulkuihin ja joissa paikallisen tilanteen lisäksi keskusteltiin yleisellä tasolla.

Se, ansaitsivatko kutojat kohtuullisesti, liian vähän vai turhankin hyvin vaihteli riippuen, kuka tilannetta tulkitsi. Kuten luvussa 3.2 selvitin, ei ollut myöskään selvyyttä, keitä kaikkia palkanalennus lopulta koski. Olivatko mukana kaikki *“summakaupalla”*¹⁷⁰ palkkaa saaneet kutojat vai vain ne, joiden palkka ylitti 1,5 markkaa päivässä?

Lakkolaisten lähetystö kertoi tehtaanjohtaja Donnerille, että jo entisillä palkoilla monien naisten oli täytynyt paastota palkanmaksua edeltävänä päivänä, vaikka olisivat elättäneet itsensä *“melkein pelkällä leivällä ja kalalla”*. Sama yksityiskohta mainitaan Päivälehdessä.¹⁷¹ Samalla kuitenkin kerrotaan, että palkkataso ammattitaitoisilla kutojilla oli hyvä ja samaa luokkaa kuin Helsingissä. Suomen Kansa raportoi kutojien keskimääräiseksi viikkotuloksi parikymmentä markkaa ja kertoo taidokkaimpien ansaitsevan jopa 24 markkaa viikossa. Tehtaan isännistö oli pitänyt tätä palkkaa *“luonnottoman korkeana”*.¹⁷²

Päivälehti kritisoi Työmieheissä julkaistuja tietoja, joiden mukaan tehtaassa olisi ollut työntekijöitä, joiden palkka olisi jäänyt alle markan, samoin kuin väitteitä Hyvinkään isoja kaupunkeja korkeammista elinkustannuksista.¹⁷³ Uusimaan 15.2.1901 mukaan lakkoon osallistumattomien paikkakunnan työläisten kertoivat hintatasosta:

Työväen tila tosin ei ole ollut niin huono, että olisi tähän saakka tarvinnut palkan vähyyden takia olla syömättä, mutta oikeutettuna väitteinä täytyy pitää, etenkin perheellisiin nähden, että työväen

¹⁷⁰ Suomen Kansa 8.2.1901.

¹⁷¹ Uusimaa 8.2.1901; Päivälehti 7.2.1901.

¹⁷² Suomen Kansa 8.2.1901.

¹⁷³ Päivälehti 7.2.1901.

palkkojen alennus suuressa määrässä vaikeuttaisi pienipalkkaisten elämistä kalliilla paikkakunnalla.¹⁷⁴

Pohjalaisen mukaan taas tehtaalaisten palkat eivät voineet olla kovin surkeat, *”sillä eipä se, joka kärsii kurjuutta, suinkaan käy höyhenissä ja kalliit nahat kaulassa.”*¹⁷⁵

Ryhtyminen työtaisteluun ei auttanut pitämään palkkoja entisellään. Päivälehti ja Hufvudstadsbladet uutisoivat helmikuun puolessa välissä uusista palkoista, joita Hyvinkään villatehdas oli alkanut maksaa lakon puhkeamisen jälkeen. Kutojien palkat olivat edelleen sidotut tuotantomääriin: ennen oli eri työntekijäryhmille maksettu 10, 9 tai 8 penniä tuhannelta kudokselta, nyt vastaavat palkat olivat 8, 7 ja 6 penniä. Lakkolaiset olivat ehdottaneet tehtaanjohdolle neuvotteluissa kompromissiksi 9, 8 ja 7 penniä, mutta ehdotukseen ei suostuttu. Päiväpalkalla olleiden palkkoja oli yli 2 markkaa ansainneiden osalta laskettu 15 % ja välillä 1,5–2 mk vähennys oli 10 %.¹⁷⁶ Näin ollen tehdas sai läpi ne palkanalennukset, joita se tavoittelikin.

4.1. Tehtaan asunto, ruokala ja lukutupa

Vuosisadan vaihteessa oli tyypillistä, että tehtaalaiset saivat työnantajaltaan palkan lisäksi erilaisia rahanarvoisia etuja, ja näin oli myös Hyvinkäällä. Tämä liittyy paternalistiseen tehdasmalliin, jossa työntekijä sitoutettiin työpaikkaansa tarjoamalla esimerkiksi halvempia asuntoja, terveydenhoitoa, viihdykettä ja mahdollisuus edullisiin lounaisiin. Työpaikka muodosti oman yhteisönsä, jonka piirissä arkielämä pitkälti kului. Vastineeksi kokonaisvaltaisemmasta huolenpidosta työntekijät olivat työnantajilleen lojaaleja ja kynnys vaihtaa työpaikkaa oli suurempi.

Suomalaisessa tutkimuksessa ilmiötä on monesti käsitelty esimerkiksi paperitehtaiden ympärille syntyneissä yhdyskunnissa, joille keskeistä oli sijainti metsien keskellä kaukana suurista kaupungeista. Kuten Lahtinen huomauttaa Hyvinkään myöhemmän 1928 lakon yhteydessä, näistä Hyvinkää poikkesi sijainnillaan pääradan varressa lähellä Helsinkiä.¹⁷⁷ Voitaneen siis spekuloida, että osaltaan tämä teki Hyvinkään villatehtaasta löyhemmän paternalistisen yhteisön työntekijöiden vaihtuvuuden ollessa suurempi. Kuitenkin ilmiön tyyppi-piirteitä, kuten palkan lisäksi saatavia etuja, tarkasteltiin lehdissä paternalistiseen ajattelun linssien läpi.

Työnantajan tarjoamat palvelut ja etuudet sitoivat työntekijän tehtaaseen ja työnantajan kontrollin alle. Kun asuttiin tehtaan asunnossa tai saatiin polttopuut tehtaan kautta, oli suurempi kynnys toimia vastoin työnantajan tahtoa tai vaihtaa työpaikkaa. Näin tehdas sai pidettyä kiinni osaavista työntekijöistään. Kyse ei ollut vain valta-aseman luomisesta työnantajalle, vaan nopeasti kasvavilla tehdaspaikkakunnilla oli usein

¹⁷⁴ Uusimaa 15.2.1901.

¹⁷⁵ Pohjalainen 9.2.1901.

¹⁷⁶ Hufvudstadsbladet 13.2.1901; Päivälehti 14.2.1901. Hämäläinen 16.2.1901.

¹⁷⁷ Lahtinen 2018, 9.

pulaa asunnoista ja palveluista. Tarjoamalla näitä etuja työnantaja siis mahdollisti ylipäänsä tehtaan toiminnan.

Asuntoedun sitominen työpaikkaan tulee hyvin esiin Hyvinkään lakon yhteydessä. Uusimaa kirjoittaa 18.2 uutisoidessaan lakkoon liittyneistä hädöistä, että hädetyillä ei ollut kontrahtia eli vuokrasopimusta, vaan he olivat saaneet asua asunnoissa niin kauan kuin olivat olleet tehtaalla töissä. Uusien asukkaiden kanssa tehdas kuitenkin aikoi laatia vuokrasopimuksen.¹⁷⁸ Eetu Salinin ja lakkolaisten valitettua yhdessä sekä Uudenmaan läänin että Hämeen läänin kuvernöörinvirastoille, kertoo Suomalainen 18.2.:

Mutta todisteiden puuttuessa siitä, että heidän asukasosoikeuksiaan olisi loukattu tai että heillä sellaista oikeutta olisikaan, eivät virastot voineet mitään.¹⁷⁹

Tehtaan asunnon ja muut edut nousevat esiin lehtikirjoituksissa. Niiden nähtiin kiinteästi liittyvän palkkaan, työntekijän toimeentulo ei koostunut vain rahapalkasta, vaan siihen kuului yhtä lailla muita etuja. Etenkin porvarillisissa lehdissä peräänkuulutettiin näiden etujen tarkastelemista palkan osana, kun arvioitiin ansioiden riittävyttä. Päivälehti muistutti 9.2.1901, että Hyvinkään villatehdas oli rakennuttanut taloja, joissa huoneiden kuukausivuokra oli kuusi markkaa, joka oli huomattavan matala verrattuna kylän yleiseen vuokratasoon. Muita työntekijöille tarjottuja etuja oli mahdollisuus ostaa polttopuita tehtaan kautta sekä ruokalan edulliset ateriat.¹⁸⁰

Paternalistiseen työnantajapolitiikkaan kuului monesti huolehtiminen työntekijöiden fyysisten tarpeiden lisäksi henkisestä kasvatuksesta esimerkiksi lukutupien ja tehtaan koulujen muodossa. Samalla ohjailtiin sitä, millaisia vaikutteita työntekijöiden haluttiin saavan. Hyvinkään villatehtaalla työläisille tilattiin useita kotimaisia sanomalehtiä. Suomen Kansassa 15.2.1901 luetellut lehdet olivat porvarillisia lehtiä, kuten Päivälehti ja Uusi Suometar.¹⁸¹ Samassa kirjoituksessa mainitaan, että tehtaan työntekijät olivat aiemmin järjestäneet ohjelmallisia iltamia, mutta lokakuun jälkeen niitä ei joulujuhlaa lukuun ottamatta järjestetty, sillä järjestäjät eivät olleet saaneet kasattua ohjelmaa, jonka tehtaanjohto olisi hyväksynyt. Kieltämällä tai tukemalla sopivaksi katsomaansa kulttuuria ja kasvatusta esimerkiksi tarjoamalla tilojansa tilaisuuksiin, työnantaja pyrki ohjailemaan työläistensä vapaa-ajan viettoa. Hämäläisessä tämä iltamakielto nähtiin liian kovana kurina ja moitittiin tehdasta henkisten pyrintöjen estämisestä. Toisaalta Uuden Suometaren lehtijutussa moititaan tehdasta siitä, että se ei ole järjestänyt työntekijöilleen ohjelmaa. Lehden mukaan huvitusten olisi kannattanut vähintään olla tehtaan tiloissa, jolloin työnantaja olisi voinut kontrolloida tilaisuuksien sisältöä ja työntekijöiden käytöstä.¹⁸²

¹⁷⁸ Uusimaa 18.2.1901.

¹⁷⁹ Suomalainen 18.2.1901.

¹⁸⁰ Uusimaa 8.2.1901; Päivälehti 9.2.1901; Donner 1917, 15.

¹⁸¹ Suomen Kansa 15.2.1901.

¹⁸² Uusi Suometar 15.2.1901; Hämäläinen 16.2.1901.

Vaikka Hyvinkää ei ollutkaan perinteinen eristynyt tehdasyhteisö, tehtaan palkanmuodostuksessa oli paternalistisen järjestelmän piirteitä. Rahapalkan lisäksi saadut muut edut olivat merkittävä osa tehtaalaisten toimeentuloa. Porvarilliset lehdet myös arvioivat lakon tapahtumia ja työntekijöiden oloja tämän saman kehysten läpi.

4.2 Ei pidä tuskastua 10 % palkanalennuksesta

Lehdissä pohdittiin myös sitä, mikä palkanalennuksiin oli ollut syynä ja toisaalta, millaisin perustein olisi oikeutettua laskea palkkoja. Päivälehdessä 16.2.1901 nähtiin, että palkanalennukset esimerkiksi nousevien raaka-ainekustannusten kattamiseksi olisivat olleet ymmärrettäviä, mutta omistajien voiton kasvattamista ei nähty soveliaana motiivina karsia työvoimakustannuksia. Samassa kirjoituksessa perättiin työntekijöiltä ymmärrystä vaikeille ajoille:

On väliin aikoja niin kalliita – ja sellainen on nyt – että liikemiehet ja teollisuudenharjoittajat ainoastaan suurimmalla vaivalla voivat liikkeitään ylläpitää ja hankkia työmiehilleen työnansiota. Ja vaikka toiset sen kyllä vaikeuksitta voisivatkin tehdä, he ehkä huomaavat ajan sellaiseksi, että on edullisinta kulkea ainoastaan puolella höyryllä. Sellaisissa tukalissa olosuhteissa ei mielestämme ole viisasta tehdä työlakkoa, silloin on koetettava saada työtä ja säilyttää työpaikkansa ja lykätä otollisempaan hetkeen vaatimusten esittäminen tälläisen pakon muodossa.¹⁸³

Tässä Päivälehden kannassa näkyvät kiinnostavasti paternalistisen teollisuuden ihanteet. Tehtaanjohtaja tekee päätöksiä isällisen, hyvän harkintakykynsä pohjalta ja työntekijöiden täytyisi luottaa siihen, että tehtaanpatruuna pyrkii toimimaan lopulta heidän parhaakseen, vaikka lyhyemmällä aikajänteellä se tarkoittaisi heidän toimeentulonsa heikkenemistä. Samanlaista joko tehtaan tai yhteiskunnan edun ensisijaisuutta työväen palkkoihin nähden otuottiin esiin monissa kirjoituksissa.¹⁸⁴

Monet lehdet pitivät palkanalennuksia Hyvinkäällä oikeutettuina. Päivälehden Kirje Helsingistä -palstalla todettiin 10.2.1901, että *”ei pidä tuskastua 10 % palkanalennuksesta”*. Kymmentä prosenttia pidettiin kohtuullisena määränä ja lakkoilua pidettiin siihen nähden ylimitoitettuna toimenpiteenä. Suomen Kansa taas kirjoitti 6.3.1901, että palkkataso oli ollut niin hyvä, että siitä sai alentaa. Lehdessä myös ihmeteltiin, miksi Hyvinkäällä pitäisi olla Helsingin tai Tampereen tasoiset palkat.¹⁸⁵ Siinä siis nähtiin erottelu varsinaisten teollisuuskaupunkien ja Hyvinkään kaltaisen pienen paikkakunnan elinympäristöjen välillä. Päivälehti kirjoitti 7.2.1901, että suuri osa työläisistä olisi ensin hyväksynyt alennukset palkkoihinsa ja ollut tyytyväisiä työn

¹⁸³ Päivälehti 16.2.1901.

¹⁸⁴ esim. Dagligt Allehanda 17.2.1901; Kylväjä (A.A.Granfelt) 28.2.1901.

¹⁸⁵ Päivälehti 10.2.1901; Suomen Kansa 6.3.1901.

jatkumisesta ennen kuin päättivät agitaattorien innostamana ryhtyä laksoon.¹⁸⁶ Tällöin siis kirjoittaja implikoi, että uudet matalammat palkat olivat vielä hyväksyttävissä ja syyt lakkoiluun olivat poliittisia.

Osassa lehtikirjoituksissa pidettiin jo työntekijöiden alkuperäisiä palkkoja liian pieninä. Tätä perusteltiin vaikeuksilla tulla sillä toimeen.¹⁸⁷ Alennuksia kritisoitiin kysymällä, sopisiko esimerkiksi virkamiesten palkkoja alentaa samalla tavalla¹⁸⁸, jolloin huomio kiinnittyi siihen, suhtauduttiinko työväestön palkkoihin eri tavalla kuin valkokaulusammatteihin.

Suhtautuminen palkkojen alentamisen oikeutukseen ja kohtuullisuuteen jakoi lehdistön. Päivälehti, Uusi Suometar, Hufvudstadsbladet ja Suomen Kansa, jotka kaikki edustivat porvarillista sanomalehtikenttää, pitivät tärkeänä tehtaan oikeutta määrätä palkoistaan, kun taas työväenlehdet ja osin raittiusliikkeen Kylväjä korostivat työntekijöiden näkökulmaa asiaan. Kylväjässä nimimerkki Jesperi asettui tukemaan työväenlehtien linjaa ja työläisten oikeutta lakkoiluun pitäen palkkoja liian matalina, kun taas A. A. Granfelt korosti tehtaan oikeutta määrätä oloista. Yhteistä palkanalennuksiin myötämielisesti suhtautuvissa on ajatus siitä, että työntekijöiden tulisi ymmärtää asemansa isomman järjestelmän osasina. Suuremmat tekijät, lama-aika ja tehtaan taloudellinen tilanne johtivat palkanalennuksiin, joihin työläisten solidaarisuudesta järjestelmää kohtaan vain tulisi sopeutua.

4.3 Sukupuolen mukaan määräytyvä palkka

Hyvinkäällä, kuten ylipäänsä tehtaissa ja vuosisadan vaihteen työkuulttuurissa, palkkajärjestelmä oli sukupuolittunut. Naisille maksettiin lähtökohtaisesti vähemmän kuin miehille. Tämä palkkaero tuotiin lehtikirjoittelussa monesti esiin, mutta päätellen siitä, että siihen ei puututtu eikä sitä selitetty tai perusteltu missään aineistoni lehtikirjoituksessa, sukupuolen tuomaa eroa palkkapussissa pidettiin asioiden luonnollisena tilana.¹⁸⁹ Esimerkiksi Suomen Kansa käy hyvin tarkasti 4.3.1901 Hyvinkään lakon syitä ja lakkolaisten vaatimuksia käsitellessään läpi eri osastoja palkkatasoja. *"Appretuuriosastolla on päiväpalkka alkuaan ollut 1 mk 25 p ja ylin 4 mk 50 p. Keskimäärin päiväpalkka on ollut: Naisille 1 mk 75 p Miehillä 3 mk 25 p."*¹⁹⁰ Hämäläinen listaa päiväpalkkaisten ansioiden olevan yhdestä kuuteen markkaan ja toteaa, että alin miesten saama palkka on kolme markkaa päivältä.¹⁹¹

Hyvinkään lakon yhteydessä eräs naispuolinen kutoja oli Päivälehdessä ehdottanut palkkojen tasaamista eripalkkaisten ryhmien välillä. Paikalla ollut ammatintarkastaja C. R. Munsterhjelm jätti pyynnön huomiotta, sillä se ei kuulunut hänen valtuuksiensa piiriin.¹⁹² Mitä olivat nämä eripalkkaiset ryhmät?

¹⁸⁶ Päivälehti 7.2.1901.

¹⁸⁷ esimerkiksi Uusimaa 8.2.1901; Kansan Lehti 19.2.1901.

¹⁸⁸ Kylväjä (Jesperi) 7.3.1901.

¹⁸⁹ Luonnollisena pidetystä palkan sukupuolittuneisuudesta katso Suoranta 2009, 87.

¹⁹⁰ Suomen Kansa 4.3.1901.

¹⁹¹ Hämäläinen 16.2.1901.

¹⁹² Päivälehti 19.2.1901.

Uutisesta ei käy ilmi, puhutaanko nyt esimerkiksi eri työtehtävien välisistä palkkaeroista vai myös palkkaeroista sukupuolten välillä.

Päivälehti puolusti tehtaan palkkatasoa ja viittaa ”*oppineiden kutojattarien*” palkkoihin, joita pidettiin hyvinä. Samalla lehdessä vakuutettiin, että miehillä palkat olivat suurempia, ja he ansaitsivat paljon ylitöillä, joista maksettiin 50 % peruspalkkaa paremmin.¹⁹³ Sukupuolen lisäksi palkkaan vaikutti siis ikä ja sen tuoma työkokemus. Tässä kirjoituksessa nousee nähtäväksi ajatus siitä, että miehelle palkka oli tarkoitettu koko perheen elättämiseen ja naisen ansiot olivat perheen lisätuloja ja siten niiden ei tarvinnut itsessään olla elämiseen riittävät. Hyvien ylityökorvausten nimenomaan miesten palkan kohdalla voi ajatella liittyvän työssäkäyvien perheellisten työläisnaisen kaksoistaakkaan, ylitöitä tekivät miehet, sillä naisten tehtävänä oli hoitaa työajan ulkopuolella kotia ja perhettä, jolloin mies oli vapaa työskentelemään enemmän tuodakseen leivän pöytään.

Vuosisadan vaihteessa lehdissä käytiin laajaa keskustelua perhepalkkamallista. Siinä perheen pääasiallinen elättäjä sai niin suurta palkkaa, että yhden huoltajan palkalla pystyttiin elättämään koko muu perhe. Markkolan mukaan tämä alun perin keskiluokan piirissä syntynyt ja ydinperhemalliin liittyvä ajatus sai tukea myös työväenliikkeen piirissä. Ajateltiin, että tämän takia miesten palkkataso oli korkeampi naisten palkan ollessa perheenäidin tai tyttären tuomia lisätuloja perheelle. Sillä ei ollut tarkoitus elättää koko perhettä. Kuitenkin ajatus työväenluokkaisista naisista kotiäiteinä jäi monesti ideaaliksi naisten joutuessa osallistumaan perheen elätykseen kodin ulkopuolisilla töillä.¹⁹⁴ Kun naisen työssäkäynnin ajateltiin olevan perheelle vasta toissijainen tulojen lähde, vaikutti se varmasti siihen, miten lakkolaisten toimeentulon ongelmiin suhtauduttiin. Kun oletus oli, että ihmiset kuuluvat perheyksikköön, jolla on miespuolinen elättäjä, saattoi olla vaikea ymmärtää tehtaan naisten tilanteen ahtautta.

Heijastuksia perhepalkkamallista voi nähdä A. A. Granfeltin kirjoituksessa Kylväjässä, jossa hän toteaa numerosta toiseen jatkuneessa keskustelussa palkkatasosta argumenttina palkkojen tason kohtuullisuudesta, että ensinnäkin monet työläisistä olivat ”*naimatonta väkeä*”. Granfelt siis ajatteli, että perheellisille kuuluisi palkka, jolla olisi mahdollista elättää perhe, jolloin naimattomalle riittää pienempikin palkka. Toisessa yhteydessä hän myös perustelee palkkoja niiden saajien sukupuolella.¹⁹⁵

Se, että naisten ja miesten välistä palkkaeroa ei aineistossani perustella mitenkään, vaan se otetaan annettuna, tukee Anu Suorannan havaintoja 1920–30-luvun tekstiiliteollisuudesta, jossa naisten työn halvempaa hintaa ei perusteltu vähemmällä ammattitaidolla tai muilla käytännön syillä, vaan ero johdettiin itse naiseuteen liitetystä ominaisuuksista, joiden nähtiin olevan arvoltaan halvempia kuin miehiin liitetty.¹⁹⁶

¹⁹³ Päivälehti 9.2.1901.

¹⁹⁴ Markkola 1994, 156–168.

¹⁹⁵ Kylväjä 14.3.1901.

¹⁹⁶ Suoranta 2009, 54.

Vastaavantyyppistä argumentaatiota löytyy räätälien ammattilehti Vaatturista, jossa käytiin juuri ennen Hyvinkään lakkoa keskustelua naisompelijoiden matalista paikoista. Lehti esitti syyksi palkkaeroon naisten tietämättömyyden lisäksi näiden luonnetta.

Seikka on se, että naiset hienotuntoisia kun ovat, eivät hevillä ilmaise puutettaan, pikemminkin kokevat niitä peitellä. He käsittävät puutteen häpeäksi, joka muka on pidettävä salassa.¹⁹⁷

Naisten ajateltiin kokevan pienet ansionsa häpeällisenä, eikä heidän ajateltu kehtaavan nostaa asiaa esiin ja vaatia suurempaa palkkaa.

Villatehtaan tarkoituksena oli alentaa nimenomaan urakkaperusteisia palkkoja, jotka olivat sidottuja siihen, kuinka paljon työntekijä kutoi. Tällöin palkkojen alennuksen kohteena olivat nimenomaan naiset miesten palkkojen ollessa yleensä aikaperustaisia. Näin ollen voidaan todeta, että palkanalennuksissa oli kyse jo aiemmin pienempipalkkaisten naisten palkkojen alentamisesta valmiiksi korkeampien miesten palkkojen pysyessä ennallaan. Aikalaisille tämä sukupuoleen perustuva palkkaero ei sinänsä näyttäytynyt epäkohtana, vaan lakkoon myötämieleisesti suhtautuneissa lehdissä kritiikki suunnattiin ylipäänsä palkkojen alentamista, ei sen sukupuolittuneisuutta kohtaan näin noudatellen ajalle tyypillistä käsitystä sukupuolten tuomien ansioiden luonteesta.

4.4. Käsittämättömät yhteenliittymisen suuresta tärkeydestä

Hyvinkään lakkolaiset eivät kuuluneet työväen- tai ammattiyhdistykseen eli he olivat niin sanotusti järjestäytymättömiä. Sekä työväenlehdissä kuin myös porvarillisissa lehdissä tämä nähtiin kielteisenä asiana. Järjestäytymättöminä he eivät olleet työväenliikkeen kontrollin piirissä ja näyttäytyivät arveluttavina, he eivät noudattaneet sovittuja pelisääntöjä. Työväenliike haki vielä muotoaan eikä ollut poikkeuksellista, että etenkin naiset olivat järjestäytymättömiä. Onkin kiinnostavaa, kuinka Hyvinkään järjestäytymättömyyttä ei kontekstoitu tähän laajempaan järjestäytymättömyyteen eikä paikkakunnan epäonnistuneeseen työväenyhdistyshankkeeseen, vaan se nähtiin työväenlehdissä paikallisena ongelmana.

Hyvinkäälle oli yritetty perustaa työväenyhdistystä maaliskuussa 1900 ja senaatin hyväksyessä yhdistyksen säännöt oli hankkeesta ehditty uutisoida jo lehdissä, mutta kenraalikuvernööri kumosi senaatin päätöksen. Päivälehti kertoo 22.3.1900 perustavaan kokoukseen osallistuneen *“useampiin kymmeneen nouseva työmiesten joukko”*. Kokouksessa toimi puhujana helsinkiläinen työväenliikkeen agitaattori Otto Tiuppa.¹⁹⁸ Tiuppa oli Hyvinkäällä myös lakon aikana, kirjoitti siitä ahkerasti Työmieheen ja mainitaan Työläisnaisliiton

¹⁹⁷ Vaatturi 1.2.1901.

¹⁹⁸ Päivälehti 22.3.1900; Kansan Lehti 23.6.1900; Junnila 1988, 75-76.

Ida Ahlbergin (myöhemmin Aalle-Teljo) muistelmissa jopa toiseksi lakon johtohahmoksi Salinin rinnalla.¹⁹⁹ Kun yhdistys lopulta saatiin perustaa 1905, suurin osa sen jäsenistä oli tehtaalaisia.

Koska Villatehdas oli kylän suurin työllistäjä, on oletettavaa, että vuonna 1900 yhdistyksen puuhaajissa oli tehtaan väkeä ja että vuoden 1901 lakon aikaan tehtaalla oli siis työntekijöitä, jotka olisivat edellisenä vuonna olleet mukana yrittämässä perustaa yhdistystä ja tuttuja työväenasian kanssa. Epävirallisia yhteyksiä työväenliikkeeseen oli varmasti ja muistitiedon mukaan Hyvinkäällä luettiin työväenlehtiä.²⁰⁰ Yksi esimerkki yhteyksistä työväenliikkeen toimijoihin oli syksyllä 1901 alkaneet ruokatilaukset Tampereen Työväen osuuskaupasta. Tekstiiliteollisuuden työntekijät olivat usein liikkuvaisia²⁰¹, ja jos Hyvinkäälle saapui rikkureita Helsingistä ja Tampereelta, on hyvin mahdollista, että tehtaalla työskenteli ihmisiä, jotka olivat toimineet kaupunkien työväenyhdistyksissä ennen paikkakunnalle muuttoa.

Tehdas oli oletettavasti huolissaan työntekijöiden keskuudessa heräävästä työväenaatteesta, sillä lakkoa edeltäneenä syksynä 1900 tehdas oli kieltänyt pitämästä tiloissaan iltamia ja muita kokoontumisia. Selityksenä käytettiin levottomuutta, mutta Uusi Suometar myös kirjoittaa, että pelättiin työläisten tulevan *”liian itsetietoiseksi”*²⁰², joten lehden voi tulkita olleen huolissaan työväenaatteen leviämisestä.

Kuitenkin Eetu Salin oikeuden edessä väittää, että tehtaalaisia ei ollut mukana työväenyhdistyksen perustamisessa, ja samalla vierittää syyt lakosta Villatehtaalle, joka oli myöntynyt lakkolaisten vaatimuksiin vuoden 1900 lakoissa:

Hyvinkään villakehruu- ja kutomatehdasosakeyhtiö oli tavallaan itse syyllinen nyt kyseessä olevaan työlakoon opettamalla työväkensä saamaan tahtonsa läpi moisten laittomain työnseisahdusten avulla: ei järjestynyt työväki tee eikä hyväksy, vielä vähemmän niihin kehoitetaan työväkeä niin kutsuttujen ”johtajien” puolelta, päinvastoin pidämme me järjestäytyneet työlakoon ryhtymistä vasta viime tingassa käytettävänä asena [sic], johon ainoastaan silloin saa turvautua, kuin mitkään muut keinot eivät auta, mutta sittenkään emme kehoita työlakoon semmoista työväkeä, joka ei sitä ennen ei ole liittynyt työväenjärjestöön. Hyvinkään villakehruu- ja kutomoosakeyhtiön työväki ei ollut liittynyt paikkakunnan tekeillä olevaan työväenyhdistykseen ja sen vuoksi kun kuulin siitä työpalkkain alennuksesta tammikuun 30 p:nä, josta ilmiantaja mainitsee, en katsonut sen johdosta voivani ryhtyä minkäänlaisiin toimenpiteisiin²⁰³

On muistettava, millaisessa tilanteessa Salin lausuntonsa antoi: oikeutta käytiin nimenomaan Salinin osallisuudesta lakon syntyyn ja hänelle puolueen agitaattorina oli edullista ottaa etäisyyttä lakkolaisiin

¹⁹⁹ Aalle-Teljo, 1929, 101–102.

²⁰⁰ Sofia Saartolan haastattelu 29.12.1945, Kustaa Hautalan haastattelut, HyKi.

²⁰¹ Näreikkö & Takalo 1986, 94.

²⁰² Uusi Suometar 15.2.1901; Uusi Suometar 17.2.1901.

²⁰³ Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31, 79.

nostamalla näiden järjestäytymättömyyden keskiöön. Salin lienee oikeassa siinä, että edellisen vuoden lakkoliikehinnat saivat varmasti työntekijät ryhtymään helpommin laksoon, etenkin kun edellisillä kerroilla ne olivat auttaneet ja palkat pysyneet ennallaan.

Lakkouutisoinnissa ei tuotu esille taannoisia pyrkimyksiä työväenyhdistyksen perustamiseen, vaan sen sijaan hyvinkääläisten järjestäytymättömyys näyttäytyi tiedonpuutteena ja takapajuisuutena, kuten tässä lainauksessa Valistusmatkalta-nimisestä agitaattorin matkakertomuksessa Työmieheissä 26.3.1903:

Ei kirjallisuuskaan tyydyttävästi kaupaksi mennyt, verrattuna siihen, että työväkeä on paljon paikkakunnalla [=Hyvinkäällä], ja että aatetta siellä pitäisi vähän jo tunnettaman. Paikkakuntalaiset väittävät Hyvinkään seutua koko Suomen köyhimmäksi paikaksi, kun tulee kysymys henkisistä riennoista. Ja olihan Eetu Salin aikoinaan sanonut, ettei hän koskaan ole niin kevytmieliselle joukolle puhunut, kuin Hyvinkään nuoriso on. Ei ainakaan kolmeen eli neljään vuoteen ole toivoa tänne yhdistyksen perustamisesta, niin oli Salin sanonut.²⁰⁴

Paikkakuntalaisten tietämättömyyttä ja kiinnostuksenpuutetta työväenaatteeseen kritisoitiin Työmieheissä myös lakon aikana. Agitaattori Otto Tiuppa kertoo, kuinka lakon alkaessa kyläläiset pitivät tapahtunutta Eetu Salinin aikaansaannoksena.

Ei ainoastaan poliisit, pienipalkkaiset rautatienpalvelijat ja muutamat aikaansa seuraamattomat käsityöläiset, vaan paikkakunnalla syntyneet ja kasvaneet raskaimman työn raatajatkin olivat valmiit toisille sivullisille huomauttamaan kun Eetun näkivät: Tuo tuossa on juuri se lakon alkuunpanija, villitsijä ja viettelijä.²⁰⁵

Tiupan mukaan ilmapiiri kuitenkin muuttui lakon edetessä ja paikkakunnan työläiset, jotka eivät olleet itse töissä Villatehtaalla, alkoivat tukea työtaistelua. Näyttääkin siltä, että ennen lakkoa työväenaate ei ollut saavuttanut kovin vahvaa jalansijaa nuorella maalaispaikkakunnalla eikä toisaalta lakko muuttanutkaan tilannetta kovin paljoa.

Vaikka työväenlehdissä kritisoitiin lakkolaisten järjestäytymättömyyttä, työväenliike alkoi nopeasti kerätä lakkolaisille rahallista tukea. *“Hyvinkään työväen lakkokomitean”* pyyntö saada rahallista ja moraalista tukea lakolle julkaistiin Työmiehen etusivulla. Siinä työtaistelun hahmotettiin olevan osa laajempaa liikettä ja lisäksi vedottiin työväestön solidaarisuuteen.²⁰⁶ Yhtenä perusteena järjestäytymisen tarpeellisuudelle nostettiin se, että työnantajat olivat järjestäytyneet ja tekivät yhteistyötä, ja näin ollen työntekijöidenkin kannattaisi.²⁰⁷ Kansan Lehdessä 14.2.1901 julkaistiin ilmoitus Suomen työväen puoluehallinnolta, jossa kehoitettiin

²⁰⁴ Työmies 26.3.1903.

²⁰⁵ Työmies 11.3.1901.

²⁰⁶ Työmies 11.2.1901.

²⁰⁷ Kansan Lehti 6.4.1901.

keräämään lakkolaisille avustuksia, koska *“lakon menettäminen”* antaisi työnantajille signaalin siitä, että muillakin tehtailla palkkojen alentaminen olisi mahdollista.²⁰⁸ Tukea saatiinkin pitkin Suomea.²⁰⁹ Vaikka järjestäytymättömien lakkoa kritisoitiin taktiikkana, sen tapahduttua työväenliike kuitenkin osoitti sille tukensa. Keväällä lakon jo loputtua lakkolaiset lähettivät kiitoskirjeitä heitä tukeneisiin työväenyhdistyksiin.²¹⁰

Lakon alettua paikalle alkoi myös saapua työväenliikkeen aktiiveja. Työläisnaisliiton johtohahmoihin kuulunut Ida Ahlstedt (myöhemmin Aalle-Teljo) kuvaa eloisasti vuonna 1929 julkaistussa työväenliikkeen alkuaikoja käsittelevässä Alkutaipaleella-teoksessa käyntiään Hyvinkäällä.

[T]oimielias ja tulisieluinen Eetu Salin törmäsi kiihtyneenä sisään, selittäen tulevansa hakemaan apuväkeä, koska yksinään ei kykene tulemaan toimeen sellaisen väenpaljouden kanssa, josta kaiken kukkuraksi vielä naiset muodostavat enemmistön. Kun ihmeissäni tiedustelin, mihinkä kummaan naislaumaan hän oli sotkeutunut, huomasi hän vasta selittää asian. Hyvinkään Villatehtaalla oli syntynyt lakko, jonka johdon Salin Otto Tiupan kanssa, paikkakunnalla asuvana, oli saanut huolekseen.²¹¹

Eetu Salin kutsui hänet soluttautumaan rikkurien sekaan ja agitoimaan heitä lakkolaisten puolelle. Ahlstedt lähti sisarensa Työläisnaisten liiton varainhoitajan Mandi Ahlstedtin ja varapuheenjohtajan Eva Juuriojan kanssa Hyvinkäälle samalla junalla kuin Sörnäisten tehtaalta sinne menossa olleet rikkurit. Junassa sattumalta matkusti yhtä lailla in cognito Työmiehen toimittaja A. B. Mäkelä. Perillä työläisnaisliittolaiset pääsivät poliisien saattamana juomaan kahvit tehtaaninsinööri Orren kanssa, joka kiisti koko lakon olemassaolon ja kertoi aseman mielenosoittajien olevan entisiä työntekijöitä, jotka olivat *“kaikella tavalla täysiä roistoja”*, ja sen tähden erotettu. Ahlstedt tovereineen onnistui kertomansa mukaan lähes käännättämään rikkureita lakkolaisten kannalle, mutta he paljastuivat sitten itse agitaattoreiksi. Seuraavana sunnuntaina Ida Ahlstedt oli toisena puhujana Eetu Salinin lisäksi lakkolaisten kokouksessa, jossa etenkin naisten *“ilo oli ylimmillään”* ja he olivat *“ylimielisiä ja innostuneita”*.²¹²

Uutisoinnissa ei pohdittu hyvinkääläisten järjestäytymättömyyttä osana laajempaa ilmiötä, vaikka valtaosa naistyöläisistä ei vuosisadan vaihteessa kuulunut työväenliikkeen piirissä olleisiin organisaatioihin kuten työväen- ja ammattiyhdistyksiin. Työväenlehtien käyttämään retoriikkaan kuului lukijoiden suora puhuttelu ja heihin vetoaminen esimerkiksi lakkoavustusten keräämiseksi. Vaikka kirjoituksissa monesti käsiteltiin

²⁰⁸ “Katsoen lakon suureen merkitykseen tässä suhteessa, kehotamme kaikkia maamme työväenyhdistyksiä ja ammattiosastoja ryhtymään paikkakunnallaan ja piirissään avunkeräykseen lakkolaisten hyväksi”. Kansan Lehti 14.2.1901.

²⁰⁹ Kansan Lehti 23.2.1901.

²¹⁰ Savo-Karjala 24.4.1901; Uusi Aura 2.5.1901.

²¹¹ Aalle-Teljo 1929, 101–102.

²¹² Kansan lehti 14.2.1901; Aalle-Teljo 1929, 102–106.

ongelmana Hyvinkäällä lakkoilevien naisten järjestäytymättömyyttä, ei kirjoituksia suunnattu erityisesti naispuolisille lukijoille. Ainoa poikkeus tästä on Kansan Lehdessä 19.2.1901 nimimerkillä Ellen R-n julkaistu kirjoitus, jossa hän argumentoi naisten järjestäytymättömyyden johtuvan tietämättömyydestä ja tottuneisuudesta huonoon asemaan. Hän kehottaa naisia, puhutellen näitä siskoiksi, liittymään yhdistyksiin ja jollei lukijan paikkakunnalla sellaista ole, levittämään muuten työväenliikettä ja toimimaan sellaisen perustamiseen eteen. Samassa lehdessä Kirje Helsingistä -palstalla järjestäytymättömien naisten liittyminen lakkoon nähtiin todisteena kestävästä tilanteesta, jossa lakkoon ryhtyminen oli välttämättömyys:

Kun näin huonona työaikana, jolloin tuhansittain kulkee työttöminä, ja keskellä kylmää talvea lakataan työstä, ja kun sen vielä tekevät n a i s e t [sic], jotka vielä ovat hyvin käsittämättömät yhteenliittymisen suuresta tärkeydestä – niin silloin täytyy väkisin olla lakon syynä siksi tärkeä elinehto, että sitä ei ole voinut sietää.²¹³

Lainauksessa viitataan lakon ajankohtaan huonona työaikana. Poikkeuksellisesti siinä nähdään sen osoittavan lakon tärkeyttä. Suomi eli lama-aikaa ja välit isäntämaa Venäjään olivat kireät. Siksi monesti esitettiin, että nyt oli erityisen huono aika alkaa lakkoilla. Tämä näkemys ylitti poliittiset rajat, ajankohdasta kirjoitettiin sosialistisesta Kansan Lehestä raittiusliikkeen Kylväjään sekä maltilliseen Hufvudstadsbladetiin.²¹⁴

Huhtikuussa 1901 eli heti lakon päätyttyä Työläisnaisten liittohallinto julkaisi kahdeksansivuisen lentolehtisen *”Tehtalais-naiset!”*. Sitä myytiin Hyvinkään lakkolaisten hyväksi rahankeruuta varten. Kirjoittajaksi on merkitty nimimerkki O. Verratessa ajan keskeisiin työväenliikkeen kirjoittajiin voitaneen olettaa, että kyseessä on Hyvinkäältä raportoinut Otto Tiuppa. Tekstissä kuvailtiin työläisnaisten riittämättömiä palkkoja, työsuhteiden epävarmuutta ja elämän raskautta. Ratkaisuksi osoitetaan liittyminen työväenliikkeeseen ja todetaan, että kirjoittaja ymmärtää, että saatetaan pelätä työnantajan silmätikuksi joutumista, mutta kehottaa ottamaan riskin yhteisen hyvän vuoksi. Samalla todetaan, että joka paikassa Suomessa työväenyhdistyksiä ja tehtalaisnaisosastoja ei ole, mutta lukijoiden pitäisi tarttua toimeen niiden perustamiseksi.²¹⁵

Anu-Hanna Anttilan mukaan poliittisesti aktiivisen ja luokkatietoisien työväenliikkeen syntymisessä oli tärkeää erottautua muista yhteiskunnallisista ryhmistä, niin ylös-kuin alaspäin. Luokka on erottautumista, jota oli tehtävä sekä porvarillisista toimijoista sekä Anttilan sanoin luokkatiedottomasta ryysyköyhälistöstä. Tällä on vahvistettu työväenluokan yhteenkuuluvuutta ja otettu moraalista ylemmyyttä sellaisiin työväestön edustajiin, joiden ei koettu olevan tietoisia asemastaan yhteiskunnallisena toimijana.²¹⁶ Tätä selitysmallia

²¹³ Kansan Lehti 19.2.1901.

²¹⁴ Suomen Kansa 8.2.1901; Päivälehti 17.2.1901; Kansan Lehti 21.2.1901; Hufvudstadsbladet 21.2.1901; Kylväjä 28.2.1901.

²¹⁵ O: Tehtalais-naiset! 1901, s. 3–5.

²¹⁶ Anttila 2009, 82.

voidaan käyttää myös käsiteltäessä Työväenpuolueen nuivaa suhtautumista järjestäytymättömien naistyöläisten lakkoihin. Vain järjestäytyneen liikkeen koettiin olevan kompetentteja toimimaan oikeuksiensa eteen. Kun lakko oli kuitenkin jo tapahtunut ja saanut runsaasti julkisuutta, totesi työväenliikeärkevimmäksi alkaa tukea sitä.

Suhtautuminen lakkolaisten järjestäytymättömyyteen työväenliikkeen ulkopuolelta oli ristiriitaista. Toisinaan sitä ihmeteltiin ja järjestäytynyt työväenliike näyttäytyi tällöin maltillisempänä tai ainakin ennustettavampana toimijana kuin järjestäytymättömien lakko-organisaatio. Sen lakkoja pidettiin suunnitelmallisempina ja paremmin toteutettuina.²¹⁷ Ilkka Turusen sanoin ammattiyhdistyksissä työntekijät oppivat ymmärtämään lakoista kaikille osapuolille koituvat suuret kustannukset ja oikeaoppisen työehdoista neuvottelun logiikan.²¹⁸ Järjestäytymättömistä työntekijöistä ajateltiin, että he eivät osanneet arvioida, tarvitaanko lakkoa, ja ryhtyivät siten siihen spontaanisti ja suunnittelematta. Hyvinkään lakon aikaan työväenliikkeen ideologia oli jo alkanut muotoutua teoreettisemmaksi. Nähtiin, että liikehännällä on oltava mietitty ideologinen perusta pelkän tyytymättömyydestä kumpuavan toiminnan sijaan.²¹⁹ Siksi työväenliike halusi tehdä eroa sen ulkopuolella olevien lakkoon.

Hyvinkään lakon aikana tapahtuneiden levottomuuksien nähtiin johtuvan järjestäytymättömyydestä. Päivälehdessä kiiteltiin Työmies-lehteä siitä, että se oli kehottanut työläisiä välttämään väkivaltaa todeten väkivallattomuuden kuuluvan työväenliikkeen toimintatapoihin.²²⁰ Toisinaan taas porvarillisissa lehdissä lakkolaisten suhteet järjestäytyneen työväenliikkeen edustajiin, kuten agitaattori Eetu Saliniin ja tehtaalla käyneisiin Ida Ahlstedtiin ja muihin näyttäytyivät epäilyttävinä, ja näiden pelättiin radikalisoivan joukkoa. Heidän oletettiin valinneen Hyvinkään kohteekseen agitaatiolleen, sillä paikkakunta oli syrjäinen ja työväki tottumaton kiihottajien puheisiin.²²¹

Päivälehdessä esitettiin myös ajatus siitä, että työväenyhdistys toimisi puskurina tavallisten työläisten ja agitaattorien välillä: se totuttaisi työläiset agitaattorien puheisiin, jolloin he eivät innostuisi niistä liiaksi:

Työnantaja on koettanut tehdä parhaansa sovun aikaan saamiseksi, mutta työväki, ei ole osoittanut minkäänlaista myöntöväisyyttä. Tämä on sitä ikävämpää kun työväki meillä kyllä on kaiken sen myötätuntoisuuden tarpeessa, mitä se mahdollisesti hyvällä käytöksellä voi saada. Luulemme, että suurimpana syynä tähän onnettomaan yritykseen on työväen tietämättömyys, ja tällä paikkakunnalla on siinä suhteessa koko joukon tehtävää. Työväenyhdistys olisi täällä aivan välttämätön. Siten

²¹⁷ ”Tällaiset mielettömät työlakot, jotka meillä vielä ovat kaikkein tavallisimmat, ovat vastoin työväen omaa parasta: päättyvät miltei aina työväen tappioon. Kaikkialla, missä työväen järjestäytyminen on pitemmälle kehittynyt, ovatkin tällaiset työlakot tulleet yhä harvinaisemmiksi. Liittoutunut työväki niitä tuomitsee ja ne pannaan alulle useimmiten järjestäytymättömien puolelta.” Renvall 1901, 23–24.

²¹⁸ Turunen 1989, 201.

²¹⁹ Työväen kalenteri 1901, 18.

²²⁰ Päivälehti 16.2.1901.

²²¹ Dagligt Allehanda 12.2.1901; Suomen Kansa 6.3.1901.

voitaisiin yhteistyöllä oppia ja sen saatua eivät vieraat vain kauniilla sanoilla saisi kuulijoitaan käännetyksi minne kulloinkin mieli tekee.²²²

Tässä siis työväenyhdistyksellä olisi rauhoittava vaikutus, työläiset saataisiin kontrolliin, jolloin he eivät olisi niin alttiita lakkoilemaan spontaanisti. Järjestäytymätön työväki on kirjoituksen mukaan tietämätöntä ja he voivat yhdistyksessä oppia. Tämä tulee kiinnostavan lähelle Kari Teräksen *Arjessa ja liikkeessä* -teoksessa esittelemää ajatusta siitä, että vuosisadan vaihteessa työväenliikkeen piirissä järjestäytyminen oli saanut merkityksiä "ihmisenä kasvamisesta" ja sivistyksestä.²²³ Osa sivistyneistöstä suhtautui Turusen mukaan myönteisesti ammattiyhdistyksiin ja näki, että ammatillinen järjestäytyminen auttaa "työväenkysymyksen" ratkaisemisessa eli työntekijöiden olojen ja palkan parantamisessa. Tällöin raja järjestäytymisessä meni kuitenkin ammatillisen ja poliittisen työväenliikkeen välissä, sosialistiseen työväenliikkeeseen suhtauduttiin kielteisesti.²²⁴

Suomen Kansassa julkaistussa artikkelissa työväenpuolueen vaikutus työntekijöihin nähtiin radikalisoivana.

Meillä nykyaikana alkavat "työväen puolueen" nimessä kiihkoilla sellaisetkin, jotka vielä eivät edes ole täysikasvuisia saatikka ammattitaitonsa oppineita. He juuri ovat järjettömien lakkopuuhein innokkaimpia puoltajia ja niiden vahvimpana kannatuksena, jotka työväenliikkeen nykyiseen tehottomuuteensa ovat saattaneet. -- Kerran jouduttuaan kiihoituksen pyörteeseen on heidän enää vaikea tasaisesti kehittyä sekä taitaviksi työmieheksi että kunnan kansalaisiksi, jotka maltilla voisivat asioita arvostella. Kaikki pyrinnot kuvastuvat heidän mieleensä leipätaisteluna, jossa yksistään väkevämpi saa oikeuden -- Tällaisista nuorista työmiehistä tulee luonnollisesti lakkolaisia ja rettelöitsijöitä koko elämän iäksi.²²⁵

Tässä tekstissä työväenliikkeellä ja siinä toimimisella nähtiin olevan kielteinen vaikutus nuoriin työläismiehiin, joiden ikänsä takia ajateltiin olevan alttiita toteuttamaan sen sanomaa turhan innokkaasti ja sen estävän näiden kasvamisen työnantajan näkökulmasta kunnollisiksi työntekijöiksi. Tässä tulee myös esiin, kuinka työväestö nähtiin ensisijaisesti miehinä tai ainakin vain miesten radikalisoitumisesta oltiin huolissaan.

Raittiusliikkeen Kylväjässä "joukko raittiusmiehiä" ihmetteli sitä, miten tehtaanjohto oli luopunut heidän mielestään liian helposti osaavasta, hyvästä työvoimasta. "*mutta kun [kyse on] "järjestäytymättömistä" on syytä luulta, että ne pian tulevat takaisin, niin silloin ne kyllä lasketaan menemään.*"²²⁶ Järjestäytymättömien lakkotoimien oletettiin kestävän vain lyhyen aikaa tukirakenteiden puuttuessa, ja siksi he pian palaisivat

²²² Päivälehti 16.2.1901.

²²³ Teräs 2001, 215–216.

²²⁴ Turunen 1989, 210.

²²⁵ Suomen Kansa 15.2.1901.

²²⁶ Kylväjä 7.3.1901.

takaisin jättämiinsä työtehtäviin. Hyvinkäällä kuitenkin järjestäytymättömät lähtivät paikkakunnalta muualle työnhakuun ja tilalle otettiin uutta työvoimaa.

Suomen Kansan yleislinja lakkouutisoinnissaan oli ollut kielteinen sekä lakkoa että työväenliikettä kohtaan. Lakon aikana lehdessä kirjoitettiin kuitenkin tanskalaisessa työväenliikkeessä toimineesta rouva Sternistä, joka oli esitelmöinyt Ruotsissa naisista työväenliikkeessä. Lehti referoi puhujaa ja kehottaa etenkin *“alimman luokan naisia”* järjestäytymään. Samalla nostetaan esiin naisten heikommat mahdollisuudet neuvotella palkastaan:

Miehet ovat yhteenliittymien kautta tulleet tilaisuuteen esittää vaatimuksia, mutta jos joku perustaa tehtaan, jossa käytetään naistyövoimia, niin tarvitsee hänen tuskin peljätä heidän tuovan mitään hintavaatimuksia; tehtaan omistaja tarjoaa ja naiset ottavat, mitä hän tarjoaa”²²⁷.

Tämä on kiinnostava kommentti sen takia, että lehti oli miltei jokaisessa numerossaan viimeisen kuukauden ajan uutisoinut Hyvinkään lakosta ja pääosin kielteiseen sävyyn. Samassa artikkelissa esitellään hyötyjä, joita naiset työväenliikkeestä voisivat saada. Samalla tullaan paljastaneeksi jotakin naisten ja miesten välillä hahmotetuista eroista: *“Naisen täytyy enemmän kuin ennen kehittää taipumuksiaan, niin että hän terveen älynsä ja työkykynsä suhteen tulee miehen veroiseksi.”*

On mielestäni erittäin kiinnostavaa, että Suomen naisyhdistyksen Koti ja yhteiskunta ei kommentoi mitenkään Hyvinkään lakkoa. Samaan aikaan lehdessä kuitenkin lähes joka numerossa pohditaan naisten tehdastyötä, mutta esimerkit ovat aina ulkomailta.²²⁸ Lehti oli kerran kuussa ilmestynyt aikakausilehti, voidaan ajatella, että kotimaan nopeatempoisia tapahtumia ei lehden hitaan ilmestymisrytmin vuoksi seurata, vaikka aihepiiri sinänsä lehteä kiinnosti.

Järjestäytymättömyys oli vuosisadan vaihteen naistyöläisille tyypillistä. Näin oli myös ulkomailla; Hunter ja McNaughtan kokoavat tekstiiliteollisuuden lakkojen suureksi linjaksi sen, että lakot olivat monesti liittoon kuuluneiden miesten johtamia, mutta järjestäytymättömät naistyöntekijät osallistuivat niihin suurina joukkoina ja olivat lakkojen tapahtumissa aktiivisia toimijoita eivätkä vain taustakuorona.²²⁹ Todettakoon, että Hyvinkään asetelma agitaattori Salineineen ja järjestäytymättömine naislakkolaisineen on perin tyypillinen. Näyttää siltä, että monille aikalaisille oli vaikea hyväksyä ylipäänsä naisten ryhtyneen lakkoon ja heitä kritisoitiin niin käytöksestä, pukeutumisesta kuin kuulumattomuudesta ammattiyhdistyksiin. Voidaankin siis pohtia, onko osa järjestäytymättömyyden kritiikistä oikeastaan ylipäänsä yleistä naisten uusien toimintatapojen, kuten nuorten naisten itsenäisen elämän ja palkkatyön, arvostelemista. Järjestäytymättömyydestä moittiessa naiset myös haluttiin tiiviimmin työväenliikkeen kontrolliin.

²²⁷ Suomen Kansa 27.2.1901

²²⁸ Koti ja yhteiskunta 15.1.1901; 15.2.1901; 15.3.1901; 15.5.1901.

²²⁹ Hunter & McNaughtan 2010, 720–721.

5. Lakkolaisten käyttäytyminen ja toiminta

Lakkolaisten olemusta ja tekoja ruodittiin lehdistä. Heistä kirjoitettiin objektivoivaan sävyyn ja katsottiin seksualisoivalla katseella. Ulkonäkö puhututti, lakkolaisten nähtiin pukeutuvan liian hyvin suhteessa tilanteeseensa. Kommentoimalla naisia tai näiden ulkoista olemusta pyrittiin heidät asettamaan takaisin kontrollin piiriin. Samaan teemaan liittyvät myös kirjoitukset lakkolaisten käyttäytymisestä: meluisan ja tilaa ottavan käytöksen voi nähdä olevan ristiriidassa ajan naisihanteen kanssa, jossa naisten etenkin julkisessa tilassa oletettiin olevan hiljaisia ja nöyriä. Lakkolaisten käytöstä pohtineissa kirjoituksissa omana kategorianaan ovat kirjoitukset, joissa miespuoliset lakkoilijat nostetaan lakkoilijoiden joukosta esiin. Lisäksi oman kiinnostavan ryhmänsä muodostavat tekstit, joissa naisten toimia ihaillessa heidät retorisesti rinnastetaan miehiin.

Lakon lieveilmiönä tapahtui väki- ja ilkivaltaa, johon naisten tekemänä uutisoinnissa suhtaudutaan kiinnostavan vähätellen. Väkivalta mielletään miesten tekemäksi ilmiöksi, lyövä nainen näyttäytyi hauskana ja vaarattomana. Lakkolaisten ja rikkurien välien lisäksi toinen konfliktin paikka lakossa olivat hädät, joissa sotilaat häätivät lakkoilijoita tehtaan asunnoista. Tässä kiehtovasti symbolisesti merkittäväksi nousevat ihmisten sijaan uloskannetut tavarat, niin lakkoilijoiden puolta pitäneissä kuin heihin kriittisesti suhtautuneissa artikkeleissa. Käsittelen tätä hädettyjen omaisuutta ja siihen keskittymistä naisille varattuun kodin piiriin symbolisena murtautumisenä.

5.1. Seksualisointi

Valituksia kuuluvat Hyvinkään lakonrikkurit tekevän sen johdosta kun muka heidän suojakseen asetut sotamiehet mieluummin viihtyivät lakkolaistytöiden seurassa, kuin heidän. Kerrotaan esim. asemamatkalla sotamiesten unhoittaneen velvollisuutensa ja palanneen lakkolaisten matkassa takaisin. Komennuskäskyt eivät siis sotamiehillekään ole suuresta merkityksestä, kun on naisia vastaan taisteltava. Kunpahan vain eivät mennessään veisi kasarmiin lakon siemeniä.²³⁰

Lakkoilevia naisia kuvattiin usein eroottisessa valossa, heillä nähtiin olevan vastustamatonta viehätysvoimaa. Näissä kuvauksissa lakkoilijoiden naiseus oli jotakin, mikä määritteli kaikkea, mitä he tekivät, ja miten heihin suhtauduttiin. Erityisen paljon näitä kuvauksia on lakkolaisten ja sotilaiden kohtaamisista käsitellessä artikkeleissa. Seksualisoivissa kuvauksissa tekstin sävy on monesti vitsaileva ja humoristinen. Eerika Koskinen-Koivisto muistuttaa, että huumorin pohja on monesti normatiivisuudessa ja siitä poikkeamisessa.

²³⁰ Kansan Lehti 23.2.1901.

Huumorilla voidaan myös pyrkiä kontrolloimaan sen kohteiden käytöstä, osoittamalla, että nämä ovat ylittäneet heidän roolinsa asettamat sopivan käytöksen rajat, ja tämä rajanylitys tehdään naurunalaiseksi.²³¹

Velikullan pakinassa ihmetellään sitä, miten sotilaat eivät hullaantuneet lakkolaisnaisten viehätysvoimasta, vaan pystyivät luontonsa kieltäen häätämään nämä asunnoistaan:

Sillä kun sotamies pääsee tyttöjen kammariin, niin on se tavallisesti hän, joka on hukassa taikka tappiolla. Oli hän kuinka urhea soturi tahansa, ampumaan mainio ja iskemään karhu, hän tulee voitetuksi. Sillä siihen, mihin ei ruuti ja lyijy pysty, siihen pystyy tavallisesti tytön posken pehmeä hipeä ja viekas silmä, varsinkin jos se on kyynelten sumussa. -- Ja tytön sänky, varsinkin jos tyttö sattuu olemaan nätinlainen, on tavallisissa oloissa soturille pyhä paikka.²³²

Tässä lainauksessa nähdään, kuinka miessotilaiden ammatti nostetaan kontrastiksi naisille, ikään kuin sotilas olisi erityisen miehinen mies. Sotilaiden kautta uutisessa rakennettiin kielikuvissa taisteluasetelmaa, ja siten vastakkainasettelua sukupuolten välille; sotamies on naisen kammarissa tappiolla ja tulee voitetuksi. Voidaankin leikitellä ajatuksella siitä, milloin asetelma olisi toisinpäin, milloin sotilasmiehet ovat taistelun voittajia? Jos tytön luona – kodin ollessa mielletty naisten tilaksi²³³ – he ovat häviöllä, onko julkinen tila tässä kielipelissä miesten valtakuntaa? Tässä lainauksessa on kiehtovaa myös se, miten miehen aseiden, lyijyn ja väkivahvuuden, kanssa samalle viivalle asetetaan tytön pehmeä poski ja flirtti: naisen etuja olivat tämän ulkonäkö ja käytös. Uutisesta toiseen toistuvalla miesten ja naisten vastakkainasettelulla myös luodaan ajalle tyypillistä rikkumattoman heteronormatiivista kuvaa ihmissuhteista.

On huomionarvoista, että lakkolaisista käytetään monesti ilmaisua ”tytöt”. Heille vastaparina esiintyvät edellisessä lainauksessa sotamiehet ja toisinaan taas tehtaan miehet – miespuolisista työntekijöistä ei puhuta poikina, he ovat vähintään nuoria miehiä.²³⁴ Toki sukupuolten välillä oli mahdollisesti eroa iässä: tehtaan naistyöntekijät olivat keskimäärin nuoria ja työsuhteet lyhyitä, miehet taas pysyivät tehtaalla pitkään ja esimerkiksi Eetu Salin oli lakon aikaan 35-vuotias aikamies. Miehet-tytöt-termiparissa kyse lienee kuitenkin varsinaisten ikäerojen lisäksi kyse siitä, että miehet asetettiin sosiaalisessa hierarkiassa naisia ylemmäs.

Uutisointeihin sotilaista liittyi monesti ajatus siitä, että häätäessään naisia, jotka näin olivat toisena osapuolena, tapahtui jotakin luonnotonta. Voidaanko ajatella, että sukupuolen ja seksuaalisuuden korostumisessa häätöuutisoinnissa kyse on myös siitä, että koti oli vahvasti naisiin liitetty elämänpiiri, jonka rikkominen oli siis symbolisesti merkittävää? Kodissa oli myös intiimiyden tuntua, joka tuotiin uutisissa esiin

²³¹ Koskinen-Koivisto 2013, 84.

²³² Velikulta 21.2.1901.

²³³ Markkola 1994, 229.

²³⁴ esimerkiksi Työmies 16.2.1901; Kansan lehti 23.2.1901; Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31. Nuorista miehistä Uusi Suometar 16.2.1901.

kuvailemalla lumihankeen kannettuja naisten kapineita.²³⁵ Sukupuolten maailmat olivat tiukasti erillään; miessotilaille häädettyjen naisten vaatteet ja kauneudenhoitovälineet olivat vieraita ja naisen koti lähes pelottava paikka, jossa oltiin niin sanotusti vieraalla maalla, kuten käy ilmi aiemmassa lainauksessa Velikullan pakinasta.

Monia erilaisia lakkolaisia seksualisoivia lehtiartikkeleita yhdistää seikka, että niissä tuotiin esille teema siitä, kuinka miehet olivat määrällisessä vähemmistössä suhteessa naisiin. Yksi esimerkki tästä on kertomus siitä, kuinka rikkureita tuodaan tehtaaninsinööri Orren saattamana junalla Helsingistä Hyvinkäälle:

Naisraukat kertoivat olleensa suljetussa vaunussa ja insinööri Orre oli ollut heille seuraa pitämässä. Tietäähän sen, rikkurit kaikki kun ovat naisia niin täytyi olla joku "kavaljeerikin" heillä.²³⁶

Tulkitsen tätä myös niin, että rikkureiden nähtiin olevan Orren komennossa. Kommentti Orresta suljettujen ovien takana seuraa pitämässä voidaan lukea seksuaalissävyytteisenä, ikään kuin kuvaannollisesti rikkurit olisivat hänen haareminsa. Lukittu vaunu myös jättää tilaa lukijalle aprikoida, ovatko rikkurit mukana omasta tahdostaan vai pakotettuina.²³⁷ Lisäksi lainauksesta on luettavissa se, että naisten liikkuminen ilman miesseuralaista julkisessa tilassa ei ole neutraali aihe, vaikka työväenluokkaiset naiset arjessaan toki kulkivat kaduilla yksin.

Naisten muodostamassa joukossa nähtiin myös huumoriarvoa. Kuten yllä käsitellyssä lainauksessa, siihen suhtauduttiin monesti huvittuneena. Kiinnostavasti tähän viittaa myös Iida Aalle-Teljo muistelmissaan kertoessaan, kuinka Eetu Salin pyysi häntä avuksi sotkeuduttuaan *”kummaan naislaumaan”*.²³⁸ Myös Eetu Salinin oikeudessa pitämästä puolustuspuheesta voidaan lukea työläisnaisten ja tehtaan johdon välien seksualisointia. Salin kertoo miestyöntekijöiden sopineen keskenään, ettei lakko ole vaihtoehto palkkakiistan ratkaisemiseen ja kuvaa naisten uhonneen saavansa sovun palkoista aikaiseksi: *”—jos he taas lähtevät konttoriin, kuten keväällä, kyllä helittää--”*.²³⁹ Salin vihjaa naisten luottaneen viehätysvoimaansa johdon pään kääntämiseksi. Samaa yhden miehen ja useiden naisten teemaa, johon luodaan seksuaalinen vire, toistetaan lehdissä liittyen Eetu Saliniin. Esimerkiksi Päivälehti kertoo Salinin viettäneen naiset lakkoon.²⁴⁰

Yksi lakkolaisnaisten seksuaalisuuteen liittynyt uutistyyppi olivat kirjoitukset, joissa pohdittiin tyttöjen tulevia avioliittoja. Tekstiiliteollisuuden työntekijät olivat monesti nuoria, avioitumattomia naisia.²⁴¹ Työväenlehdet

²³⁵ esim. Velikulta 21.2.1901. Velikulta oli huumorilehti, jossa kirjoitukset perustuivat monesti asioiden liioitteluun. Tällöin ne ilmiöt, jotka näkyvät uutistekstissä rivien välissä, kirjoitetaan lukijalle auki.

²³⁶ Kansan Lehti 16.2.1901.

²³⁷ Vastaavantyyppinen kertomus rikkureista teljettynä Orren kanssa lukittuun tilaan on Työmieheessä 9.2.1901, jossa juuri saapuneet rikkurit ovat lukkojen takana tehtaan kuppilassa syömässä Orren kanssa. He muuttavat mielensä ja pyytävät päästä pois selittäen, että *”eivät vielä olleet niin orjia”*.

²³⁸ Aalle-Teljo 1929, 101.

²³⁹ Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31, 80.

²⁴⁰ Päivälehti 9.2.1901.

²⁴¹ Markkola 1994, 48.

kirjoittivat lakkolaisten huvitilaisuuksista, joilla nähtiin olevan vahva seuranhaullinen tarkoitus. Ja miksipä ei, lakko antoi kaivattua yhteistä vapaa-aikaa nuorille, jotka normaalisti tekivät pitkiä työpäiviä työyhteisöissä, joissa työt oli jaettu pitkälti sukupuolen mukaan. Lakkotilaisuudet antoivat hyvän mahdollisuuden tutustua muihin nuoriin. Nimimerkki Kirves kirjoittaa pakinassaan Työmieheessä siitä, miten Helsinkiin lähteneitä Hyvinkään lakkolaisia kohdellaan pääkaupungissa:

Päivällisen päälle pistetään pienet tanssit tai leikit. Kaupunkin poikia on pyörittämässä lakkolaisneitoja. Miehet Hyvinkäällä sairastavat mustaa kipua, mutta Helsingin työväenyhdistys saa nuoria, pulskia poikia jäsenikseen entisten lisäksi. Ennustetaan papeille hyviä tuloja, joshan ensi suvena sattuu hyvä perunavuosi.²⁴²

Aiemmin mainitsemassani Velikullan pakinassa todettiin, että sotilaat pilasivat hädöissä mahdollisuutensa solmia avioliittoja tehtaan tyttöjen kanssa. Samassa kirjoituksessa lakkolaisnaisten myös aprikoidaan siirtyneen Helsinkiin ja tekevän siellä uusia miesvalloituksia. Yllämainituissa lehtiartikkeleissa tulee vahvasti esiin se, kuinka nuoren naisen elämän tavoitteena nähtiin avioliitto ja siihen pyrkiminen. Myös tutkimuskirjallisuudessa korostetaan avioliiton keskeisyyttä. Työ tehtaassa nähtiin väliaikaisena vaiheena elämässä, jota seuraisi perheenäidin elämä, vaikka töitä monesti jatkettiin ainakin kausittain. On kiinnostavaa, että avioliittospekulaatioiden teema esiintyi lähinnä työväenlehdissä. Koska parisuhteita muodostetaan yleisemmin saman sosiaalisen viiteryhmän sisällä, voidaan pohtia, oliko lakkolaisten ”vaimokelpoisuuden” korostamisessa kyse lakkolaisten toiminnan arvostamisesta. Nähtiinkö heidät sopivina potentiaalisina kumppaneina työväenliikkeen nuorille miesaktiiveille?

Avioliiton lisäksi työläisnaisten seksuaalisuutta käsiteltiin myös sen paheellisuuden kautta. Työmieheessä julkaistiin 16.2. varoittava kertomus Kirje Helsingistä -palstalla siitä, kuinka tekstiilitehtaiden huonot palkat ajavat naisia prostituutioon.²⁴³ Kirjoittaja kertoo tavanneensa Helsingissä nuoren kutojan, joka vuokraemäntänsä neuvosta jatkoi pientä palkkaansa etsimällä puistosta seksuaalisia palveluksia ostavia miehiä. Hän kertoi, että palkka ei muuten riitä elämiseen. Kirjoittajan mukaan kyseessä oli poikkeustapaus, mutta siitä kerrotaan kuin varoittavana esimerkkinä. Huomionarvoista on, että naisen työpaikaksi mainitaan Donnerin omistama Sörnäisten villankehrutehdas. Sörnäisten tehdas oli myös ollut otsikoissa talven mittaan irtisanomistensa vuoksi, lama-aika koetteli koko Donnerin liiketoimintaa.²⁴⁴

Työmies julkaisi myös pakinan, jossa nimimerkki Lucifeorus kertoo kohtaamisestaan kuvankauniin rikkurin kanssa.²⁴⁵ Lukijalle ei selviä, onko kohtaaminen kuviteltu vai todella tapahtunut. Rikkuri kuvataan huolitelluksi ja keimailevaksi: *”Miten kevyen kepsakasti hän joka ilta asemalla astelee, kaula kenossa lähettäen viehkeitä*

²⁴² Työmies 22.2.1901.

²⁴³ Työmies 16.2.1901.

²⁴⁴ Donner 1949, 51.

²⁴⁵ Työmies 11.3.1901.

silmäyksiä ohikulkijaan.” Hän oli niin sorja ja sievä, että kirjoittaja kertoo lähes tulkoon rakastuvansa ensisilmäyksellä. Rikkurin kerrotaan luovan viehkeitä silmäyksiä ohikulkijoihin ja tavoittelevan näiden huomiota. Naisen itseään esille tuova käytös ja kauneus kuvataan toisaalta ihaillen, mutta kirjoittaja suhtautuu siihen myös epäillen.

Tyttö kuvataan työhön tottumattomaksi ja tämä valittelee tehtaan kylmyyttä, meluisuutta ja työn tylsyyttä. Hän ei osaa selittää motiivejaan tehtaalte töihin pestautumiseen, vaan hämmentyy kysymyksestä. Kun kirjoittaja kertoo lakon olevan työväen parhaaksi, tyttö lopulta ymmärtää näin todella olevan. Hahmo tuntuu toimivan jonkinlaisena rikkurin stereotypiana, pinnallisena tyttönä, joka ei oikeastaan edes kuulu työväkeen, tai ainakaan halua näyttää siltä, eikä ymmärrä oman toimintansa vahingollisuutta yhteiselle asialle. Vasta kun työväenliikkeen (mies)edustaja valistaa järjestäytymätöntä tyttöä, tämä ymmärtää lakkoasian tärkeyden. Kuitenkin seuraavana iltana kirjoittaja huomaa tytön taas etsiytyneen rikkurien seuraan.

Pitäisikö myös tämä hahmo tulkita aiemmin käsittelemäni uutisen tavoin naiseksi, joka jatkaa palkkaansa työskentelemällä prostituoituna? Kirjoittaja kiinnittää moneen kertaan huomiota rikkurin hatun huikentelemaan sulkkaan, jonka heilahtelu kävellessä tuo hänelle mieleen Helsingin, erityisesti syysöiden Bulevardin. Hatulla on pukeutumisessa ollut merkitys keskiluokkaisen naisen symbolina.²⁴⁶ Toisaalta Antti Häkkisen mukaan prostituoitujen yhtenä tunnusmerkkinä oli muodikas ja näyttävä pukeutuminen, ja hän mainitsee yhtenä esimerkkinä tästä nimenomaan sulkahatut. Toinen seksityöhön viittaava seikka on kirjoittajan useampaan otteeseen esiin tuoman mielikuvan öisistä Helsingin kantakaupungin kaduista. Kunniallisten naisten liikkumista julkisilla paikoilla yksin etenkin ilta-aikaan ei pidetty sopivana, ja vastaavasti seksityöläiset etsivät niillä silloin asiakkaita etenkin keskustassa ja sen liepeillä.²⁴⁷

Toisenlainen näkökulma tehtaantyttöjen seksuaalisuuteen suhtautumiseen julkisessa tilassa tulee Työläisnaisten liittohallinnon lentolehtisessä *”Tehtaalais-naiset!”*. Lueteltuaan useita työläisnaisten elämän ongelmakohtia kirjoittaja, nimimerkki O., toteaa:

Ja samaan aikaan kulkeissamme yksinämme kadulla myöhempään, vaanii salakavala mairitteleva irstailija, hienon herrasmiehen muodossa, joka käänteessä kunniatamme ryöstääksensä *rahalla* sen ainoankin joka meillä vielä jälellä!²⁴⁸

Naisen varjeltu seksuaalisuus haluttiin sekin ostaa rahaa vastaan ja ostajana oli samalla tavalla ylempänä yhteiskunnallisessa hierarkiassa oleva mies kuin myös oli työnantajana. Kun Työläisnaisten liittohallinnon kielenkäytössä kunniallista työläisnaista vaanii kadulla salakavala irstailija ryöstääkseen rahalla näiden

²⁴⁶ Mikkola 2019, 168.

²⁴⁷ Häkkinen 1995, 27–31.

²⁴⁸ Tehtaalais-naiset! 1901, 5. Alkuperäisessä tekstissä sana *”rahalla”* on kursivoitu.

kunnian, voidaan vastaavasti tulkita edellistä kuvausta prostituoiduksi kuvatusta rikkurista niin, että epäilyttävä seksuaali- ja työmoraali liitettiin mielikuvien tasolla toisiinsa.

Lakkolaisnaiset seksuaalisina esittäviä lehtikirjoituksia esiintyi pitkin lehtikenttää. Niissä käsiteltiin monesti asiaa huumorilla. Lakkolaiset nähtiin viehätysvoimaisina ja pidettiin miehille luonnottomana toimintana vastustaa sekä tätä vetovoimaa että koko tilannetta, jossa he joutuivat niin tekemään. Voidaankin spekuloida, että näissä rivien välissä käsiteltiin myös sitä, että koko naisten aktiivista toimimista lakossa pidettiin tavallisen, "luonnollisen" järjestyksen vastaisena. Yksi tapa kesyttää tehtaalaistytöjen sukupuoli, toimijuus ja seksuaalisuus oli nostaa esiin avioliitto naisille sopivana tulevaisuudenkuvana. Avioaimon turvallisen seksuaalisuuden lisäksi lehtijutuissa käsiteltiin myös flirttailua ja prostituutioon köyhyyden takia ajautumista. Näissä sävy oli paheksuva. *Tehtaalais-naiset* -lentolehtisessä, joka on aineistoni ainoa työläisnaisten itsensä näkökulmasta (vaikkakaan ei heidän itsensä kynästä) oleva kirjoitus, siveys nähdään naisen omana, ainoana jäljellä olevana omaisuutena. Näin ollen muutamassa työväenlehtien kirjoituksessa rikkureiden puutteelliseen "luokkamoraaliin" yhdistetään myös löyhä seksuaalimoraali.

On mielestäni kiinnostavaa, että suuri osa seksualisoivista kuvauksista löytyy työväenlehdistä. Tämän voinee nähdä liittyvän siihen, että niiden sävy oli monesti varsin poleeminen muiden lehtien kirjoittaessa niukemmin ja vähemmän kuvailevasti. Toisena selittäjänä pidän työväenliikkeen maskuliinisuutta, naiset toimijoina olivat poikkeuksia. Näistä oli totuttu kirjoittamaan keskustelun kohteena. Objektivoivasta kirjoitustavasta on lyhyt matka seksualisoivaan, esineellistävään katseeseen.

5.2 Höyhenissä vai ryysyissä

He rupeavat ihan uhallä koettelemaan, eivätkö työläiset, joiden entisilläkin palkoilla on täytynyt elää "kädestä suuhun" joskin useat ovat voineet käydä kunnollisissa vaatteissa, tulisi vielä vähemmällä toimeen. Arvellaan olevan kiristämisen varaa, kun nähdään vielä verkatakki työmiehen ja riekaleton hame työläisnaisen päällä, eivätkä nuo vielä ole kaikki pukeutuneet hursteihin ja säkkikankaisiin²⁴⁹

Monissa lehtijutuissa kuvaillaan lakkolaisten ja tehtaalaisten ulkonäköä. Näissä kirjoituksissa näkyy hyvin, kuinka paljon kirjoittajan ja lehden yhteiskunnallinen asemoituminen vaikuttaa siihen, miten samat asiat saatettiin nähdä täysin poikkeavilla tavoilla: kuvaukset pukeutumisesta vaihtelivat rääsytistä turhamaiseen laittautumiseen. On myös huomattava, että miesten ulkonäköä ei uutisissa tuoda esiin, vaan ainoastaan naispuolisten lakkolaisten habitus kiinnostaa.

Ulkonäölle myös annettiin erilaisia moraalisia merkityksiä riippuen kirjoittajan suhtautumisesta lakkoon ja sen osapuoliin. Esimerkiksi Kansan Lehden julkaisemassa luettelossa Tampereelta tulleista rikkureista näitä moititaan työväen edun vastaisesta toiminnasta sekä kutsutaan kevytmielisiksi ja turhamaisiksi väitettä

²⁴⁹ Työmies 11.2.1901.

perustelematta. Tässä siis koreilu rinnastetaan epäsolidaarisuuteen. Samassa kirjoituksessa ihmetellään, miten Tampereella työväenyhdistyksen iltamien järjestäjät ovat otattaneet itsestään muistoksi valokuvia, vaikka kuvaamiseen käytetyt rahat olisi voinut lahjoittaa lakkolaisille. Kirjoittaja, Säynäs-Heikki, ei olisi ihmetellyt, jos mukana olisi ollut vain naisia, mutta kuvauttajissa oli *“partasuu uroitakin”*.²⁵⁰ Naiset siis yhdistetään turhamaiseen käytökseen, mutta miesten valokuvausintoa ihmetellään.

Liian hyviä ja kalliita vaatteita pidettiin varallisuuden merkkeinä. Pohjalaisessa 9. helmikuuta tämä tuotiin esiin:

Sillä eipä se, joka kärsii kurjuutta, suinkaan käy höyhenissä ja kalliit nahat kaulassa. Ja mikä pahempi vielä että monet heistä istuvat ravintoloissa olutlasien ääressä, mitä lähettäjän mielestä on aivan sopimatonta etenkin naisille. Moista menettelyä ei edes vaatine työväen ohjelmakaan.²⁵¹

Huoliteltu ulkonäkö koettiin siis olevan ristiriidassa lakkolaisten väitteiden kanssa: Jos palkat olivat jo ennen alennuksia hyvin pieniä niin kuin lakkolaiset kertoivat, ihmeteltiin sitä, miten tytöillä oli varaa pukeutua hyvin. Edellisen lainauksen höyhenissä ja kalliissa nahoissa tulkitsen myös paheksuntaa siitä, että tehtaalaisten koettiin ylittävän yhteiskunnallisen asemansa edellyttämän pukeutumisen rajoja, köyhän ja työväenluokkaisena olisi myös kuulunut näyttää köyhältä ja työväenluokkaiselta. Tämä yhdistyi vielä moukkamaisena pidettyyn ja naisille sopimattomaan oluenjuontiin, joka korosti komeiden vaatteiden ja ei-keskiluokkaisen käytöksen ristiriitaa. Samalla tavoin, mutta toisesta näkökulmasta, käsitellään luokkakohtaisia pukeutumismormeja työväenlehdissä. Niissä tuotiin esiin eroja työläisnaisten ja kaupungin hienostorouvien ulkonäön välillä: *“Kuinka vääntyisivät lellitelyjen rouvien rusoiset huulet, jos heitä kohtaisi sama kovuus kuin Hyvinkään naisia.”*²⁵²

Toinen tapa, jolla työläisten pukeutumista käsitellään, keskittyy kuvaamaan näitä nuorina ja viattomina. Kristillisessä raittiushenkisessä Väinämöinen-lehdessä kuvaillaan lakkolaista näin: *“Yksinkertaisiin pukuun puettu työläisnainen käydä tuhertaa tehtaasta asunnolleen. Hänen nuoruuden pirteä kasvonsa ja katseensa osoittavat tällä kertaa tavallista enemmän vakavuutta--”*²⁵³ Lakkolaisten ulkonäön kuvauksessa korostuu monesti näiden nuoruuden ja raikkauden kuvaus. Tällaisella kuvauksella pyrittiin herättämään lukijoissa sääliä lakkolaisten puolesta ja kertomaan näistä narratiivin uhreina. Tekstiilitehtaiden naisia kutsuttiin toisinaan pumpulienkeleiksi – he olivat nuoria, viattomia ja monesti hyvin pukeutuneita. Sen sijaan rikkureita, langenneita työläisiä, kuvattiin olosuhteiden uuvuttamina:

²⁵⁰ Kansan Lehti 23.3.1901.

²⁵¹ Pohjalainen 9.2.1901.

²⁵² Työmies 14.3.1901. Tässä tulee esiin käsitteellinen erottelu eri yhteiskuntaluokkiin kuuluneiden välillä, työläiset olivat naisia, kun taas säätyläiset rouvia. Myös teosofien Uusi Aika 2.3.1901 nostaa esiin pukeutumisen luokkaeroja: *“pitäiskö tuon poloisen työväen, kaiken rikkauten luoja, alasti käymän silloin kun toiset laiskana silkissä, sametissa kuhisee, kullassa hopeassa kiiltää?”*

²⁵³ Väinämöinen 20.2.1901.

He saapuivat, tämä uusi ”seurakunta”, toiset viime lauantaina ja loput maanantaina, nälistyneitä raukkoja he näkyivät olevan. Toisilla ei ollut minkäänlaatuista päällysnuttuakaan päällä. Olipa joukossa silmäpuolikin.²⁵⁴

Rikkureissa oli Donnerin Sörnäisten tehtaalta erotettuja työntekijöitä. Kirjoituksessa on luettavissa sääliä heitä kohtaan, jotka lähtivät rikkureiksi viimeisenä keinonaan hankkia elantoa. Takin puuttumisen voi tulkita kuvauksena äärimmäisestä köyhyydestä. Toisaalta voidaan pohtia, haluaako Kansan Lehti kertoa tehtaan olleen niin epätoivoinen työvoiman hankkimisessa, että kuka tahansa kelpasi, liittykö resuisuuden ja fyysisen vamman esiintuominen kontrastin luomiseen suhteellisen hyvin puettuihin lakkolaisiin?

Vuosisadan vaihteessa naisten pukeutumisesta käytiin vilkasta keskustelua suomalaisessa lehdistössä. Liiallista laittautumista pidettiin naisille tyypillisenä ja sille annettiin turhamaisuuden ja pinnallisuuden merkityksiä. Riitta Oittinen toteaa artikkelissa Säädytöntä pukeutumista, että pukeutumisen kommentoinnilla otettiin kantaa kaikkiin ajankohtaisiin keskusteluihin, niin työväen-, nais-, prostituutio- kuin raittiuskysymyksiinkin.²⁵⁵ Ulkomuoto oli helppo kohde materiaalisuudessaan ja visuaalisuudessaan kommentoida abstraktimpia teemoja.

Ulkonäön ja pukeutumisen kommentointi on tyypillistä naisten lakoista uutisoinneille. Deirdre Clemens on tutkinut nuorten lakkolaisnaisten pukeutumiseen suhtautumista Yhdysvalloissa 1910-luvun alussa. Julkista keskustelua kirvoitti etenkin lakkolaisten hienosteluna – siis liian keskiluokkaisena – pidetty pukeutuminen. Hänen mukaansa tätä pidettiin uhkaavana etenkin työväenjulkisuudessa, josta esimerkkinä hän toteaa, että New Yorkissa Shirtwaistin lakossa 1909 laittautuneita naisia katsottiin karsaasti lakkokokouksissa ja heidän älyllisiä kykyjään osallistumiseen epäiltiin. Clemens pohtii lakkoilleiden naisten omaa suhdetta ulkonäköönsä ja heidän sille antamia merkityksiä, ja tulkitsee näiden halunneen pukeutumisellaan osoittaa identifioituvansa ensisijaisesti sukupuoleensa luokka-aseman ollessa heille toissijainen.²⁵⁶

Oittisen mukaan myös Suomessa työväenluokan pukeutumiselle on ollut tyypillistä jäljitellä ja luoda omia versioitaan keskiluokan pukeutumisstandardeista.²⁵⁷ Tehtaan tytoilla oli enemmän omaa rahaa käytettävänä suhteessa maataloudessa työskenteleviin ikätovereihinsa. Näin ollen vaatteita saatettiin omistaa enemmän kuin keskimäärin. Pukeutumalla ”ylöspäin” sosiaalisessa hierarkiassa saatettiin esitellä omaa parantunutta toimeentuloa ja kaupunkilaisuutta. Luomalla omia versioitaan keskiluokkaisesta pukeutumistyylistä otettiin kantaa ja toisaalta liitettiin työväenluokkaiset itset yleiseen naisihanteeseen.²⁵⁸

²⁵⁴ Kansan Lehti 16.2.1901.

²⁵⁵ Oittinen 1990, 60, 65.

²⁵⁶ Clemens 2009, 97–99.

²⁵⁷ Oittinen 1990, 54.

²⁵⁸ Oittinen 1990, 54–56; Clemens 2009, 101.

Yhteiskunnallisiin luokkiin identifioituessa oli keskeistä tehdä eroa muihin ryhmiin.²⁵⁹ Ulkonäkö nousee keskeiseksi teemaksi lakkouutisoinnissa, sillä se oli näkyvä yhteiskunnallisen statuksen representoinnin ja sosiaalisen eronteon kenttä. Siinä keskiluokka pystyi arvostelemaan työläisiä, ja toisinpäin, maalaiset kaupunkilaiskotkotuksia, miestoimittajat naislakkolaisia. Aiemmin esittelemäni Lucifeoruksen pakina keimailevasta, sulkahattuisesta rikkurista tai kommentit rouvien hienosta hipiästä työväenlehdissä olivat siis erontekoa keskiluokkaan ja siten työväen oman identiteetin ja estetiikan vahvistamista. Vastaavasti kriittisillä kommentailla lakkolaisnaisten ulkonäöstä tai erotisoimalla näitä tehtiin eroa myös sukupuolten välille. Nähdäkseni tällä pyrittiin ajalle tyypilliseen naisten toiminnan kontrollointiin: omapäisille lakkoileville naisille yritettiin näyttää heidän paikkansa objekteina, ei itsenäisinä toimijoina.

5.3. Näkyvät naiset

Lakkolaiset näkyivät ja kuuluivat paikkakunnalla. Lehdissä moitittiin lakkolaisten käytöstä julkisilla paikoilla. Porvoossa julkaistu Uusimaa, joka uutisoinnissaan arvosteli Hyvinkään lakkolaisia ja otti kantaa työnantajien näkökulman puolesta, kutsuu sitä *”tuhlaavaiseksi ja moitittavaksi”*.²⁶⁰ Lakkolaisten valitettiin pitävän pahaa elämää etenkin asemalla. Osassa uutisista syytetään lakkolaisia juopottelusta ja päihtyneenä esiintymisestä.²⁶¹

Erityisen paheksuttavana pidettiin naisten humalassa esiintymistä.²⁶² Mielikuviin työväenluokkaisista miehistä yhdistettiin reipas alkoholinkäyttö, mutta naisia sitoivat yhteiskuntaluokat lävistävät käytösnormit, joissa naisen tehtävä oli pitää moraalilla yllä, ja tähän juominen ei sopinut. Vuosisadan vaihe oli kuitenkin myös raittiusliikkeen kulta-aikaa. Raittiusliikkeen ja työväenliikkeen yhteydet olivat tiiviit, ja työväkeä oli paljon mukana juomalakkoliikkeissä.²⁶³ Nähdäkseni moraalinen närkästys kohdistui itse juomisen lisäksi myös siihen, että lakkolaiset käyttivät vähät rahansa alkoholiin. Kirjoittajat ihmettelivät sitä, kuinka lakkolaisten ansiot olivat näiden mielestä riittämättömät, jos näillä kuitenkin riitti rahaa olueen.

Toinen huomiota herättänyt aihe oli se, miten tehtaan asunnoista hädetyt käyttäytyivät. Suomen Kansassa kuvaillaan häätöjä näin:

Turhanpäiväisiä vastaväitteitä ja perättömiä syytöksiä vain kuului. Kymmeniin nousevissa joukoissa joutilaat mäellä liikkuvat. Laulaa loilottivat, hyppiä teiskaroivat ja tanssivat hurjimmat; mieltä karmivia siveettömiä puheita laskettelivat. Inhottava näytelmä!²⁶⁴

Työmiehessäkin kuvataan häätöihin liittyneen karnevalistista, mielenosoituksellista ilonpitoa:

²⁵⁹ Anttila 2009, 82.

²⁶⁰ Uusimaa 15.2.1901.

²⁶¹ esimerkiksi Pohjalainen 9.2.1901.

²⁶² Esimerkiksi Suomen Kansa 15.3.1901: *”Heidän nähdään humalaisina hoipertelevan pitkin teitä ja joku naisenkin on tässä tilassa esiintynyt paikkakunnan häpeäksi.”* Katso myös aiempi lainaus Pohjalainen 9.2.1901.

²⁶³ Ala-Kapee & Valkonen 1982, 114; Haapala 1986, 164–167; Koskinen-Koivisto 2013, 84.

²⁶⁴ Suomen Kansa 16.2.1901.

Sotamiehet kantavat ulos kaiken kaluston, talvi-ilmaan, ja kun yksi huone on tyhjänä, toisesta aletaan. Somassa rivissä olevien asuntojen rappusilla ja edustalla, portilla, seisoo kymmenittäin naisia ja miehiä, katsomassa, miten meidän hyvinjärjestetyssä yhteiskunnassa, poliisi, sotaväki ja miljoonat takertuvat toisiinsa, kuin hammasratas koneessa. Lakkolaiset, vaikka koko ruumis vilusta vapisee, eikä ole tietoa, mihin seuraavana yönä päänsä kallistaisivat, näyttävät välinpitämättömiltä. Nuoret naiset ilkamoivat ja nauravat. – mutta se nauru ei ole oikeata naurua – se on naurua, jota silloin tunnemme kuin kaikki on menetettyä, se on naurua, kun ei voi itkeä, se nauru on kamalaa.²⁶⁵

Vertaamalla Suomen Kansan ja Työmiehen kuvausta nähdään, kuinka eri tavoin sama tilanne on voitu kuvata. Molemmissa on yhteisiä elementtejä, häätöjä seuraa joukko sivullisia, tehtaalaisnaiset nauravat ja käyttäytyvät huomiota herättävästi. Lakkolaisiin myötämielisesti suhtautuneessa kirjoituksessa tämän nähdään olevan epätoivon ja järkytyksen siivittämää tekonaurua, jolla pyritään peittämään todellisia tunteita, kun taas Suomen Kansan kriittisemmässä artikkelissa se nähdään mielettömänä ja osoittavan työväen hurjuutta ja vierautta.

Myös rikkureita kohtaan esiintyi huutelua sekä ilkivaltaa ja jonkin verran väkivaltaa, jota käsittelen seuraavassa alaluvussa. Esimerkkinä huutelusta käy esimerkiksi Suomen Kansan 16.2. kuvaus lakkolaisen ja työhön menevien naisten kohtaamisesta: *"Ilkkuen hyppeli siinä nuori nainen ja heilutteli leipäkannikkaa"*²⁶⁶ *korkealla: Onpa minullakin – vieläpä kokonainen leipä!"*²⁶⁷

Myös nuorsuomalainen pilalehti Velikulta kirjoitti humoristiseen sävyyn lakkoilevista naisista. Kirjoituksessa naisiin ja heidän lakkoiluunsa suhtaudutaan alentuvasti, heidän ei nähty ymmärtävän tilanteen vakavuutta:

Niin, tytöt rupesivat sotaan. Eivät tehneet työtä. Laiskottelivat ja lauloivat ja "streikkasivat" iloisella mielellä, niin kauan kuin vielä yksi reikäleipä riippui orressa ja pari halkoa oli uuniin panna. Tytöt saivat kenraalikseen Eetun, vanhan, tunnetun taistelupukarin, joka ennenkin on kaatanut monta lakkoa nurin ja tehnyt iloisista lakkolaisista surullisia.²⁶⁸

Velikullan jutussa agitaattori Eetu Salinin roolia lakossa korostetaan. Artikkelin mukaan Salinin tuleminen muutti pienen spontaanin ja harmittoman lakon huolestuttavaksi aatteelliseksi työtaisteluksi. Kirjoitus myös väittää sotilaiden ja nimismiehen puuttumisen johtuvan nimenomaan Salinista. Kirjoituksesta välittyy ajatus yksinkertaisista työläisnaisista, jotka innostuvat seurauksia tajuamatta lakkoilemaan ja Salinin

²⁶⁵ Työmies 16.2.1901.

²⁶⁶ Uutisissa viitataan muutamaankin otteeseen naisten heiluttelemiin leipiin (Suomen Kansa 15.2.1901; Suomen Kansa 16.2.1901; Velikulta 21.2.1901.). Tämä tuo mieleen karnevaalissa keskeisenä olevan syömisen keskeisen aseman ja sen groteskiuden korostamisen käyttämällä arvokasta elintarviketta niukkuudesta huolimatta mielenilmaisun välineenä eikä itse syömiseen. Naarminen 2018, 170.

²⁶⁷ Uusi Suometar 16.2.1901.

²⁶⁸ Velikulta 21.2.1901.

koetaan käyttävän tätä lakkomielialaa hyväkseen ohjaillen tilannetta haluamaansa suuntaan ja levittääkseen sosialismia.

Myös Salin itse kirjoitti vuonna 1902 kirjallisessa vastineessaan lakosta käydyssä oikeudenkäynnissä innostuneista, mutta tietämättömistä naisista, jotka lakkoilivat pelkkää uhmakkuuttaan ja myös huvikseen:

Tuo työläkkölaisten valtava naisten enemmistö, eritoten niin kiihtyneessä mielen tilassa, jossa he tuon "laittomaksi" väitetyn työläkon toimeenpantaessa (Insinööri Orren lievimmin sanoen tyhmän ja raa'an kohtelun kautta) olivat, he kun miltei mielipuolen tavoin tanssivat ilosta päästä helvetin lämpimään niin äkkiarvaamatta kylmästä talvipakkasesta, kauhistutti minua.²⁶⁹

On toki otettava huomioon, että tällä lausunnolla Salin yritti esittää itsensä mahdollisimman edullisessa valossa oikeudessa ja siksi ehkä korostaa, että ei pitänyt naisten käytöstä sopivana.

Niin naisten humalassa esiintymisen kuin huutelun ja ilkivallan paheksunnan voi liittää siihen, että julkinen tila oli pitkälti miehiin liitettyä. Naisiin liitettiin enemmän yksityisen elämän piiri ja koti. Heihin kohdistuneet käytösnormit korostivat hiljaisuutta ja vähäistä tilan ottamista. Melua pitäneet ja rikkureita seuranneet lakkolaisnaiset siis varmasti pistivät silmään ja siksi kirjoittivat kommentteja. Salmi-Niklander kirjoittaa työväenluokkaisesta "pahan tytön" arkkityypistä liittyen 1900-luvun ensimmäisiin vuosikymmeniin. Hän summaa pahennusta herättäneiden tyttöjen olleen niitä kaupunkiin maaseudulta töihin muuttaneita tyttöjä, jotka olivat kiinnostuneita huvittelusta, hienoista vaatteista, ja jotka toteuttivat seksuaalisuuttaan. Tiloista heidät yhdistettiin julkisiin tiloihin: katuihin, asemiin, tanssipaikoihin. Näin yleisiä normeja uhmanneille nuorille naisille ennustettiin synkkää tulevaisuutta, uhkana oli seksityö, vankila tai ennenaikainen kuolema.

Tätä pahan tytön arkkityyppiä vasten voidaan tarkastella myös lakkolaisuutisointia. Lehtikirjoittelussa kiinnitetään huomiota julkisissa tiloissa liikkuviin lakkolaisnaisiin, joiden pukeutuminen herätti kritiikkiä. Voidaan ajatella, että heidät nähtiin näinä "pahoina tyttöinä". Salmi-Niklander myös huomauttaa, että normista livenneiden tyttöjen oma ääni harvemmin kuuluu historiassa. Heidän sijaansa heistä ja heidän puolestaan puhuvat hierarkiassa ylempänä olevat ryhmät; miehet, vanhemmat tai muuten privilegoidummat naiset tai vähintäänkin "kiltit tytöt".²⁷⁰ Näin toki on myös Hyvinkään lakon tapauksessa, pahennusta herättäneiden lakkolaisten oma ääni ei tule läpi, vaan heidän teoistaan ja motiveistaan kertovat muut.

Naisten meluisaa käytöstä ja ilveilyä voi katsoa myös karnevaalin käsitteen näkökulmasta mukaillen Sami Suodenjoen tulkintaa vuoden 1905 suurlakosta karnevaalina.²⁷¹ Keskiaikainen karnevaalijuhla oli totaalinen katkos normaalissa elämässä, jossa sosiaaliset kääntyivät ympäri, ja jonka aikana oli siten mahdollista

²⁶⁹ Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31, 80.

²⁷⁰ Salmi-Niklander 2002, 196-197, 201. Kiinnostavaa Salmi-Niklanderin kuvauksessa on se, että hän on koostanut ihanteen itse työväenluokkaisten nuorten kirjoituksista 1920-luvun Karkkilasta.

²⁷¹ Suodenjoki 2010, 36-37.

käyttäytyä eri tavoin kuin arjessa ja olla välittämättä totutuista käytösnormeista.²⁷² Lakko oli vastaavanlainen poikkeama työläisille: Valta oli hetkellisesti otettu omiin käsiin, arjen rakenne työssäolemisineen sortui ja tilalle syntyi tyhjää aikaa ilman ulkopuolelta määriteltyä sisältöä. Tällöin lakko on keskeytys normaalissa elämänmenossa, joka karnevaalin tavoin kääntää normaalin ylös aloin ja vääristää totutut valtasuhteet. Voidaan ajatella, että yhtä lailla pienen kylän mittakaavassa Hyvinkään lakko sekoitti paikallisen arjen ja etenkin julkisilla paikoilla tapahtuneen elämän yhtä perinpohjaisesti kuin yleislakko muutamaa vuotta myöhemmin koko maan. Tämä arjesta irtautunut poikkeustilanne antoi naisille mahdollisuuden käyttäytyä julkisessa tavalla, jolla heidän ei yhteiskunnan normien mukaan ollut mahdollista normaalisti käyttäytyä julkisessa tilassa. Naiset ottivat haltuun julkisen sfäärin ja käyttäytyivät kuin miehet, joivat, ilakoivat ja tekivät ilkivaltaa.

Vaikka lakkolaisista vähemmistö oli miehiä, he erottuvat lakkouutisoinnissa. Heidät nähtiin aktiivisina toimijoina naisten muodostaessa enemmän massan, taustakuoron, josta yksittäisiä toimijoita nostettiin harvoin esiin.²⁷³ Hyvä esimerkki tästä ilmiöstä on lakkokomitean Kansan Lehteen lähettämä sähkösanoma lakon alussa. Oikeudenkäynnissä vuoden päästä tapahtumista toimittaja Mäkelin kertoi, että ei muista oliko allekirjoitus muotoa *”Lakkolaiset”* vai *”Tehtaan miehiä”*.²⁷⁴ Mäkelin siis näytti ymmärtävän nämä synonyymeina. Tämä kertoo siitä, että Mäkelin näki miehet oletusarvoisina toimijoina lakkokomiteassa huolimatta lakkolaisten sukupuolijakaumasta. Ainoat nimeltä mainitut 20-henkisen lakkokomitean jäsenet ovat taloudenhoitaja Johan Saarinen ja Mandi Grönroos.²⁷⁵ Asetelma näkyy myös tehtaan edustajan kuvauksessa oikeudessa: *”Ville en del arbetersko återgå till arbetet; men hufudmännen för strejk företaget yrkade på ögonblickligt svar och uppmanade de öfrige att icke vidtaga med arbetet.”*²⁷⁶ Naisten jäädessä taustajoukoksi tai ollen jopa vastentahtoisesti mukana lakossa, miehet nousivat lakon toimijoiksi.

Kun naisista puhutaan uutisoinnissa, heidät kuvataan joukkona, yksittäisiä toimijoita nostetaan harvemmin esiin. Työmiehessä 15.2.1901 kerrotaan Hyvinkään lakon yhteydessä siitä, kuinka *”joukko naisia ja muutama mieskin”* olivat asemalla vastassa kaupunkiin saapujia ja varmistamassa, että nämä eivät ole tulossa tehtaalle rikkureiksi.²⁷⁷ Tässä uutisessa siis mies on jotakin poikkeavaa ja huomionarvoista, joka nousee esiin ryhmästä. Asetelma naisista poikkeuksina on siis tässä kääntynyt ympäri.

Kanttiinissa, jolla tässä tapauksessa viitattaneen Eetu Salinin kansankeittiöön, tapahtuneesta puukotuksesta uutisoidessa tulee hyvin esiin se, että naisten roolina on perinteisesti hoivata ja uusintaa miesten ollessa aktiivisempia subjekteja. Kanttiinin saapui juopuneita ja uhkaavasti käyttäytyviä miehiä, jotka vaativat

²⁷² Naarminen 2018, 170–171.

²⁷³ Lakkoilijoiden sukupuoli tuotti vaikeuksia myös varhaisemmalle paikallishistorialliselle tutkimukselle. Kustaa Hautala kirjoittaa: *”Se kesti vain muutaman kuukauden ja päättyi itsestään työväen häviöön, josta monet muuttivat pois paikkakunnalta uusien työmiesten tullessa sijaan.”* Hautala 1951, 91.

²⁷⁴ Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 13.3.1902 Ca2:31, 92.

²⁷⁵ Kansan Lehti 9.2.1901; Suomen Kansa 16.3.1901.

²⁷⁶ Hausjärven kihlakunnankäräjät, Janakkalan tuomiokunta, talvikäräjät 26.4.1901 Ca2:30, 86.

²⁷⁷ Työmies 15.2.1901.

ruokaa paikkaa emännöineiltä naisilta. Paikalla olleet miehet menevät väliin ja lopputuloksena syntyi konflikti lakkolaismiesten ja matkalaisten välille, joka päättyi puukotukseen. Lakkolaismiehet olivat tapahtumaketjussa keittolan asiakkaina ja naiset laittoivat näille ruokaa.²⁷⁸

Kun kuvattiin aatteellisimpia lakkolaisia, nämä kertomukset keskittyivät miehiin. Esimerkiksi Uuden Suomettaren lehtiartikkelissa kuvattiin kalpeaa nuorta miestä lukemassa päätöksellä agitaatiotekstiä. Onkin kiinnostavaa, että maskuliinisten ja fyysisesti uhkaavien riitapukarilakkolaisten lisäksi uutisoinnissa viitataan muutamaa otteeseen aatteellisiin miehiin, jotka kuvataan pikemminkin älyllisinä.²⁷⁹ Niin näissä kuin kuvauksissa miehistä lakon johtohahmoina, miehet ajatellaan lakon aivoina, joilla on ideologisia syitä lakolle, naiset taas seuraavat joukkoa. Tämä muistuttaa Christensenin kuvausta siitä, kuinka naisten lakkojen nähtiin kansainvälisessä kontekstissa johtuvan näiden tunteikkuudesta, jonka takia heidät oli helppo houkutella mukaan työtaisteluihin. Tunteet nähtiin vääräksi motivaattoriksi lakkoilulle, jonka olisi pitänyt perustua poliittiseen analyysiin tilanteesta.²⁸⁰ Näin naisten lakkojen painoarvoa pyrittiin kutistamaan.

Lakon jälkeen vuosina 1901–1903 Hyvinkään lakkoa käytettiin esimerkkitapauksena, kun käsiteltiin työtaisteluita. Seitsemässä artikkelissa lakkolaisiin viitataan työmiehet-termillä.²⁸¹ Voidaan kuitenkin pohtia, olisiko aikalaisille työmies ollut neutraalihko synonyymi työläisille ja työvälle eikä sukupuolittunut termi. Kielentutkimuksessa tätä ilmiötä kutsutaan geneeriseksi maskuliinisuudeksi.²⁸² Toisaalta taas Suoranta toteaa 1920- ja 30-lukujen työmarkkinoista, että keskiverto työläinen oletettiin yhä mieheksi. Kiinnostavasti sama miehiin viittaavien pronomien käyttö lakkouutisoinnissa nousee esiin myös Hyvinkään villatehtaalla vuonna 1928 olleen lakon yhteydessä, jolloin Lahtisen mukaan naisvaltaisen lakon uutisoinnissa lakkolaisiin viitattiin joko miesvoittoisesti tai neutraalein termein korostamatta lakkoilevien naisien sukupuolta.²⁸³

Joissakin työväenlehtien uutisissa keuhuttaessa naisten toimintaa tai rohkeutta käytettiin kielikuvia, joissa naisten kerrottiin olevan poikia tai miehiä. Näin esimerkiksi Työmiehen Kirje Helsingistä –palstalla: *”Likempänä sanovat horjahtamisen vaaran olleen joillakuilla lakkoon ruvenneilla m i e h i l l ä [sic]. Niin ne ovat poikia, ne Hyvinkään tytöt.”*²⁸⁴ Tulkitsen näiden kielikuvien korostaneen naisten yllättävää toimijuutta, heidän ylittäneen naisille varatun roolin rajoja. Tämä rajanylitys nähtiin ehkä myös humoristisena ja toisaalta sitä myös ihailtiin. Lakkoilemalla tilanteensa omiin käsiinsä ottaneissa naisissa nähtiin miehekkyyttä, kun nämä eivät käyttäytyneet niin kuin naisten odotettiin käyttäytyvän, heidän oli oltava jotain muuta kuin naisia.

²⁷⁸ Kansan Lehti 23.2.1901.

²⁷⁹ Uusi Suometar 16.2.1901; Suomen Kansa 16.2.1901.

²⁸⁰ Christensen 2010, 167-8.

²⁸¹ Työmies 6.4.1901; Jyräkö 25.4.1901; Uusi Aura 2.5.1901; Päivälehti 5.5.1901; Wiipuri 16.6.1901; Työmies 26.3.1902; Työmies 22.7.1902.

²⁸² Engelberg 2016, 14. Vertaa myös -mies-loppuisien ammattinimekkeiden käyttöön nykyään. Tutkijan on muistettava silloinkin, kun lähteet ovat tämän äidinkielellä, että sanojen merkitykset ja konnotaatiot muuttuvat ajassa.

²⁸³ Suoranta 2009, 56, 61; Lahtinen 2018, 12.

²⁸⁴ Työmies 16.2.1901.

Naisiin viitattiin myös heikompana sukupuolena.²⁸⁵ Tämän sukupuoleen sisäänkirjoitetun essentialisen heikommuuden takia naisten lakkokestävyyttä aluksi epäiltiin.²⁸⁶ Naisten oletettu heikkous oli siis laajempaa kuin vain fyysistä heikkoutta, pikemminkin jonkinlaista sisun ja määrätietoisuuden puutetta.

Naiset ja miehet nähtiin toisilleen vastakkaisina ja mahdollisesti jopa vihollisina, tai ainakin eri intressein. Korostettiin sitä, että näiden täytyy toimia yhdessä, eikä toisiaan vastaan. Vuotta aiemmin kirjoitettiin Työväenkalenterissa kommenttina vuonna 1899 Turussa olleeseen Juseliuksen paitatehtaan lakkoon, jossa lakkolaiset olivat Hyvinkään tavoin järjestäytymättömiä naisia:

jos työläisnaisten toiminta pysyy terveen luokkataistelun pohjalla eikä muutu ilmaa hapuilevaksi, luonnottomaksi taisteluksi miestä vastaan, niin ehkäpä piakkoin heidänkin luonnottoman huonossa asemassaan parannus tapahtuu ja yleiset köyhälistön pyrinnot saavat uutta voimaa miesten ja naisten käydessä käsi kädessä.²⁸⁷

Tässä sukupuolten esittämisessä vastakkaisina ja toistensa kanssa kilpailevina voimina tulee hyvin esille ajalle tyypillinen vahvan binäärinen sukupuolikäsitys, jolla tarkoitetaan käsitystä kahdesta sukupuolesta, joiden ominaisuudet nähdään luonnollisina ja keskenään erilaisina. Silloin, kun lakkolaiset toimivat ohittaen normien mukaisen naisen roolin, se on huomionarvoista ja siihen saatetaan suhtautua myös huumorilla. Vastaavanlainen huvittuneisuus miehen kohdalla nähdään tässä tekstissä, jossa Työmies kuvaa rikkurien turvaksi asetettua vartijaa: *"Poliisivartiaston sijasta oli taas menijöitä saattamassa mies melkein pikkulillin pituinen, peukalon paksuinen, pelkkä konttoristinulikka."*²⁸⁸ Vartijan miehekkyyden kustannuksella pilailaan. Epämaskuliinisuus rakentuu tämän pienikokoisuudesta, nuoresta iästä ja töistä konttorin puolella, siis ei tehtaan varsinaisissa fyysisissä työväenluokkaisissa töissä. On kiinnostavaa, että miesten ja naisten vertailua tapahtuu etenkin työväenjulkisuudessa. "Omien joukossa" naislakkolaisten toimintaan suhteessa totuttuun miestyöläisen malliin oli tarve muodostaa tapa suhtautua, koska naisten lakkoilu oli uusi tilanne.

Sukupuolentutkimuksen kentällä on nostettu esiin länsimaisessa kulttuurissa esiintyvä mieskeskeisyys, jossa mies on standardi, josta nainen on poikkeus ja erikoisuus.²⁸⁹ Tämä ilmiö näkyy kaikessa lakkouutisoinnissa, naisten toimijuus nähtiin toisaalta poikkeuksellisen ja toisaalta taas jopa lakkoillessaan he jäivät taustaksi miesten saadessa yksilöllistä huomiota. Kiinnostus naisten pukeutumiseen ja käytökseen tuo myös mieleen alunperin sukupuolentutkija Judith Butlerin esittelemän huomion sukupuolen performatiivisuudesta. Sukupuoli ei synny olemalla, vaan tekemällä. Se vaatii yhteisesti sukupuolen sisällöksi sovittujen merkkien

²⁸⁵ Työmies 4.3.1901.

²⁸⁶ Työmies 16.2.1901.

²⁸⁷ Työväenkalenteri 1900, 33.

²⁸⁸ Työmies 9.2.1901.

²⁸⁹ Engelberg 2016, 13.

noudattamista.²⁹⁰ Lakkoilevien naisten "miehekäs" käytös julkijuopotteluineen ja lakkoiluineen ei mahtunut naisille sovittuun rooliin ja siksi pisti silmään.

5.4 Niin tytöt rupesivat sotaan

Toisia tyttöjä saapui työhön. Näistä he jonkun kaatoivat lumihankeen ja ottivat lunnaiksi kaksi ranskanleipää ja juoksivat, yhä nauraen, tiehensä. He sotivat, kuten näkyy, hyvin urheasti ja taitavasti.²⁹¹

Väkivalta nousee esiin eri tavoin lakon uutisoinnissa joko lakkolaisten tekemänä tai heihin kohdistuvana. Tässä luvussa käsittelen ensin lakkolaisia sen tekijöinä ja siirryn sen jälkeen uutisiin, joissa kuvaillaan lakkolaisiin kohdistunutta väkivaltaa, sen uhkaa ja sotilaiden tekemiä häättöjä. Naisten tekemä väki- ja ilkivalta nähtiin poikkeuksellisena ja siihen suhtauduttiin kaksijakoisesti: joko sitä vähäteltiin ja se nähtiin huvittavana tai sitten sitä pidettiin niin vakavana, että se johti oikeudellisiin seuraamuksiin.

Hyvinkään villatehtaan lakon aikana rikkureihin käytiin muutaman kerran käsiksi ja lisäksi heitä uhkailtiin väkivallalla. Lisäksi paikkakunnalla esiintyi yleistä levottomuutta ja lakkolaisten pelättiin alkavan väkivaltaisiksi sivullisia kohtaan. Lakon aikana pahoinpideltiinkin sivullinen Hyvinkään parantolan sairaanhoitaja.²⁹² Lakon ajan uhkaavasta ilmapiiristä kertoo se, että Kansalainen-lehti kirjoittaa 20.3.1901 siitä, kuinka "useat henkilöt" kantavat lakkolaisten tuottaman uhan takia revolveria mukanaan.²⁹³

Suurimmassa osassa lehtijutuista väkivaltaisuuDET tuomittiin ja sen nähtiin olevan vastoin myös lakkolaisten päämääriä. Väkivallan tuotiin olevan vastoin lakeja sekä yleistä moraalia ja siksi olevan paheksuttavaa.²⁹⁴ Naisten tekemän väkivallan nähtiin myös kertovan olosuhteiden erityisyydestä ja siitä oltiin järkyttyneitä.²⁹⁵ Tuotiin myös esiin, että järjestäytynyt työväenliike kannusti välttämään väkivaltaa.²⁹⁶

Uutisissa väkivallasta tekijän sukupuoli kerrotaan, oli tekijä mitä sukupuolta tahansa. Kun lakkolaisten kanttiinissa tapahtui myös puukotus, jossa tekijät eivät olleet tehtaalaisia, vaan paikkakunnan ulkopuolelta tulleita kiertolaisia, "*reissupoikia*".²⁹⁷ Koska väkivalta assosioitiin yleensä miesten tekemäksi ja naisten oletettiin pysyvän erossa väkivallasta, on erityisen kiinnostavaa, kuinka Hyvinkään lakon kaltaisessa naisenemmistöisessä kontekstissa naisten tekemään väkivaltaan suhtauduttiin. Naisten tekemä lievä

²⁹⁰ Ollila 2001, 77–78.

²⁹¹ Velikulta 21.2.1901.

²⁹² Päivälehti 17.2.1901; Hufvudstadsbladet 17.2.1901.

²⁹³ Kansalainen 20.3.1901.

²⁹⁴ esim. Väinämöinen 20.2.1901.

²⁹⁵ "*Nainenkin muuttuu sydämettömäksi raakalaiseksi karatessaan julkisissa paikoissa toisten kurkkuun ja syövyttävällä hapolla poltellen syyttömien vaatteita.*" Wiipuri 22.2.1901; myös esim. Suomen Kansa 18.3.1901.

²⁹⁶ Päivälehti 17.2.1901.

²⁹⁷ Kansan Lehti 23.2.1901. Sukupuolen esiinkirjoittamisesta väkivaltautisoinnissa myös esimerkiksi Dagligt Allehanda 17.2.1901.

väkivalta koettiin toisinaan huvittavaksi. Naisten ollessa sen tekijöinä käytettiin värikästä kieltä ja korostettiin tekijöiden sukupuolta. Esimerkiksi Hufvudstadsbladet käyttää uutisoinnissaan nimityksiä amatsoni ja naisellinen tappelupukari.²⁹⁸ Myös työväenlehdissä, joissa myötätunto oli lakkolaisten puolella, naislakkolaisten suorittamiin väkivallan tekoihin suhtauduttiin hilpeästi, ikään kuin niitä ei olisi otettu aivan tosissaan. Kansan Lehti kirjoittaa 9.2.1901:

Tällä viikolla yritti muuan mies mennä Hyvinkään verkatehtaaseen työskentelemään, mutta päästyään tehtaan portille, oli häntä siellä vastaanottamassa pari neitosta, jotka antoivat rikkurikokelaalle ympäri korvia niin tuimasti, että tämä katsoi parhaaksi pötkiä kiireemmän kautta käpälämäkeen. Sellaista ne tarvisivat rikkurit joka paikassa. Miehiä kuitenkin emme kehoita käsiksi käymään, sillä he saattaisivat pidellä petturiparkoja liian kovakouraisesti ja sitäpaitsi voitaisiin senlainen menettely leimata raakuudeksi. Mutta kun naiset pienillä pehmeillä kätösillään vähän taputtelevat petturiksi halukkaitten miesparkojen poskia, niin sillä ei voi kukaan muuta kuin makeasti nauraa.²⁹⁹

Lakkolaisia kannustettiin pysymään erossa väkivallasta, mutta samalla naisten lyöntien ei nähty haittaavan, heidän voimiansa ei uskottu riittävän satuttamaan. Yleisen moraalikäsitteen mukaan naisia ei sopinut uhata väkivallalla. Kun naiset itse olivat sen tekijöinä, seurasi tästä hämmennystä. Nuorsuomalainen Louhi kommentoi edellisen lainauksen Kansan Lehden kirjoitusta seuraavasti:

Hyh, hyh sitä sivistystä, joka moisesta seurasta ilmestyy! Kun 'petturi parka' lähtee tiehensä, ettei tarvitsisi ruveta kahakkaan moisten 'järjestyneiden naisten' kanssa (kukapa rupeaa naisten kanssa tappeluun) niin Kansan Lehden mielestä on tämä juuri voitto noille naisille ja koko työväen asialle! Mene nyt, jalo ritari, naisten kanssa Näsijärveen!³⁰⁰

Hyvinkään lakon loppuvaiheilla maaliskuussa 1901 Mandi Grönroos heitti töihin menossa olleiden rikkureiden päälle jotakin syövyttävää ainetta, joka turmeli kolmen naisen vaatteet. Tarkoituksena ei ilmeisesti ollut vahingoittaa uhreja, vaan pikemminkin tehdä kiusaa. Hapon heittämisestä kertovassa uutisessa raportoidaan myös, että lakkolaiset olivat tökkineet rikkureita kepillä, jonka päähän oli sidottu neula. Grönroosin vangitseminen huomioitiin kaikissa lakosta uutisoineissa lehdissä, mutta uutiset ovat lyhyitä kuvauksia tapahtuneesta eivätkä sisällä sen suurempaa tapauksen tai tekijän kommentointia. Suomen Kansan mukaan Grönroos oli lakon johtohenkilöitä ja lakkokomitean jäsen.³⁰¹ Grönroos oli myös yksi kolmesta välipuheen rikkomisesta oikeuteen haastetuista lakkolaisista.

²⁹⁸ ”en av amazonerna”, ” en af de kvinnliga slagbultarna”. Hufvudstadsbladet 17.2.1901.

²⁹⁹ Kansan Lehti 9.2.1901.

³⁰⁰ Louhi 26.2.1901.

³⁰¹ Suomen Kansa 16.3.1901; Päivälehti 19.3.1901

Poliisi otti lakon aikana myös kiinni työntekijöitä häiriköineen lakkolaisen nimeltä Maria Lin, ja syytti tätä irtolaisuudesta ja taskuvarkaudesta. Työväenlehtien mukaan Linin kirjat olivat kuitenkin asianmukaisesti Hausjärvellä ja kunnossa, jota vakuutti myös tämän emännöitsijä. Linin tarkka ikä ei käy uutisista ilmi, mutta hänen sanotaan olevan alaikäinen. Tämän vanhemmat olivat saapuneet hakemaan tyttärtään kotiin, mutta tätä ei aluksi heille luovutettu.³⁰²

Naisten tekemään väki- ja ilkivaltaan suhtauduttiin joko paheksuen tai yllättäen muihin lakkouutisten teemoihin verrattuna humoristisesti ja värikkäin sanakääntein. Yksi huumorin funktioista sosiaalisessa kanssakäymisessä on käsitellä sosiaalisten lokeroiden rajoja ja niiden ylittämistä. Sillä voidaan peittää hämmennystä tai osoittaa pilkan kohteelle heidän paikkansa.³⁰³ Näin tapahtuu myös kutojattarien ylittäessä naiselle varatun käytöksen rajoja käymällä käsiksi rikkureihin. Naisten tekemä väki- ja ilkivalta aiheutti myös oikeustoimia, mutta se ei johtanut rangaistuksiin.

5.5. Sotilaat ja naisten kapineet

Kun oli puolisen aika, tavattiin perheitä aterioitsemassa, mutta niin kiire oli tällä isänmaallisella tehtävällä, ettei jouduttu odottamaan siksi kunnes hädettävät olisivat kerinneet lopettamaan ruokailunsa, ei muuta kun pöytä ruokineen edestä pois ja ihmiset perässä, usealla leipäpala kourassa. Ja missä sattui olemaan pata tahi pannu tulella, viskattiin se kesken kiehumistaan ulos hangelle - - Tuossa on pata jäätyneine keittoineen, tuossa taas lautanen veitsineen ja kahvelineen sekä siinä puoliksi syöty kala, tuossa avoin sänky - kenties sairasmakuu.³⁰⁴

Väkivaltaretoriikkaa käytettiin myös toiseen suuntaan työväenjulkisuudessa.³⁰⁵ Häädettyjen kärsimyksiä maalattiin monisanaisesti ja korostetaan sitä, että lakkolaisten lisäksi kärsijöinä oli perheitä. On huomattava, että lehtijutuista ei tule ilmi, että lakkolaisten ja sotilaiden välillä olisi todella ollut kahnauksia. Kylväjän tietojen mukaan sotilaat olivat aseettomia.³⁰⁶

Hyvinkään lakko oli Suomessa ensimmäinen kerta, kun sotilaita oli hankittu paikalle avustamaan poliisia työtaistelun yhteydessä. Tämä herätti vastalauseita niin maltillisissa kuin työväenkin lehdissä. Erityisesti huomiota kiinnitettiin epäsuhtaisena nähtyyn asetelmaan, jossa sotilaiden vastapuolena oli naisia.³⁰⁷ Toisaalta Suomen Kansa näki hädät oikeutetuiksi ja totesi, ettei niiden suoritustavassa ollut mitään

³⁰² Suomen Kansa 16.3.1901; Kansan Lehti 23.3.1901; Työmies 23.3.1901.

³⁰³ Koskinen-Koivisto 2013, 84.

³⁰⁴ Kansan Lehti 19.2.1901.

³⁰⁵ Kansan Lehti 9.3.1901; Työmies 23.3.1901.

³⁰⁶ Kylväjä 21.2.1901.

³⁰⁷ "Se on meidän oloissa törkeä, anteeksiantamaton erehdys, johon emme olisi uskoneet kenenkään Suomen kansalaisen, kaikista vähemmän itsensä sivistyneiksi ja kansallismielisiksi lukevien tekentyvän syypääksi, hairahdus, jonka seuraukset kentiesi ulottuvat paljoa laveammalle ja tuottavat niin paljon vahinkoa, etteivät sen tekijät lyhytnäköisyydessään osaa aavistaakaan" Väinämöinen 20.2.1901; Työmies 16.2.1901; Työmies 18.2.1901; Hämeen Sanomat 18.2.1901; Kylväjä 21.2.1901.

moitittavaa.³⁰⁸ Päivälehdessä nimimerkki Tuomas argumentoi sotilaiden tekevän lakossa hallaa kaikille osapuolille: siten annettiin lakosta todellista tilannetta vakavampi kuva ja näin sai ihmiset paheksumaan lakkoa ja toisaalta lakkolaisille se antoi

[A]ivan aiheettomasti sen käsityksen, että yhteiskunta sellaisenaan olisi heitä vastassa. Katkeroituneina, säikähtyneinä ovat lakkolaiset tai heidän valtuutettunsa rientäneet tänne Helsinkiin ja sellaisessa mielentilassa oleva voi todellakin helposti tehdä tyhmyyksiä.³⁰⁹

Sotilaiden lähettämistä apuun kritisoitiin myös tuoden esiin hierarkkisen asetelman työläisten ja sivistyneistön välillä: *“Kun kansan kurjimmat, oppimimmattomat kiihtyneessä tilassa tekevät moitittavia, niin eikö oppineitten ja valistuneitten pitäisi koettaa heitä tyyntyttää jollain muulla, kuin sotaväellä?”*³¹⁰ Tässä sivistyneistön ja työväenluokan nähtiin olevan hierarkkisessa suhteessa toisiinsa. Sivistyneistön rooli oli kuin vanhemman, jonka pitää ymmärtää niskuroivaa lasta, joka ei vielä ymmärrä tekojensa seurauksia, ja jota vastaan ei siksi saa käyttää liian kovia keinoja. Samaan aikaan Hyvinkään lakon kanssa Helsingissä oli katulevottomuuksia. Uudessa Suomettaressa julkaistussa mielipidekirjoituksessa ihmetellään, miksi Hyvinkään työläisnaisia vastaan lähetetään sotilaita, mutta helsinkiläiset *“sivistyneet kansalaiset”* saavat rellestää rauhassa. Samoista levottomuuksista, mutta vastakkaisesta näkökulmasta kysellään myös sitä, miksi ne saavat julkisuudessa puolustajia, mutta Hyvinkään lakkolaiset eivät.³¹¹

Yksi näkökulma siihen, miksi sotilaiden tuomista lakkoa vastaan pidettiin huolestuttavana, oli se, että tämän pelättiin provosoivan lakkolaisia väkivallan tekoihin.³¹² Kylvään Jesperi käyttää sotilaiden osallistumisesta luokkataisteluretoriikkaa ja kytkee tarpeen tuoda sotilaat lakkolaisten järjestäytymättömyyden kritiikkiin:

[K]äyttää sitä vaikkapa aseettomanakin yhteiskuntakerrosten luokkataistelussa on sekä häpeällistä että varsin arveluttavaa seurauksiinkin nähden. Nämä tällaiset surkeat tapahtumat ovat omiaan osoittamaan miten toiselle kannalle olot maailmassa olisivat järjestettävät ja kuinka työmiesten pitäisi ponnistella saadakseen niin suuren määrän sivistystä ja tosisosiaalista henkeä, että kykenisivät omia liikkeitä johtamaan--³¹³

Sotilaiden kutsumisen oikeutuksen lisäksi tärkeäksi teemaksi hädöistä kirjoittaessa nousi hädettyjen omaisuuden kohtalo. Sotilaat kantoivat tehtaan asunnoista hädettyjen huonekalut ja irtaimiston ulos. Ainakin osan hädetyistä tavarat jäivät yön yli ulos. Uutisissa kuvaillaan juurta jaksan sitä, miten naisten yksityisimmät tavarat makasivat nyt lumihangessa kaikkien katseille alttiina. Monet näistä korostivat

³⁰⁸ Suomen Kansa 16.2.1901.

³⁰⁹ Päivälehti 17.2.1901.

³¹⁰ Väinämöinen 20.2.1901.

³¹¹ Uusi Suometar 1.3.1901; Kansan Lehti 9.3.1901.

³¹² *ibid.*

³¹³ Kylväjä 21.2.1901.

lakkoilijoiden sukupuolta. Velikulta maalaa näkymää hangella makaavista tavaroista: *“Samoin on laita niiden kaikkien muiden naisellisten tavarain, joita tytön huoneessa tapaa: pyhähameet ja röijyt, juhlahatut, sukat ja paidat.”*³¹⁴. Nämä kaikki tavarat ovat nimenomaan naisten elämään liittyneitä. Naiset kuuluivat vuosisadan vaihteessa yksityiseen sfääriin; kodin piiriin. Voitaneen ajatella, että naisten liittäminen kotiin ja yksityiseen lisäsi tapahtuneisiin häätöihin entisestään paheksuttavia tasoja, siinä puututtiin naiseuden ydinalueelle. Olemalla aktiivisia lakossa naiset olivat ylittäneet sopivaksi katsotun toiminnan alueita siirtyen poliittisiksi toimijoiksi, mutta nyt vastapuoli ylitti ne toiseen suuntaan.

Yhtä lailla naisten asuntojen luonne miehiltä kiellettyinä alueena tulee esiin Työmiehen pakinassa viekoittelevasta rikkurista, joka majoittuu tehtaan asunnoissa yhdessä muiden uusien työntekijöiden kanssa. Pakinan kirjoittaja nimimerkki Lucifeorus pääsee saattamaan naisen portille asti: *“Hyvästi jättäissämme puristaa hän kättäni merkitsevästi ja katoaa sitten hymy huulilla portista kiellettyyn Edeniinsä, jonka suulla seisoo: ”Pääsy sivullisilta kielletty!”*³¹⁵ Tehtaantytöjen yhteisasunto näyttäytyy humoristisesti ja liioittelevin sanakääntein kirjoitetussa tarinassa kertojamiehelle paratiisina, joka on häneltä suljettu.

Lehdissä herätti huolta myös häätöjen ajankohta keskellä kylmää talvea. Samaa korostivat myös lakkolaiset valituskirjelmässään sekä Uudenmaan että Hämeen läänin kuvernöörinvirastoille.³¹⁶ Pakkasesta oltiin huolissaan, etenkin koska nopeasti kasvaneella paikkakunnalla oli pulaa asunnoista. Osansa tässä varmasti teki se, että työntekijät olivat monesti tulleet kaupungin ulkopuolelta eikä heillä ollut tuttavien ja sukulaisten muodostamia tukiverkkoja kylässä. Kaikki häädetyt eivät heti löytäneetkään yöpaikkaa, vaan nukkuivat entisten asuntojensa eteisissä.³¹⁷ Monet lähtivät paikkakunnalta pian muualle etsimään töitä ja asuntoa. Päivälehdien mukaan Helsingin työväenyhdistys ilmoittikin järjestävänsä Helsingissä halukkaille häädetyille hätämajoitusta.³¹⁸

Kirjoituksissa käy myös ilmi, että huoneissa asui myös työläisten perheenjäseniä:

Eräskin vaimo häädettiin kahden, ehkä kymmenvuotiaan tyttärensä kanssa, taivasalle. Samassa huoneessa oli myöskin sairas, vanhempi naisihminen, joka kipeän jalkansa kanssa ei saanut kuin sukat jalkaansa, kuin ulos talutettiin. Eräskin tyttö ei ehtinyt ottaa kuin leivänkappaleen käteensä kun sai astua ulos.³¹⁹

Tämä on kiinnostavasti ristiriidassa useammassa porvarillisessa lehdessä julkaistun tiedon kanssa, jonka mukaan tehdas ei aikonut häätää perheellisiä.³²⁰ Ovatko suunnitelmat muuttuneet vai eikö muuta kuin isän,

³¹⁴ Velikulta 21.2.1901.

³¹⁵ Työmies 11.3.1901.

³¹⁶ Hämäläinen 16.2.1901; Kansan Lehti 19.2.1901.

³¹⁷ Työmies 18.2.1901.

³¹⁸ Päivälehti 17.2.1901.

³¹⁹ *ibid.*

³²⁰ Suomen Kansa 15.2.1901, Åbo Underrättelse 20.2.1901.

äidin ja lapsien muodostamaa ydinperhettä tunnustettu perheeksi? On myös muistettava, että näiden lehtien mielipide hädöissä oli työnantajan puolella. Kun tarkastellaan häätökirjoittelun tietojen ristiriitaisuutta lehtien välillä, on pidettävä myös mielessä, että työväenlehdet kirjoittivat yhtä lailla puolueellisesti. Tapahtumia saatettiin siis liioitella ja tulkita omien käyttöperien valossa lehdessä kuin lehdessä. Aiemmassa Työmiehen uutisessa tulee esiin, että hädetyiksi ei tullut vain lakkolaisia, vaan myös näiden perheitä. Voidaankin pohtia, näkyykö tässä ajalle tyypillinen perhekeskeisyys ja huoli työläisperheen hajoamisesta, josta Markkola kirjoittaa. Kodin nähtiin olevan paikka, jonka kautta työläiset kiinnittyivät osaksi yhteiskuntaa ja perheestä huolehtiminen piti työntekijät töissään.³²¹

Tähän liittyen Uudessa Suomettaressa 17.2.1901 arvosteltiin Villatehtaan asuntoja. Kirjoittaja arvelee niiden olevan tyypillisiä tehtaiden rakennuttamia vuokratasarmoja ja ihmettelee, miksi keskellä maaseutua sijaitsevalla tehtaalla ei ole *”sijoitettu asumaan kukin perhe eri mökkeihinsä ja oman ryyti- ja potaattimaan viereen”*.³²² Kirjoittaja argumentoi erillisten perhekohtaisten talojen ja kasvimaiden sitovan työläisiä eri tavalla tehtaaseen, jolloin ei oltaisi niin alttiita lakkoilemaan.

Toinen tapa suhtautua häätöihin oli korostaa niiden tarpeellisuutta, asiaankuuluvuutta ja sitä, miten asiallisesti ne suoritettiin. Kiehtova kontrasti muodostuu siitä, kuinka työväenlehdissä naiset aseteltiin uhrin rooliin, kun taas Uusi Suometar ja Hufvudstadsbladet kehuivat häätöjen järjestelyjä. Päivälehti näki hädöt turhan voimakkaana kurinpitokeinona ja vieroksui sotilaiden käyttämistä työntekijöiden ja -antajan välisen kiistan ratkomisessa.³²³ Siinä missä toisille tavaroiden jättäminen lumihankeen nousi oikeudenmukaisen käytöksen rajoja rikkovan toiminnan symboliksi, toisaalla kirjoitettiin vahvoin äänenpainoin siitä, kuinka omistajat eivät korjanneet tavaroitaan talteen.³²⁴

Varovaisesti ja huolellisesti se tapahtui konstaapelien valvonnan alla. Ja hankeen lienevät kapineet jääneet seisomaan. Ei vähintäkään tointa niiden pois toimittamiseksi! Siihen jäivät yöksi tavarat, mutta mihin niiden omistajat. En tiedä.³²⁵

Myös näissä häätöjen oikeutusta puolustaneissa kirjoituksissa uloskannettu omaisuus nousee keskeiseen symboliseen rooliin: Yösijaa hakemaan lähteneet hädetyt jättivät tavaransa oman onnen nojaan. Huolestuneita ei niinkään oltu omaisuuden turmeltumisesta tai katoamisesta, vaan kirjoitusten kärki suuntautuu jättämisen aktiin. Voidaankin tulkita, että tässäkin tapauksessa kyse oli tärkeäksi koetusta kodin piirin rikkomisesta. Mukaillen Pirjo Markkolaa voidaan ajatella, että tässä nähdään sivistyneistön huoli

³²¹ Markkola 1994, 131–137.

³²² Uusi Suometar 17.2.1901.

³²³ Uusi Suometar 16.2.1901; Päivälehti 16.2.1901; Hufvudstadsbladet 21.2.1901.

³²⁴ Hufvudstadsbladet 20.2.1901, Åbo Underrättelse 21.2.1901.

³²⁵ Uusi Suometar 16.2.1901.

työväestöstä ja siitä, kuinka keskeiseen osaan työläiskoti oli nostettu työväenluokkaisen elämän ohjaamisessa kohti keskiluokkaisia normeja.³²⁶

Häädöt nousivat keskeiseen rooliin kaikkien tarkastelemieni lehtien lakkoraporteissa. Asetelma oli kirjoittajille herkullinen, ottipa siihen kantaa miten tahansa. Ensimmäistä kertaa Suomen historiassa käytettiin sotilaita lakkolaisia vastaan, ja vielä naislakkolaisten kohdalla. Tehtaan asunnoissa ilman vuokrasopimusta asuneiden oikeus asuntoonsa oli lain silmissä epäselvä ja uusien asuntojen saaminen nopeasti kasvaneella paikkakunnalla oli hankalaa. Häädettyjen joukossa oli myös perheitä, jolloin toimenpide kohdistui itse lakkolaisten lisäksi heidän lähipiiriinsä. Erityiseen rooliin häätöuutisoinnissa nousi häätöjen konkreettinen puoli, ulos kannetut tavarat. Näistä uutisoimalla käsiteltiin tulkintani mukaan kodin liittymistä niin sukupuoleen, miessotilaiden rikkomaa feminiinisenä pidettyä kotia, että luokkaa porvarillisten lehtien ollessa hämmentyneitä hankeen jätetyistä tavaroista ja sitä kautta siitä, miksi työläiset eivät piitanneet ajassa keskeisen arvon saaneesta kodista.

³²⁶ Markkola 1994, 229–233.

6. Johtopäätökset

Hyvinkään villatehtaan lakko oli Suomessa yksi ensimmäisistä suurista työtaisteluista, joissa lakkoilijoista merkittävä osa oli naisia, ja siksi lakosta uutisoitiin laajasti maan sanomalehdissä. Keskustelua herätti etenkin sen osallistujien sukupuoli suhteessa näiden työväenluokkaisuuteen ja järjestäytymättömyyteen. Eniten kirjoituksia lakoista löytyy työväenliikettä lähellä olleista Työmiehestä ja Kansan Lehestä. Kuitenkin myös muista poliittisista taustoista olleet lehdet kirjoittivat työtaistelusta. Huomioitavaa kaikessa uutisoinnissa on, että lakkolaiset eivät itse tuottaneet kirjallista materiaalia: keskustelua käytiin heistä, vaan ei heidän kanssaan. Näin uutisoinnissa korostuu eri ryhmien lakkolaisia kohtaan suuntaama monimuotoinen kritiikki, mutta lakkolaisten vastauksia siihen ei kuulla. On myös muistettava, että ajalle tyypilliseen tapaan lehdet eivät pyrkineet objektiivisuuteen, vaan kirjoittivat omista aatteellisista lähtökohdistaan.

Olen tutkimuksessani jakanut keskustelussa esiintyneet teemat kahteen pääkategoriaan. Palkat ja suhde järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen ovat aiheita, jotka liittyvät ajan laajempiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, ja joissa Hyvinkään oloja peilataan muihin paikkakuntiin ja yleiseen keskusteluun. Toisena teemana ovat lakkolaisten olemuksen ja tekojen arviointi, joissa huomio keskittyy heidän ulkonäköönsä ja käytökseensä. Tällöin lakkolaisia katsotaan pikemminkin suhteessa ajan normeihin kuin yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Tekstiiliteollisuudessa palkat olivat pieniä, ja lakko syntyi, kun palkkoja alennettiin kymmenellä prosentilla suurimpien tehtaiden omistajien tuoreen kartellisopimuksen mukaisiksi. Sopimuksella pyrittiin sopeuttamaan alaa uuteen kilpailutilanteeseen ja vallinneeseen taloudelliseen taantumaan. Lehdissä käytiin taajaan keskustelua lakon aloittaneesta palkan alennuksesta ja siitä, oliko työläisten aiemmin saama palkka ollut riittävä, ja miten sen alentamiseen tulisi suhtautua. Jakolinjat palkkakeskustelussa noudattelivat lehtien puoluekantoja. Työväenlehdissä ansiot nähtiin liian pieninä ja oltiin huolissaan naisten toimeentulosta, kun taas porvarillisessa lehdistössä palkkoja pidettiin jopa korkeina, ja kyseenalaistettiin tiedot Hyvinkään hintatasosta.

Lehtien tiedot palkkatasosta vaihtelevat, mutta on arvioitavissa, että aloittelevat kutojat saivat noin yhdeksän markkaa viikossa. Sitä mukaa, kun taidot kehittyivät, nousivat ansiot noin kaksinkertaisiksi. Tämä oli ajan tekstiiliteollisuuden naisten palkaksi keskivertoa tasoa, mutta koko ala oli huonosti palkattu verrattuna yleiseen tulotasoon. Osansa tilanteeseen teki myös se, että nopeasti kasvaneella paikkakunnalla kysyntä oli nostanut elinkustannuksia, ruoka ja polttopuut olivat kalliita.

Miesten ja naisten välillä oli tehtaalla huomattava palkkaero. On myös huomattava, että lakkoon johtaneet palkan alennukset koskettivat juuri naispuolisia työntekijöitä. Kyse oli tuotetun kudoksen määrään sidotun

palkan muuttamisesta, jota saivat lähinnä naispuoliset kutojat, siis valtaosa tehtaan henkilökunnasta. Miehiä oli enemmän sellaisissa tuotantoprosessin vaiheissa ja taustatehtävissä, joissa heidän palkanmaksunsa perustui kiinteään aikamääräiseen korvaukseen, ja nämä palkat tehdas oli pitämässä ennallaan. Naisten matalan palkkauksen takana vaikutti ajatus siitä, että naisten palkka oli luonteeltaan perheen toimeentuloa täydentävää, ja että naisten työpanos hinnoiteltiin miehen työpanosta halvemmaksi. Tätä rakenteellista eroa palkoissa ei lehdissä kyseenalaistettu, mikä kertoo siitä, kuinka luonnollisena palkkatason sukupuolittuneisuutta pidettiin.

Naistyöläisten järjestäytymättömyys herätti paljon keskustelua. Lakko syntyi työntekijöiden keskuudessa reaktiona uuteen palkkatilanteeseen sen jälkeen, kun neuvottelut tehtaanjohton kanssa palkan säilyttämisestä ennallaan kariutuivat. Pian työtaistelun alettua sen johtohahmoksi nousi paikkakunnalla asunut Työväenpuolueen agitaattori Eetu Salin. Paikkakunnalta puuttuivat työväen- ja ammattiyhdistykset kenraalikuvernöörin kiellettyä edellisenä vuonna työväenyhdistyksen perustamisen, joten lakon osallistujien järjestäytymättömyys oli käytännön sanelemaa. Salinin ja tehtaalaisten mahdollinen lakkoa edeltänyt vuorovaikutus ei ole tallentunut lehtiin. Tehdas oli lakkoa edeltävänä syksynä kieltänyt työntekijöiden iltamat pitäen ohjelmaa epäsovivana. Oletettavasti tällä viitataan tehtaan kannalta liian poliittiseen ohjelmaan. On siis mahdollista, että lakko liittyy myös tehtaalaisten vähittäiseen politisoitumiseen vuosina, jolloin ylipäänsä työväenliike lujitti asemaansa työväestön keskuudessa.

Lakon alettua työväenliike moitti sen spontaania toteuttamistapaa. Osa työväenliikkeen aktiiveista näki sen olevan osoitus lakkolaisten impulsiivisuudesta, jota selitettiin näiden sukupuolella. Työväenliike oli alkanut muuttua 1890-luvun käytännöllisesti suuntautuneesta ruohonjuuriliikkeestä teoreettisempaan suuntaan ja lakkolaisten motiiveja epäiltiin, pelkkää tyytymättömyyttä ilman laajempaa poliittista kehystä, ei pidetty riittävänä syynä lakkoilla.

Kuitenkin työväenliike otti lakon siipiensä suojaan: lakkolaisille alettiin kerätä avustuksia ja lakosta kirjoitettiin myönteiseen sävyyn. Järjestäytymättömyyttä pidettiin toisaalta myös porvarillisissa lehdissä pääosin negatiivisena ilmiönä. Pienen maalaispaikkakunnan asukkaat nähtiin helppoina lakkoon lietsottavina, koska he eivät olleet tottuneita agitaattorien puheisiin, ja siksi näiden syitä mennä lakkoon ei pidetty riittävinä. Arveltiin, että työväenliike ei päästäisi jäseniään lakkoon yhtä helposti. Järjestäytymättömyydessä oltiin siis huolissaan siitä, että työntekijät eivät olleet työväenliikkeen kontrollissa. Työväenliikkeellä nähtiin olevan vakauttava vaikutus tilanteeseen ja järjestäytyessään työläisistä tuli poliittinen toimija, joka toimisi poliittisen liikkeen säännöillä ilman Hyvinkään lakon kaltaisia yllättäviä tekoja.

Lakkouutisissa korostetaan miesten roolia aktiivisina toimijoina. Naisista kirjoitettiin ryhmänä, jonka jäseniä ei yksilöity Eetu Salinin ja muiden miesten noustessa keskiöön. Sen lisäksi, että lakon aikana uutisointi

keskittyi pitkälti Eetu Salinin persoonaan ja toimiin, lakon jälkeen käytiin oikeutta liittyen hänen osallisuuteensa lakossa. Miesten rooli uutisten varsinaisina toimijoina näkyy siinä, että lakkolaisiin viitattiin toisinaan työmiehinä tai tehtaan miehinä, vaikka lakkolaisista valtaosa oli naisia, joista puhuttiin tyttöinä. Miehet ja tytöt muodostavat kiinnostavan retorisen parin, joka nähdäkseni heijastelee ajan kuvaa naisen paikasta kotona ja teollisuustyön kuulumisesta edelleen miehille silloinkin, kun kyse oli naisvaltaisesta teollisuudenalasta. Etenkin työtaistelun aatteellinen puoli yhdistettiin miehiin. Naisia kuvataan hurmioituneena joukkona, jolle lakko oli karnevaalinomainen juhla, jossa he ilottelevat kaduilla välittämättä seurauksista ja totutuista käytössäännöistä.

Lakon osallistujat pahoinpitelivät ja tekivät lievemmin kiusaa paikkakunnan ulkopuolelta työn toivossa tulleeille rikkureille. Naisten tekemään väki- ja ilkivaltaan suhtauduttiin huvittuneena ja naureskellen eikä sitä pidetty vakavasti otettavana ongelmana. Tämä liittyy huumorin funktioon kontrollin välineenä: sosiaalisten lokeroitten ja normien ylittämiseen suhtaudutaan naurulla ja pilkalla, jolla yritetään palauttaa huumorin kohde takaisin ruotuun. Näin voidaan tulkita myös huvittunutta kirjoittelua naislakkoilijoiden toimista. Vastaavasti sotilaiden suorittamista häädöistä tehtaan omistamista asunnoista uutisoitiin työväenlehdissä käyttäen väkivaltaretoriikkaa. Tällöin häädetyt esitettiin pääosin uhreina ja korostettiin näiden sukupuolta ja näin hyödynnettiin naiseuteen liitettyjä mielikuvia heikkoudesta ja suojeltavuudesta.

Suhtautumisessa lakkolaisten häätöihin näkyy myös työväen asumiseen liitetty kysymykset. Työväenlehdet, osa raittiusliikkeestä ja osa porvarillisista lehdistä olivat huolissaan häädettyjen kohtalosta kuten uuden asunnon saannin vaikeudesta. Noudatellen ajalle tyypillistä perhekeskeisyyttä erityisen vahvaa paheksuntaa sai osakseen perheiden häätäminen. Työläisperheet nähtiin porvarillisessa ajattelussa työväenluokkaa vakauttavana tekijänä. Siksi myös käytiin keskustelua siitä, ovatko tehtaan kasarmit, joissa samassa huoneessa asui usein monta työläistä, hyvä tapa asuttaa työläisiä. Peräänkuulutettiin perheasuntoja, joilla nähtiin olevan vakauttava vaikutus työläisiin.

Osassa lehdistä taas korostettiin tehtaan oikeutta määrätä asunnoistaan, jolloin häätöjä puolustetaan käyttäen juridista retoriikkaa fokuksen ollessa tehtaan oikeuksissa. Samalla myös ihmetellään sitä, kuinka huolimattomasti häädetyt suhtautuivat omaisuuteensa, mikä näille kirjoittajille näyttäytyi ristiriidassa naisten kohdalla kodin ja yksityisen sfäärin tärkeyden kanssa. Tulkitsen, että lakkolaisnaiset astuivat aktiivisella toiminnallaan ja töistä jättäytymisellään pois naisille varatusta roolista kodin piirissä ja lumihankeen hyljätty talouskapineet nousevat tätä symboloimaan.

Lakkolaisten ulkonäköä arvioitiin suhteessa heidän sukupuoleensa. Kirjoittajan taustasta riippuen lakkolaiset kävivät ryysyissä tai olivat pukeutuneet liian hienosti työläisnaisiksi. Pukeutumisen ruotiminen on tyypillinen teema naisten tekemistä lakoista kirjoittaessa myös kansainvälisesti katsottuna, sillä se mahdollisti

abstraktien teemojen käsittelyn konkreettisemmalla tasolla: pukeutuminen ja ulkonäkö aukeavat niin tulotasoon, luokkaan sopivan habituksen, seksuaalisuuden ja sitä kautta siveyteen ja moraaliin liittyviin keskusteluihin. Samassa tulee myös esiin se, kuinka lakkoilevia naisia tarkasteltiin suhteessa miehiin ja seksualisoivalla katseella; heidän ajateltiin viettelevän sotilaita tai heidän ja työväenyhdistyksissä aktiivisten miesten parisuhdemarkkinoilla spekuloitiin.

Sukupuolen lisäksi luokka onkin keskeisiä jäsentäjiä lakkolaisuutisoinnissa. Työväenluokkaiset naiset olivat harvemmin esillä. Jos naiset ylipäänsä julkisessa keskustelussa ottivat tilaa, sen tekivät keski- ja yläluokkaiset naiset. Työläisnaisten maailma tehdastöineen oli säätyläispiireille vieras. Samoin huomion kiinnitti lakkolaisten nuori ikä sekä tapahtumien sijoittuminen maaseudun tehdaspaikkakunnalle. Nämä kaikki tekijät tekivät hyvinkääläisten lakkoilusta niin kiinnostavaa, että kymmenet sanomalehdet seurasivat sen tapahtumia ja kuvailivat lakkoilijoiden tekoja. Vuosisadan alun naiselle varattu rooli oli varsin kapea ja porvarillisen julkisuuden määrittelemä. Työväenluokkaiset lakkoilevat naiset eivät sopineet siihen, ja tämä poikkeama kiinnosti lehtiä kautta linjan. Naiset oli totuttu mieltämään kodin piiriin, ja perheen merkitys yhteiskunnan perusyksikkönä oli korostunut. Siksi oli radikaalia, että perheettömät nuoret naiset menivät lakkoon, eivät piitanneet naisia koskeneista käytösnormeista vaan joivat alkoholia, pitivät melua, tekivät ilkeävaltaa ja ylipäänsä esiintyivät itsenäisinä subjekteina, jotka vaikuttivat omaan kohtaloonsa.

Lakkouutisoinnissa myös näkyy teemoja, joiden voidaan hahmottaa liittyvän laajempiin ajankohtaisiin keskusteluihin: Työväenluokkaisten naisten laajamittainen työssäkäynti teollisuuden palveluksessa oli suhteellisen uusi ilmiö, joka siksi herätti julkista keskustelua. Myös tätä voidaan tulkita naisiin kohdistuneen kontrollin kautta, keskuksiin muuttavat, oman elantonsa tienaat naiset olivat aiempaa löyhemmin liitoksissa samaan aikaan, kun ydinperheideologian vahvistuminen painotti työläisnaisen paikkaan kodin piirissä, ja siksi ilmiö herätti keskustelua. Lakon uutisoinnin yhteydessä käytiin myös yleisemmällä tasolla keskustelua työläisten toimeentulosta, työntekijän ja -antajan välisistä suhteista sekä työtaistelujen oikeutuksesta. Nämä aiheet liittyivät sekä työväenliikkeen sisäiseen teoreettiseen keskusteluun että laajempaan julkiseen keskusteluun.

Villatehtaan lakko siis yhdistyy 1900-luvun alun isoihin kehityskulkuihin työväestön historiassa: Vuosisadan vaihteessa suomalainen työväenliike oli alkanut saada jalansijaa myös suurten kaupunkien ulkopuolella. Samalla työläisten materiaaliset olot olivat alkaneet parantua, joka paradoksaalisesti mahdollisti työtaistelut. Aika lakolle oli Hyvinkään villatehtaalla otollinen, sillä lakkoja esiintyy monesti siinä vaiheessa, kun tehtaan toiminta on alkanut vakiintua ja kasvaa, mikä juuri oli tilanne Hyvinkäällä. Villatehdas oli yhdeksän toimivuotensa aikana kasvanut seudun tärkeimmäksi työllistäjäksi, ja sen myötä Hyvinkäältä oli muodostunut maaseudun keskelle tehdaspaikkakunta. Alttiutta työtaisteluun nosti paikkakunnan korkea hintataso, joka johtui tästä paikkakunnan tehdasväestön nopeasta kasvusta. Osansa teki myös sijainti,

rautatien ansiosta kaupungista oli nopeat yhteydet niin Helsinkiin kuin Tampereelle. Tämä mahdollisti työväenliikkeeltä saadun tuen sekä toisaalta uusien työntekijöiden hankkimisen murtamaan lakkoa, joka entisestään kärjisti lakkokonfliktia.

Monessa suhteessa Hyvinkään villatehtaan lakko oli tyypillinen myös kansainvälisessä mittakaavassa. Lama-aikoina tekstiiliteollisuuden kilpailukykyä pyrittiin parantamaan laskemalla naistyöläisten palkkoja. Myös lakon ajoittuminen vaiheeseen, jossa tehdas on vähitellen vakiinnuttanut asemansa uudella paikkakunnalla, seuraa naisten lakkoilun suuria linjoja. Seuranneessa lakossa valtaosa lakkoilijoista oli naisia, mutta johtotehtäviin valikoitui miehiä. Myös uutisoinnissa esiintynyt lakkolaisten käytöksen ja etenkin ulkonäön ruotiminen on ollut tyypillistä vastaavantyyppisissä lakoissa – lakkolaisten sukupuoli ja sen, yhdistettynä luokkaan, ilmaisu kiinnosti lakkoa seurannutta suurta yleisöä.

Lakkoilevien naisten historiaa Suomessa ei ole juurikaan tutkittu ja tutkimustani voisikin helposti laajentaa moneen suuntaan. Työväenhistoriassa on keskitytty tutkimaan järjestäytynyttä työväestöä, etenkin vuoden 1905 suurlakon jälkeisenä aikana. Olisi kiinnostavaa tutkia, noudattelisiko myös muissa vuosisadan vaihteen naisten lakoissa uutisointi samoja linjoja kuin Hyvinkäällä. Puhuttivatko sukupuoli, ikä, luokka ja järjestäytymättömyys myös esimerkiksi Juseliuksen lakossa 1899, Voikkaalla vuonna 1904 tai Tampereen verkatehtaan lakossa 1906?

Hyvinkään villatehtaan lakosta ei ole juurikaan jäänyt muistitietoa, ja siksi erityisen kiinnostavaa olisi selvittää lakkoilua tapauksissa, joista löytyisi muistitietoa tai muuta lakkolaisten itsensä tuottamaa materiaalia. Silloin olisi mahdollista saada mukaan osallistujien itsensä näkemyksiä tilanteesta toisen käden lähteiden ja tulkintojen lisäksi. Myös laajempi selvitys järjestäytymättömien historiasta työtaisteluissa olisi paikallaan. Mikä sai heidät pysymään virallisen työväenliikkeen ulkopuolella, ja miten se vaikutti lakkoihin? Teemaa voisi tarkastella myös virallisen työväenliikkeen suunnasta – millaista keskustelua sen elimissä käytiin liittyen järjestäytymättömien lakkoihin?

Naisten lakkoiluun suhtautumista olisi kiinnostavaa tutkia myös laajemmalla perspektiivillä. Liitetäänkö myös muilla aloilla ja lähempänä nykyaikaa lakoissa työtaistelun oikeutuksen kritiikkiä retorisesti lakkoilijoiden sukupuoleen, mitä ajatellaan lakkoilijoiden motiiveista sekä millaisia merkityksiä naiseudelle lakkoilijoissa annetaan? Lähempänä nykyaikaa kiinnostaviksi tarkastelunkohteiksi voisivat muodostua naisennemistöisten hoiva-alojen lakot. Hoiva-alat ovat jälkiteollisen rakennemuutoksen jälkeen olleet yksiä suurimmista naisten työllistäjistä. Sairaanhoidajiin ja muihin hoiva-alan ammatteihin liitetään monesti varsin perinteinen naiskuva. Alalla on yhä matalat palkat, joita perustellaan kutsumusammattiretoriikalla, joka saatetaan toisinaan kytkeä sen oletettuun sopivuuteen nimenomaan naisille. Tämä yhdistettynä siihen, että myös suomalaisessa lähihistoriassa lakkoilua on tapahtunut enemmän miesvaltaisilla aloilla, tekisi näistä

lakoista potentiaalisesti luonteeltaan konflikteja, joiden uutisoinnissa nousisi esiin samoja naiseuteen, näille sopivaan käytökseen, työhön ja palkkatason perusteluihin liittyviä teemoja,

Lakot ovat katkoksia normaalissa elämänmenossa ja siksi ne luovat mahdollisuuden tutustua syvemmin ja laajemmin osallistujiensa elämään. Poikkeukselliset tapahtumat, kuten naisten osallistuminen työtaisteluun, puhuttavat ja samalla, kun käsitellään sitä, mikä on poikkeavaa, tullaan kertoneeksi myös arjesta sekä keskustelijoiden asenteista. Siten lakot ovat merkittävä väline tutustua järjestäytymättömien työläisnaisten elämään, joka muuten helposti katoaa lähteiden puutteiden takia historiaan. Hyvinkään villatehtaan lakko on ensimmäisiä lakkoja, jossa naisia oli mukana lakkotoimissa. Heidän järjestäytymättömyytensä tekee osallistujista vielä erityisempiä tutkimuksen näkökulmasta. Kuitenkin suhteutettuna omaan aikaansa he olivat mitä tavallisimpia työläisnaisia, nuoria tehtaalaisia pienellä paikkakunnalla ja työväenliikkeen liepeillä, vaan ei sen ytimessä. Pidän arvokkaana, että myös ei järin aatteellisten työläisten historiaa kirjoitetaan. Tutkimalla tätä lakkoa, siitä uutisointia ja näin päästen käsiksi lakkoilijoita koskeneisiin asenteisiin olenkin osaltani ollut paikkaamassa tutkimusaukkoa näiden helposti historian marginaaliin ja järjestäytyneen työväenliikkeen aatteellisempien toimijoiden varjoon jäävien naisten osalta.

7. Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet

Arkistolähteet

Hämeenlinnan maakunta-arkisto:

Janakkalan tuomiokunnan arkisto:

Hausjärven kihlakunnankäräjät

talvikäräjät 1901 Ca2:30

välikäräjät 1901 Cc:23

syyskäräjät 1901 Ca2:30

talvikäräjät 1902 Ca2:31

syyskäräjät 1902 Ca2:32

talvikäräjät 1903 Ca2:33

Hyvinkään kaupunginkirjasto (HyKi):

Kotiseutukokoelma

Kustaa Hautalan haastattelumuistiinpanot.

Frans Nybergin haastattelu 28.12.1944.

Sofia Saartolan haastattelu 29.12.1945.

Hyvinkään kaupunginmuseon (HyKM) kokoelmat:

Villatehtaiden arkistot

Hyvinge Yllespinneri & väfveri AB

Protokoll Hyvinge Yllespinn Väfveri Aktiebolaget 1901–1902.

Yhdistyneet villatehtaat, Hyvinkään tehtaan arkisto

Matriikkelikirjat.

Sanoma- ja aikakauslehdet 1900–1903

Kansalliskirjasto, digitaaliset aineistot,

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/search>

Dagligt Allehanda

Hufvudstadsbladet

Hämeen Sanomat

Hämäläinen

Jyränkö

Kansalainen

Kansan Lehti

Koti ja yhteiskunta

Kylväjä	Uusi Aika
Louhi	Uusi Aura
Pohjalainen	Uusimaa
Päivälehti	Uusi Suometar
Sanomia Turusta	Vaatturi
Savo-Karjala	Velikulta
Suomen Kansa	Väinämöinen
Suomalainen	Wasabladet
Tampereen Sanomat	Wiipuri
Tasku-Matti	Åbo Underrättelse
Työmies	

Painetut lähteet

Aalle-Teljo, Ida: Alkutaipaleelta. Muistelmia työväenliikkeen ensivaiheista. Kansanvalta, Helsinki 1929.

Donner, Ossian: Hyvinge klädesfabrik 1892–1917. Helsingfors 1917.

Donner, Ossian: Min tid. Minnen och intryck från ett långt liv. Schilds, Helsingfors 1949.

Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokous 1873.

Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokoelma 1899.

Tehtaalais-naiset!: Hetkenne on tullut liittyä Suomen työväenjärjestöön. Suomen työläisnaisten liittohallinto, Helsinki 1901.

Uusi Aura 30.11.1899.

Aikalaiskirjallisuus

Renvall, Heikki: Tulonjaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa. Kustannusyhtiö Otava, Helsinki 1900.

Renvall, Heikki: Välipuheen vapaus ja Elinkeinolaki-komitean työlakko-pykälä. Kustannusyhtiö Otava, Helsinki 1901.

Työväenkalenteri 1901. Turku, Suomen työväen hallinto 1901.

Kirjallisuus

Ala-Kapee, Pirjo & Valkonen, Marjaana: Yhdessä elämä turvalliseksi: SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. SAK ry, Helsinki 1982.

Alapuro, Risto: Suomen synty paikallisena ilmiönä. Hanki ja jää, Helsinki 1994.

Alberti, Johanna: Gender and the Historian. Routledge, London 2014.

Anttila, Anu-Hanna: Vapauden taimia: työväenluokan tekeminen ja kokeminen 1900-luvun alun Suomessa. *Sociologia* 2/2009.

Cederqvist, Jane: *Arbetare i strejk: Studier rörande arbetarnas politiska mobilisering under industrialismens genombrott*, Stockholm 1850–1909. Stockholmia förlag, Stockholm 1980.

Christensen, Lars K.: Denmark: The textile industry and the formation of modern industrial relations. Teoksessa *The Ashgate Companion to the history of textile workers 1650–2000*. Routledge, London 2010.

Clement, Deirde: *Dressed for defiance: The Clothing of Female Strikers 1910-1935*. Teoksessa *Encyclopedia of Strikes in American History*. Routledge, London 2009.

Elomaa, Hanna: Mikrohistoria johtolankojen jäljillä. Teoksessa Immonen, Kari ja Leskelä-Kärki, Maarit (toim.): *Kulttuurihistoria*. SKS, Helsinki 2001.

Engelberg, Mila: *Yleispätevä mies – Suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus*. Sukupuolentutkimuksen väitöskirja, Helsingin yliopisto 2016.

Friedman, Gerald: Theories of Strikes. Teoksessa *Encyclopedia of Strikes in American History*. Routledge, London 2009.

Haapala, Pertti: *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1986.

Hautala, Kustaa: *Hyvinkään seudun historia 1860–1950*. Hyvinkään kauppala, Hyvinkää 1951.

Heikkinen, Sakari: Gendered wage systems and industrialisation in Finland in the late nineteenth and early twentieth century. Teoksessa Scholliers ja Schwartz (toim.): *Experiencing wages: Social and Cultural Aspects of Wage Forms in Europe since 1500*. Berghahn Books, New York 2003.

Hunter, Janet & Mcnaughtan, Helen: Gender and the global textile industry. Teoksessa *The Ashgate Companion to the history of textile workers 1650–2000*. Routledge, London 2010.

Häkkinen, Antti: *Rahasta – vaan ei rakkaudesta: Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki 1995.

Jallinoja, Riitta: *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet: naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. WSOY, Helsinki 1983.

Junnila, Olavi: *Hyvinkään seudun historia*. Hyvinkään kaupunki, Hyvinkää 1988.

Kaihovirta, Matias: Käsitykset työläisten mieheydestä sisällissodan jälkeen. Teoksessa Lamberg, Marko et al. (toim.) *Näkymätön sukupuoli: Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino, Tampere 2014.

Katainen, Elina: *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus: Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2013.

Kinnunen, Merja: *Luokiteltu sukupuoli*. Vastapaino, Jyväskylä 2001.

Koskinen-Koivisto, Eerika: *A greasy-skinned worker: gender, class and work in the 20th-century life story of a female labourer*. Etnologian väitöskirja, Jyväskylän yliopisto 2013.

Lahtinen, Anu: *Hyvät, pahat ja hyvinkääläiset*. Hyvinkään seudun historiaa. Siltala, Helsinki 2017.

Lahtinen, Anu: *Sankarillinen yksimielisyys: Hyvinkään villatehtaan lakon paikalliset, kansalliset ja kansainväliset yhteydet*. Työväentutkimus, 2018.

Leino-Kaukiainen, Pirkko: *Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905*. Teoksessa *Suomen lehdistön historia I: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Sanomalehtien Liitto ry, Kuopio 1988.

- Lähtenmäki, Maria: Mahdollisuuksien aika: Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1995.
- Lähtenmäki, Maria: Yrittäjä ja työväenjohtaja Ida Aalle-Teljo. Teoksessa "Yksi kamari - kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset." Eduskunnan kirjasto, Helsinki 1997.
- Lähtenmäki, Maria: Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa. Sosialidemokraattiset naiset, Helsinki 2000.
- Markkola, Pirjo: Työläiskodin synty. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1994.
- Mikkola, Kati: Uskonnolliset, yhteiskunnalliset ja moraaliset uhkakuvat: Säädynmukaisen pukeutumisen murtuminen 1800- ja 1900-luvun vaihteen Suomessa. Teoksessa Niiranen, Anna ja Turunen, Arja (toim.): Säädyllistä ja säädyttöä: Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle. SKS, Helsinki 2019.
- Naarminen, Niina: Naurun voima – Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikkakosken tehtaan paikallisyhteisössä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2018.
- Näreikkö, Heikki ja Takalo Tenho. Säikeistä yhteen: Tekstiili- ja vaatetustyöväen historia. Tekstiili- ja vaatetustyöväen Liitto ry, Jyväskylä 1986.
- Oittinen, Riitta: Säädyttöä pukeutumista: muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa. Teoksessa Peltonen, Matti et al. (toim.) Arki ja murros: tutkielmia keisariajan lopun Suomesta. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1990.
- Peltonen, Matti: Mikrohistoriasta. Gaudeamus, Helsinki 1999.
- Peltonen, Matti: Voisiko paikallishistorian käsittää toisin? Teoksessa Ahtiainen, Pekka et al. (toim.): Kaikella on paikkansa: Uuden paikallishistorian suuntaviivoja. Vastapaino, Tampere 2010.
- Rahikainen, Marjatta: "Naiset näkyvät tekevän Suomessa vaikka mitä". Teoksessa "Työllä ei oo kukkaan rikastunna": Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla. SKS, Tampere 2001.
- Rose, Sonya O.: What is gender history? Polity Press, Cambridge 2010.
- Sainio, Venla: Kansallisbiografia: Eetu Salin <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4440/> 2001. (luettu 15.9.2020)
- Salmi-Niklander, Kirsi. Pahan tytön viimeiset sanat. Teoksessa Aaltonen, Sanna ja Honkatukia, Päivi (toim.) Tulkintoja tytöistä. SKS, Helsinki 2002.
- Seppälä, Arto. Lanka läpi vuosisatojen: lukemisto suomalaisen tekstiiliteollisuuden vaiheista 1700-luvulta vuoteen 2005, jolloin alan työnantajain liitto täyttää sata vuotta. Tekstiili- ja vaatetusteollisuus ry, Tampere 2005.
- Silver, Beverley J.: Forces of Labour: Workers' Movements and Globalization since 1870. Cambridge University Press, Cambridge 2003.
- Soikkanen, Hannu: Sosialismin tulo Suomeen. WSOY, Helsinki 1961.
- Sulkunen, Irma: Naisten järjestäytyminen ja kaksoiskansalaisuus. Teoksessa Alapuro, Risto et al. (toim.). Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.
- Sulkunen, Irma: Naisten äänioikeus meillä ja muualla. Teoksessa Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset. Eduskunnan kirjasto, Helsinki 1997.
- Suodenjoki, Sami: Kuriton suutari ja kiistämisen rajat: Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909. SKS, Helsinki 2010.

Suomen virallinen tilasto [SVT]: Sadan vuoden työtaistelut: Työtaistelutietoja vuosilta 1890–1989. Tilastokeskus, Helsinki 1989.

Suoranta, Anu: Halvennettu työ. Osuuskunta Vastapaino, Jyväskylä 2009.

Teräs, Kari: Arjessa ja liikkeessä: Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920. SKS, Helsinki 2001.

Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo: Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia. Edita, Helsinki 1998.

Tuominen, Inka: Kiihottaja vai taustahahmo – Eetu Salinin toiminta Hyvinkään Villatehtaan lakossa 1901. Suomen ja Pohjoismaiden historian kandidaatintutkielma, Helsingin yliopisto 2013

Turunen, Ilkka: Ammattiyhdistysutopia. Teoksessa Alapuro, Risto et al. (toim.): Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä, Helsinki 1989.

Uusitalo, Taina: Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930.

Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisidonnaisista käytännöistä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014.

Uusitalo, Taina: Naisten kansalaistoiminnan sukupuolittuneisuus 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa. Sukupuolentutkimus 3/2015.

Vanha-Similä, Marja: Yhtiöön, yhtiöön! Lapsiperheiden arki Forssan tehdasyhteisössä 1950–1970-luvuilla. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Tampere 2017.